Diyanet

Aylık Dergi

göğe uzanan şehadet parmağı

minare

Minareyi Yasaklayan Kılıfını Uydurabilecek mi?

Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Mehmet Görmez ile İsviçre'deki Minare Referandumu Üzerine

Aile ve Toplum İlişkilerinde Hoşgörülü ve Yumuşak Huylu Olmak

228

Aralık 2009

Yeni

yayınlarımız

DİYANET AYLIK DERGİ ARALIK 2009 SAYI: 228

İÇİNDEKİLER

GÜNDEM

Minareyi Yasaklayan Kılıfını Uydurabilecek mi? 4
Ertuğrul Şahin

Altı Minare'li Bir Hatırla(t)ma 9
Senai Demirci

Üç Şerefeli Bir Yazı 13
Ali Ural

Şehadet Parmağıdır Göğe Doğru Minare 16
Sadık Yalsızuçanlar

Babil Kulesi, Sahn-ı Hâmân ve Minare 20
Hümeyra Görmez

Minareler: Bir Ömrün Bitmeyen Virdleri 22
Dr. Ömer Menekşe

GÜNDEM SÖYLEŞİ

Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı
Prof. Dr. Mehmet Görmez ile
İsviçre'deki Minare Referandumu Üzerine 24
Dr. Yüksel Salman

DİN - DÜŞÜNCE - YORUM

Din Eğitimi Sorgulayıcı Düşünmeyi Beslemelidir 28
Prof. Dr. M. Şevki Aydın

Ahlak ve Sosyal Çevre 32
Ali K. Metin

DİN ve SOSYAL HAYAT

Hicret: Sabır, Rahmet ve Huzurdur 36
Doç. Dr. Fikret Karaman

İslam'ın İlk Dönemlerinde Düşünce ve Kültür Merkezi
Bağdat'ta Fikrî Tartışma Düzeyine İlişkin Bir Alıntı 40
Dr. Ekrem Keleş

AİLE

Aile ve Toplum İlişkilerinde Hoşgörülü
ve Yumuşak Huylu Olmak 42
Yrd. Doç. Dr. Abdullah Yıldız

BİR KONU BİR AYET

Müslüman, Din Kardeşini Kendine Tercih Eder 46
Doç. Dr. İbrahim Hilmi Karslı

BİR HADİS BİR YORUM

İşi İyi Yapmak 48
Prof. Dr. İ. Hakkı Ünal

DİN GÖREVLİSİNİN HATIRA DEFTERİNDEN

Harem-i Şerif'te Kuş Misali 50
Selva Yılmaz Özelbaş

KÜLTÜR-SANAT

Belgelerden Benliğimize 52
Dr. Mustafa Küçük

EDEBİYAT

Tevbe Sularında Yıkanmak 54
Mustafa Özçelik

SÖZÜN ÖZÜ - BERCESTE BEYİTLER

Sakın terk-i edebden kûy-ı Mahbûb-ı Hüdâdır bu
Nazargâh-ı İlâhîdir Makâm-ı Mustafâ'dır bu 56
Vedat Ali Tok

CAMİLERİMİZ

Erzurum Ulu Camii 58
Cevat Akkanat

PORTRE

Hz. Fatıma (r.anha) 62
Doç. Dr. Adem Apak

9

Altı Minare'li Bir Hatırla(t)ma

28

Din Eğitimi Sorgulayıcı Düşünmeyi Beslemelidir

36

Hicret: Sabır, Rahmet ve Huzurdur

58

Erzurum Ulu Camii

EDİTÖRDEN

Bir yılın daha sonuna yaklaşırken, sizden gelen katkılarla 2009 yılında da birbirinden değerli sayılarla huzurunuza çıkmış olmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Dergimizin hazırlanmasında ve okuyucuyla buluşmasında emeği ve alın teri bulunan çalışma arkadaşlarıma, yazılarıyla, tavsiyeleriyle bize destek veren, fikirleriyle yol haritamızda bize ışık tutan araştırmacı, akademisyen, yazar ve okuyucularımıza teşekkür ediyorum. 2010 yılında da ilginizi çekeceğini düşündüğümüz farklı gündem konuları, kendisini sürekli yenileme ve yeni şeyler söyleme gayretinde olan bir dergi ile buluşmanız için çalışmalarımıza başladık. Amacımız her yıl daha iyiye ve daha çok okuyucuya ulaşmak. Bu noktada başta Diyanet İşleri Başkanlığı personelimiz olmak üzere, diğer okuyucularımızdan da desteklerini sürdürmesini bekliyoruz.

Bu ayki gündemimiz, İslam mabedinin önemli bir parçasını oluşturan, hatta sembol ismi olan "minare." Bildiğiniz gibi 29 Kasım 2009 Pazar günü İsviçre'de minare yapımına ilişkin bir referandum yapıldı. Bu referandum, pek çok ülkenin, sivil toplum kuruluşlarının ve farklı din mensuplarının tepkisine yol açtı. Referandumun sonucunu bir tarafa bırakalım, temel hak ve hürriyetlerin önemli bir parçası olan din ve vicdan özgürlüğü alanındaki bir konuda referanduma gidilmesi ise tepkileri daha da genişletti ve alınan yarayı iyice derinleştirdi.

Müslüman azınlığın ibadet etme ve inancını yaşama hakkı anlamını taşıyan cami inşası ve cami mimarisinin tamamlayıcı bir parçası olan minare yapımı hakkının bir referanduma tabi tutulmasını, Avrupa'nın bugün ulaştığı hak ve özgürlükler düzeyi de dikkate alındığında, anlamak mümkün değildir. Sayıları bir elin parmaklarını dahi bulmayan, üstelik mimari özellikleri itibarıyla oldukça mütevazı olan söz konusu minarelerin, sözüm ona bir güç gösterisi olarak değerlendirilmesi ise trajikomik bir durum. Şüphesiz bu tutum, Avrupalı ulusların bugün özgürlükler alanında kat ettiği mesafeden geriye gidişin çarpıcı bir örneği olarak tarihteki yerini alacaktır.

Referandum öncesi yapılan propagandalarda minare üzerinden dini değerlerin tartışma konusu yapılması ve İslam dininin, yine şiddetle özdeşleştirilmesi ise bütün Müslümanları bir kez daha üzmüş, kültürler arası ilişkileri derinden yaralamıştır. Kuşkusuz bütün Müslümanlar, İsviçre'nin bu kararından dönmesini ve hatasını telafi etmesini beklemektedir.

İslam kültüründe minare, yaratıcının birliğini ve yüceliğini insanlığa duyurmanın, insanları yalnızca Allah'a kul olmaya davet etmenin ve kurtuluşa çağrının sembolüdür. Bu yüzden İslam tarihi boyunca farklı kültür ve coğrafyalarda birbirinden güzel minareler inşa edilmiştir. Ecdadımızın bu konuda verdiği örnekler ise birer şaheser konumundadır.

Bu duygu ve düşüncelerle hazırladığımız minare sayısında, hem konuyu değişik boyutlarıyla sizlerle paylaşmak, hem de minare hakkında bilinmeyenleri siz değerli okuyucularımızın ilgisine sunmak istedik. Ayrıca konuyla ilgili bir de röportaj gerçekleştirdik. Amacımız, İslamın doğru anlaşılmasına ve sağduyunun hakim olmasına katkı yapmaktır. Yılın son sayısıyla sizleri başbaşa bırakırken, yeni yılda yeni gündem konularıyla tekrar buluşmak istiyoruz.

Dr. Yüksel Salman

Diyanet İşleri Başkanlığı Adına Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni
Dr. Yüksel Salman

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Abdulbaki İşcan

Mali İşler ve Dağıtım Sorumlusu
Mustafa Bayraktar (Dön. Ser. İşl. Müd.)

Yayın Koordinatörleri
Ayfer Balaban ayferbalaban@mynet.com
Mustafa Bektaşoğlu
mbektasoglu@mynet.com

Tashih
Sait Şan

Arşiv
Ali Duran Demircioğlu

Dizgi
Latif Köse

Yönetim Merkezi
Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı
Eskişehir Yolu 9. km. 06530
Çankaya / ANKARA
Tel: (0312) 295 73 06 Fax: (0312) 284 72 88

Abone İşleri
Tel : (0312) 295 71 96-97
Fax : (0312) 285 18 54
e-mail : dosim@diyanet.gov.tr

Abone Şartları
Yurt içi yıllık : 24.00 TL.
Yurt dışı yıllık : ABD, 30 ABD Doları
AB Ülkeleri, 30 Euro
Avustralya, 50 Avustralya Doları
İsveç ve Danimarka, 250 Kron
İsviçre, 45 Frank

Abone kaydı için, ücretin Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü'nün T.C. Ziraat Bankası Ankara - Akay şubesindeki 5994308-5001 no'lu hesabına yatırılması ve makbuzun fotokopisi ile abonenin hangi sayıdan başlayacağını bildirir bir mektubun Diyanet İşleri Başkanlığı Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü Eskişehir Yolu 9. km. Çankaya-ANKARA adresine gönderilmesi gerekir.

Yayın Türü: Aylık, Yerel, Süreli Yayın

Diyanet Aylık Dergi (Türkçe)

Temsilcilikler
Yurt içi : İl Müftülükleri, İlçe Müftülükleri
Yurt dışı : Din Hizmetleri Müşavirlikleri, Din Hizmetleri Ataşelikleri

web : www.diyanet.gov.tr
e-mail : diniyayinlar@diyanet.gov.tr
sureliyayinlar@diyanet.gov.tr
aylikhaber@diyanet.gov.tr

Yayınlanacak yazılarda düzeltme ve çıkartmalar yapılabilir.
Yazıların bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir.

Tasarım - Baskı Cilt

BEDİRALP MATBAACILIK
SAN. VE TİC. A.Ş.
Litros Yolu, Nevzat Fikret Koru Holding
Binası No:4/1B Topkapı / İSTANBUL
Tel.: 0 212 612 48 35 Pbx
Fax.: 0 212 544 19 81

Basım Yeri: İSTANBUL
Basım Tarihi: 15.12.2009

ISSN - 1300 - 8471

BAŞYAZI

Çok Kültürlülük

Prof. Dr. Ali BARDAKOĞLU
Diyanet İşleri Başkanı

Günümüzde küreselleşmenin etkisiyle ortaya çıkan çok kültürlülük, çoğu ülke politikaları açısından dış dünyada olduğunda seyirlik bir alan, cazip bir ilgi odağı iken, içeride karşı karşıya kalındığında bertaraf edilmesi gereken bir sorun olarak algılanabilmektedir. Şüphesiz çok kültürlülük tartışmalarında öne çıkan asıl sorun, farklı kültürlerden ziyade, farklı dinlerin bir arada nasıl yaşatılacağı endişesi olmaktadır.

Günümüzün öncelikli bir sorunu hâline gelmiş çok kültürlülük açısından geriye baktığımızda, Anadolu'nun, binlerce yıldır bağrında yaşattığı farklı kültürel ve dinî geleneklerle çok kültürlülüğü tarih boyunca tecrübe ettiğini ve sorunsuz bir şekilde sürdürdüğünü görmekteyiz. Şüphesiz Anadolu'daki bu tablonun oluşmasında İslam dininin insana ve barış içinde birlikte yaşamaya verdiği değer, diğer din mensupları ile bir arada yaşama tecrübesine sahip Müslümanların dinleri ve kültürel kimlikleri konusunda sahip oldukları özgüven, farklılıkları zenginlik kaynağı olarak görmeleri ve diğer din mensuplarına tanınan geniş özgürlükler baskın bir paya sahip olmuştur. Ancak, Batı'da durum bundan farklı seyretmiş, Batı genellikle sömürge dönemlerinin bir uzantısı olarak son birkaç yüzyılda çok kültürlülük tecrübesi ile harici bir durum olarak belli ölçüde tanışmış olsa da, tarih boyu alışık olduğu tek çizgili hayat biçiminin yerine çok kültürlülüğün getirdiği yeni durumlara adapte olmada ciddi sorunlar yaşamıştır ve hâlâ da yaşamaktadır.

Batı'da, önceki asırlardan devralınan azınlık algısı günümüzdeki çok kültürlü ve dinli yeni durumu izaha ve çözmeye yetmediği gibi, çoğunluğun azınlıkları kendisiyle aynileştirdiği veya bütünleştirdiği oranda kabullenmesi de, çifte standart taşıyan aldatıcı ve yapay bir özgürlük uygulaması ortaya koymaktadır. Bunun için de, Avrupa'nın hâlihazır çoğulculuk ve "öteki" anlayışı, çözüm getirecek yerde sorun üretmekte, başta Islamofobia olmak üzere, dini şiddetle özdeşleştirme, farklı dinleri ve kültürleri sadece güvenlik ve uyum sorunu olarak ele alma, kutsala ve dinî değerlere saygısızlığı ifade özgürlüğü adına himaye gibi bir dizi yanlışa ve barışın tesisini zorlaştıran kaygı verici durumlara sebebiyet vermektedir. Halbuki, dinî özgürlükler alanında önemli bir mesafe kat etmiş, toplumsal barış ve huzuru sağlamanın ancak temel hak ve özgürlükleri korumak ve geliştirmekle mümkün olacağını keşfetmiş ve toplumsal hayatı buna göre düzenlemiş olan modern dünyada artık dinlerin kutsallarına ve insanların inanç değerlerine saygısızlığın yeri olmamalıdır ve böyle bir yaklaşım hiçbir şekilde himaye görmemelidir.

İsviçre'de yaşayan Müslüman toplumun ibadet etme ve inancını yaşama hakkı anlamını taşıyan cami inşası ve cami mimarisinin ayrılmaz parçası olan minare yapımı hakkının bir referanduma tabi tutulması, bir ülkeye has münferit bir olay olmanın ötesinde insanlığın, özellikle Batı'nın bugün ulaştığı hak ve özgürlükler düzeyinden geri gitme arzusunu içermesi sebebiyle kaygı verici bir durumdur.

Özgürlük alanında çağdaş dünyanın ulaştığı seviyeyi geriye götürecek, dinler ve kültürlerarası ilişkileri olumsuz yönde etkileyecek her türlü tutum ve davranıştan kaçınmak hepimize ait bir ödev ve sorumluluktur. Bu son olayın verdiği karamsarlık sonucu "acaba modern dünya özgürlük, barış, hoşgörü yolunda harcadığı bunca çabadan ve aldığı mesafeden vaz mı geçiyor!" dediğimiz bir anda, dünya kamuoyundan İsviçre'deki referanduma aklıselim, sağduyu ve din özgürlüğü adına yürekli itirazların ve eleştirilerin yapılıyor olması ise umutlarımızı güçlendirmektedir.

Ertuğrul Şahin
Frankfurt Goethe Üniv. İslam Dini ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü

Minareyi Yasaklayan Kılıfını Uydurabilecek mi?

Aklıselim, sorumluluk ve vicdan sahibi demokratların, siyasetçilerin, fikir önderlerinin ve aydınların tarihî nitelikteki imtihanı, minare yasağının devamı veya kaldırılması seçeneklerinden birisi için yapacakları tercihtedir. Bu tercih, nihai itibarla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararıyla rengini bulacaktır.

İsviçre Anayasası'nın 72. Maddesine (İsviçre Anayasası'nın 72. Maddesi din-devlet ilişkilerini düzenlemektedir) Türkçedeki ifade biçimiyle üç kelimeden ibaret bir fıkra ilave edilecek: "Minare yapımı yasaktır." Bu kadar kısa, bu kadar yalın bir hüküm... Böylece İsviçre halkının yüzde elli yedisi ve Avrupa'nın birçok ülkesindeki kalabalıklar, 2010 senesine Avrupa'yı İslamlaşma tehlikesinden kurtarmış olmanın tarihî mağruriyeti içinde girecekler.

Bu kısa hüküm ve bu yalın ifade, sonuçları itibarıyla büyük düşünce fırtınalarına ve yeni paradigmalara gebedir. Her ne kadar oylama sonucunun Anayasa maddesine dönüşmesi için süreç henüz tamamlanmamış ve hâlen sonucun diğer siyasi ve hukuki aşamalardan dönerek Anayasa'ya girmesinin engellenmesi ihtimali söz konusu olsa da (Anayasa değişikliğinin ilk aşamada İsviçre Anayasa Mahkemesi'nin önüne gelmesi, burada geri çevrilmezse Strasburg'daki Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne götürülmesi beklenmektedir. Birçok anayasa hukukçusu, AİHM'nin yasağın Avrupa İnsan Hakları Konvensiyonu'na aykırı olduğuna hükmedeceğini öngörmektedir. Konvensiyonu imzalamış olan İsviçre, uluslararası hukukun ulusal hukuka üstünlüğünü kabullenmiş olarak Avrupa yüksek mahkemesinin kararına uymak zorunda kalacaktır. İsviçre Federal Konseyi de referandum sonucu ile Müslümanların din hürriyetinin kısıtlandığını düşünmektedir), minareleri yasaklama teklifinin halk oylamasına sunulmuş olması, başlı başına, – henüz öngörülemeyen etkileri itibarıyla – Avrupa si-

yasi tarihinde kritik bir kırılma ve İslam-Batı ilişkilerinde tarihî bir dönüm noktası olmaya namzettir. Etkileri, olayın tazeliği sebebiyle henüz yaygın olan çatışma retoriği doğrultusunda gelişebileceği gibi, bu potansiyelin diyalog, barış ve uzlaşıya yönelen yeni paradigmalara yol açma ihtimali daha az değildir. Aşağıda bu öngörü temellendirilmeye çalışılacaktır.

11 Eylül'den 29 Kasım'a...

Öncelikle şu tespitin altını çizmekte yarar var: Bu karar, 11 Eylül sendromuna özgü moral ve söylem dengelerini dönüştürme ve yeniden tanımlama potansiyeline sahiptir. Dünyayı sarsan 11 Eylül terörü, gerek siyasi gerekse fikrî alanda Müslüman dünyaya çok ağır bir 'moral dayatma'nın gerekçesini oluşturmuştu. Müslümanlara yöneltilen şiddet ve radikallik suçlamaları, onları savunmacı bir duruşa itmiş, nihai itibarla bir edilgenlik kıskacına hapsetmişti. Aradan geçen süre içinde ulusal ve uluslararası arenalarda yoğun bir söylem ve eylem birikimi oluşmuş; birçok kazanımlardan geri adım atılmasına ve özellikle temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasına yönelen siyasetler sahneye konmuştu. Bu vahim gelişmelere Afganistan ve Irak'ın işgalinden başlayarak, Batılı devletlerin ülkelerine girişlerde Müslümanlara yeni sınırlamalar getirmesi, asayişle ilgili pek çok kanunda yapılan değişikliklerle ve artırılan polisiye tedbirlerle Müslümanların sıkı takiplere tâbi tutulması gibi birçok örnek verilebilir.

Minare karşıtlığının bir referandum yoluyla tespit ve tescil edilmesi, Avrupa'yı ve Müslümanları ilk kez bu kadar açık ve vurgulu biçimde 'İslam karşıtlığı' gösterisi ve göstergesi ile tanıştırmış oldu. Bu yasağın, Afganistan ve Irak'ın işgali gibi hayatlara kıyan ve karikatür krizi ve Papa'nın konuşması gibi kutsallara yönelen Batı-İslam çatışmalarından ve Avrupa'daki Müslümanlara yönelen saldırılar, hukuki ve siyasi haklarında yapılan kısıtlamalar gibi, 'İslamofobi' nitelemesini hakedebilecek birçok olaydan farkı, bu yasağın hukuki, siyasi, felsefi ve moral değerler bakımından meşru gösterilebilecek herhangi bir zemininin, savunulabilecek bir tarafının ve gölgelenebilecek bir yüzünün olmamasıdır. Bu itibarla, İslam ve Batı ilişkilerinde diyalog ve söylem düzleminde yeni bir moral ve fikrî denge kurulması yolunda önemli bir gelişme ile karşı karşıya olduğumuz söylenebilir.

Bu olay öncesinde vuku bulan aynı istikametteki gelişmeler ya umumileştirmeye elverişsiz tekil vakıalar olarak görülebilmekte, gösterilebilmekte ya da Karl Popper'ın 'açık toplum'unun temel umdeleri ile savunulabilmekteydi. Liberal, çoğulcu ve laik demokrasi, insan hakları ve düşünce özgürlüğü gibi, 'Batı' tanımının vazgeçilmezleri olarak kabul edilen norm ve değerler, bu olaya kadar, meşruiyet kaynağı olarak gösterilebilmekte, en azından Batılı halklar nezdinde güçlü bir savunma zemini oluşturabilmekteydi. Minare yasağındaki can alıcı nokta, bu değerler manzumesinin bizatihi 'açık toplum'un içerisinden saldırıya uğramış olmasıdır. Yasağın temel insan haklarının ve din özgürlüğünün meşru dairesi dışına çıkmadığı iddiasıyla gerekçe uydurma gayretleri, kendini inkardan başka bir anlam taşımayacaktır.

Huzur ve Barış Söyleminden İslamofobiye...

Minare yasağı, radikal İslam'ın ve Avrupa'nın İslamlaştırılmasının önüne geçme sloganlarının eşliğinde gelmiştir. Yasak "farklı din ve inanç müntesipleri arasında barışın korunması için uygun ve lüzumlu bir önlem" denilerek gerekçelendirilmiştir. İçtimai huzur ve dinlerarası

Çoğulcu demokratik bir toplumda hangi dinî değerin o dine ait olup olmadığına, o din için hayati olup olmadığına karar verme salahiyeti, o dinin inananlarının umdesinde kalmak zorundadır.

barışın, kabule ve uğrunda mücadeleye şayan olduğu şüphesizdir. Fakat, "Minare yasağının bu gayeye katkısı ne olacaktır?" Minare yasağının içtimai huzur için gerekli olduğunu savunabilen retorik ustalarının, hiç bir akıl ve vicdan sahibinin tatmin olmasını sağlayacak delilleri olmamıştır. Nitekim İsviçre'de yasağın öncülüğünü yapanlar popülizmin ve retoriğin bütün inceliklerini kullanıp, afiş ve pankartlarda minareleri roketlere benzeterek, 'kara' çarşafı öne alarak, Avrupa'nın İslamlaştırıldığından dem vurarak, Müslüman ülkelerdeki hak ve hürriyet ihlallerini dile getirerek çoğunluğu sağlayabilmişlerdir.

Minareye doğrudan doğruya yapılan yegâne atıf ise, onun sembol olmaklığı idiasında mündemiçtir. Minarelerin toleranssızlığın, siyasal İslam'ın, fundamentalizmin vs. sembolü olduğu iddiasından hareketle minare yasağının gerekli ve meşru olduğu tezi, bütün bir tarih ve İslam bilgisinden kopukluğu nedeniyle ne kadar 'saçma' ise, minarelerin İslam dininin icapları açısından gerekli olmadığı savunması da o kadar 'yersiz'dir. Çoğulcu demokratik bir toplumda hangi dinî değerin o dine ait olup olmadığına, o din için hayati olup olmadığına karar verme salahiyeti, o dinin inananlarının umdesinde kalmak zorundadır. Öte yandan, siyasi erke tanınan 'kısıtlama yetkisi', şiddetin tebarüz edeceği ve başkalarının temel hak ve özgürlüklerinin tehdit altına gireceği yerde başlayabilir.

İslamla ilintili bütün negatif algılamalarını 'toleranssızlık' ve 'açık toplum düşmanlığı' şeklinde formüle edegelen duruşun İslamofobi konusunda vardığı radikalliği, minareyi kendi radikalliğinin negatif sembolü olarak kullanmadaki maharetinde görebiliriz. Bu duruşun sahipleri şu sorunun cevabını vermelidir: Nereye kadar? İzlenen mantık silsilesi ve tutulan bu yol, İslama ait ne varsa yasaklanması veya 'elimine' edilmesi sonucuna götürmeyecek midir? Minarede sembolleştirilen bütün menfi İslam algılamaları bir sonraki adımda hangi 'sembol'ü kendisine hedef seçecektir: Camilerin Doğu kültürünü yansıtan mimarisini ve isimlerini öne sürerek cami yapımını da yasaklamayı mı; Muhammet, Fatih, Ömer, Selahattin gibi isimlerin savaş çığırtkanlığı yaptığı iddiasıyla çocuklara bu isimlerin verilmesini yasaklamayı veya bu isimlere sahip olanların vatandaşlığa alınmasının önüne geçmeyi mi? Karar sonrasında, İsviçre'nin aydınlanma öncesine dönmekte olduğunu söyleyenler bu tespitlerinde çok da aşırı gitmemişlerdir.

Minarelerden Çan Kulelerine...

Bu olayın çapı ve önemi ile 'açık toplum düşmanlığı' tezi, bir başka açıdan daha karşılaştırmayı hak etmektedir. Minarelerin yasaklanması sadece İslam'ın değil, aynı zamanda bütün dinlerin kutsallarının ve sembollerinin yasaklanması talebini içerecek bir öze sahiptir. Şimdi aklıselim sahibi insan hakları savunucularının, liberallerin,

demokratların veya ateistlerin seküler bir coğrafyada dinlerin kamu karşısında eşitliği prensibinden hareketle, Kilise kulelerine aynı itirazları yükseltmelerine kim ne diyebilir? Bu soruya cevaben yapılabilecek "Avrupa Hristiyandır!" vurgusu, beraberinde, laik demokrasinin dinler karşısında tarafsızlığı ilkesinin yeniden vurgulanmasını kaçınılmaz kılacaktır. Böylece, müteakip İslam-Hristiyanlık karşılaştırmaları kışkırtılacak, Avrupa Hristiyanlığının pek de uzak olmayan karanlık dönemleri tekrar hafızalarda canlandırılacaktır.

Entegrasyondan Asimilasyona...

Minare yasağı, bir yanıyla demokrasinin, laikliğin, çoğulcu ve açık toplumun sınırlarının acımasızca tartışılması dinamiğini içerisinde barındırdığı gibi, bir diğer yanıyla da gerek bununla bağlantılı olarak gerekse muhatap ilk kitle olması hasebiyle Avrupa'daki Müslümanları ve entegrasyonlarını birinci derecede ilgilendirmektedir. Bu süreç, Müslümanların Batı toplumlarına entegre olma ve nihai itibarla bu toplumların mütemmim cüzü ve yapıcı unsuru olarak kabul görme bakımından zaten sahip oldukları ciddi kaygıları yeniden gündeme taşıyarak, dışlanılmışlık algılamalarını güçlendirecek ve herşeyden önce, entegrasyon denilen şeyin ne tür bir uyum olduğu sorusunu bir kez daha sordurtacak ve sorgulatacak boyuttadır.

"Daha nereye kadar?" veya "Geriye ne kaldı?" soruları hâkim olarak tartışmaların yönünü belirleyecektir. Gerek coğrafi ve siyasal anlamda vatan edinme, gerekse değerler bağlamında Avrupai bir ruh ve fikir yapısı kazanma açısından çetin bir fikrî mücadele alanı gözler önüne serilmiştir. Bu kararın yansıttığı düşünce paradigması ve eylem boyutu, Müslümanların Avrupa'yı, dinlerini ve kimliklerini kaybetmeden kendilerine yurt edinmelerinin önüne örülen kalın bir set oluşturacaktır. Minarenin yasak olduğu bir dünyanın asimilasyondan başka beklentisinin olmadığı veya olamayacağı düşüncesi haklı olarak pekişecektir.

Terör Düşmanlığından Açık Toplum Düşmanlığına...

Yasak etrafındaki tartışmanın özü, aslen din ve vicdan özgürlüğünün sınırları meselesidir. Anayasal sistemin kendi mekanizmalarını korumaya yönelen ve daha somut olan laiklik kurallarına yapılan vurgu, minare yasağında yerini İslamlaşmanın engellenmesi, toleranssızlığın reddi gibi soyut tehlike algılamalarına bırakmıştır. Eksenin, devletin seküler kurumlarının muhafazasından, toplumsal alanın 'temizlenmesi'ne dönüşmesi son derece vahim bir gelişmedir.

"Yasağa evet" retoriğinin ve çelişkinin doruğa çıktığı nokta ise, Batılı değerler adına ve Karl Popper'ın 'açık toplum'unda manifestosunu bulan özgürlükçü, liberal, çoğulcu demokrasinin korunması uğruna minare yasağını savunmak olmuştur. Özgürlükler adına otoriter sistemleri eleştiren açık toplum kuramının temel hürriyetleri kısıtlamada kullanılıyor olması tarihin garip bir cilvesi olsa gerektir.

11 Eylül'le başlayan, teröre karşı önlem alma ve gerektiğinde tedbir savaşlarını meşru görme eğilimi, minare yasağıyla insan haklarını üstü örtülü biçimde kemiren bir süreç içinde İslam düşmanlığının ötesine geçerek, alenen bir açık toplum düşmanlığına dönüşmüştür. Batı'nın bizatihi kendisi için tehlike arz eden asıl mesele, varlığının ve diğer dünyalar için referans kaynağı olmaklığının teorik ve pratik temellerine dinamit koyuluyor olmasıdır. Avrupa'nın karşı karşıya kaldığı temel soru; hoşgörünün, toleransın, coğulculuğun; farklılıkların, dinlerin ve kültürlerin hayat haklarının garantiye alındığı veya garantiye alındığının iddia edildiği bir düşünce ve toplum sisteminde bütün bu olmazsa olmaz temellere başkaldıran bu eğilimi nereye oturtacağıdır.

Temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasının anayasa değişikliği ve referandum konusu yapılamayacağı, sadece teorik bir söylem olmayıp, uluslararası hukuk metinlerine de girmiş bir prensiptir. Hâl böyle iken çoğulcu liberal bir demokrasinin özgürlükleri sınırlama yolunda ulaştığı bu son nokta, demokrasinin yöntemleri ve kurumları üzerindeki eskiden beri var olagelen birtakım tartışmaları ve farklı tercihleri de yeniden güncelleştirecektir. Nitekim karara verilen ilk tepkiler, doğrudan demokrasinin bir biçimi olarak İsviçre'nin referandumlu demokrasi geleneğini tartışmaya açmıştır. Goavanni Sartori'nin temsilî demokrasiyi savunurken yaptığı "referandumlu demokrasi ve bilgi" tartışması ne kadar da anlam kazanmıştır. Sartori, halkın referendum kurumuyla sadece doğru ve yanlış, evet ve hayır arasında tercih yapması gerekeceğini, olaylardan 'haberdar' olmanın 'bilgi sahibi' olmak anlamına gelmeyeceğini, dolayısıyla birçok nüansı görme imkanının zayıf olduğunu söyleyerek referandumlu demokrasinin muhtemel zararlarına dikkat çeker. Onun, konumuz itibarıyle vurucu ifadesi ise şudur: "Sorun yoğunlugu, aşırılığa yatkındır." Nitekim minare yasağının referanduma götürülmesi süreci,

Aslanhane Camii, Ankara

Avrupa'nın İslamlaştırılması adı altında akıl almaz bir sorun yoğunluğuna büründürülmüş ve aşırılık seçime yansımıştır. İslam adına kötü görünen ne varsa, yasağın kabulü için tartışma repertuarına sokulmuş, halk oyunun aşırılığı körüklenmiştir. Sartori'nin kuramına küçük bir katkı olarak, 'bilgi'ye sahip olacağı varsayılan siyasetçinin de, yeri geldiğinde aşırılıktan beri kalmadığını söylemek gerekir. O denli ki, "Yasağa evet!" kervanındaki siyasetçiler Karl Popper'ı kullanmaya yeltenecek kadar büyük bir anakronizme düşebilmişlerdir.

Ümitsizlikten Ümide...

Mevcudu gösterme bakımından ifade kabiliyeti yüksek, bağlayıcılığı anayasal boyutta bir referandum, İslamofobi eğiliminin halk katmanlarında yaygın olduğunu gözler önüne sermiştir. Teskin edici açıklamaların, sükunet çağrılarının ve diyalog söylemlerinin bütün efsunlarını kaybettikleri ve miadlarını doldurdukları, tarihî bir kırılma olarak karşımızda durmaktadır.

Yazının başında, halk oylaması sonucunun, İslam-Batı karşıtlığını ve çatışmalarını yoğunlaştırabileceği gibi, diyalog, barış ve uzlaşıya yönelen yeni paradigmalara yol açma potansiyeline de sahip olduğunu belirtmiştik. Şu âna kadar çatışmanın birkaç eksenini öne çıkararak, minare yasağının bu eksenler üzerinde alabileceği konumu ve ortaya çıkarabileceği sorunları ifadelendirmeye çalıştık. Söylenmek istenen özetle şudur: Minare yasağı, yukarıda zikredilen ve benzeri başka problem alanlarında bardağı taşıran son damladır. Bu çıkarsamanın anlam ifade edebilmesi ise, (i) Avrupa'nın özgürlükçü ve çoğulcu demokrasinin vatanı olarak kalmaya istekli olması ve (ii) kendi içinde barındırdığı Müslümanlara, açık toplumun gereklerine uygun biçimde vatan olmaya niyetli ve kararlı olması ön koşullarına bağlıdır.

Avrupa'nın bu iki ön koşula sadakat konusunda ısrarlı olacağını düşünmek için elimizde yeterince sebep vardır. Öncelikle belirtmek lazım gelir ki, yukarıda ayrıntılara girme imkanı olmadığı için, eksen tasvirleri, genellemeler ve bu nedenle basitleştirilmiş tek yönlü gelişme çizgileri şeklinde ortaya konulmuştur. Fakat bunları bütün Avrupa'nın özüne sirayet etmiş karakteristik eğilimler biçiminde genelleştirerek haksızlık yapmayalım. Nitekim, oylamanın sonucuna ümit verici ölçüde tepki gelmiş, eleştiriler için sert bir dil kullanmaktan da geri durulmamıştır. Bugüne kadar yasakları sahiplenegelen, İslama ve Müslümanlara karşı pek de müsamahakâr olmayan isimlerin bile tepki verenler arasında yer alması dikkate şayandır. Almanya'nın, Fransa'nın, Hollanda'nın, Avusturya'nın vs. muhafazakârlar da dahil olmak üzere değişik yönelimlerden siyasetçiler, şaşkınlıklarını ve hayal kırıklıklarını birer birer dile getirmektedir.

Bütün bunlar, ortaya çıkan sonucun vehametinin farkına varıldığını göstermektedir. Aklıselim, sorumluluk ve vicdan sahibi demokratların, siyasetçilerin, fikir önderlerinin ve aydınların tarihî nitelikteki imtihanı, minare yasağının devamı veya kaldırılması seçeneklerinden birisi için yapacakları tercihtedir. Bu tercih, nihai itibarla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararıyla rengini bulacaktır.

Senai Demirci

Altı Minare'li Bir Hatırla(t)ma

Kendine yontmaya hevesli, benliğini sivriltmeye ayarlı modern insana, bencillik ve ben-merkezlilik dışında bir menzilin daha olduğunu göstermek için çoğalır minareler. Alışılmışın dışında bir başka huzurun olduğunu, öncelenmişlerin de öncesinde bir başka önceliğin olduğunu haber vermek için göğe uzanır minareler.

Bir

En çok bildiğinizi sandığınız yerden başlayalım. Minareler Müslümanlara ait değildir. Müslümanlar minare inşa eder ama minare üzerinde sahiplik iddia etmez, edemezler. Aksine, sahiplik iddialarının hepsini reddetmek için yükselir minareler. "Bu bizim!" demek için değildir minare. "Bu benim, sana vermem!" bencilliğini sivriltmek için değildir minare. "Burası bizim, siz defolun gidin!" diye dışlamak için değildir minare.

"Sahip olma"ya karşı "şahit olma"nın sembolü olarak yükselir minareler şehirlerin silüetinde. Çoğaltma telaşıyla habire o eşyadan bu eşyaya koşturulanların paylaşma huzuruyla buluştukları serin gölgeleri besler minareler. Kendine yontmaya hevesli, benliğini sivriltmeye ayarlı modern insana, bencillik ve ben-merkezlilik dışında bir menzilin daha olduğunu göstermek için çoğalır minareler. Alışılmışın dışında bir başka huzurun olduğunu, öncelenmişlerin de öncesinde bir başka önceliğin olduğunu haber vermek için göğe uzanır minareler.

Her minarenin yanı başında en az bir kubbe, gökkubbeyi incitmekten korkarcasına usulca kabarıverir. Minare, hepimizi insan olarak ağırlayan gökkubbenin kucaklayıcılığını, kabulleniciliğini haber vermek için nöbettedir. İstanbul'un denizi kubbelerle göğe taşıran ve yeryüzünü minarelerle ötelere ilikleyen silüetinin ardına düşüp "Blue Mosque"ın serinliğinde hayatının en derin ve en geniş nefesini

Minareler, son tahlilde bir semboldür. Bir olana inanmanın yeryüzündeki sahitleridir. Çoklukta ezilmeye karşı, kesrette boğulmaya karşı durusun yükseltileridir. Yeryüzünden göklere uzanan işaret parmaklarıdır. Dünyanın geçiciliğinden ahiretin sonsuzluğuna atılan düğümlerdir.

alan Avrupalı sayısı milyondan az değildir. Neden aynı nefesi plazaların "roof"unda alamazsınız? Neden ta ötelerden sizi sarıveren kucaklama hissini sözgelimi Manhattan'ın göğü delen yükseltilerinden devşiremezsiniz? Minareler, Müslümanların zafer anıtı, taraftarlık bayrağı değildir. Minareler, bencilliğin taş kalbini yumuşatan nazik filizlerdir. Minareler, cimriliğin ağır gölgesini dağıtan deniz fenerleridir. Bize değil sadece; size de lazımdır.

İki

Sadece minareler değil, İslam da Müslümanlara ait değildir. Çünkü, ne İslam Müslümanlarla başlamıştır ne de İslam –bir zamanlar oryantalistlerin gördüğü/görmek istediği gibi-müslümanların başkalarını yargılayacakları, öteleyecekleri, etiketleyecekleri, yönetecekleri bir araç olagelmiştir. İslam Müslümanlara değil, Müslümanlar İslama tabidir. İslam'ı bir taraftarlık bayrağı, bir rövanş silahı, bir nefret üretim odağı olarak taşımaz Müslümanlar. İslam üzerinden taraftarlık üretmek, İslam'ı manivela edip ötekini dışlamak, İslamın içeriği de istediği de değildir. İslam, Hristiyan ya da Yahudi karşıtlığı da değildir. Vahiy yoluyla gelen değerlerin hepsini içerir ve besler İslam. Değerler için bir üst çatıdır, bir nihai buluşma zeminidir. Bu yüzden bütün peygamberler "İslam Peygamberi"dir. "Bizim Peygamberimiz" olarak bildiğiniz Hz. Muhammed (s.a.s.) ise, sadece kronolojik olarak "son peygamber" olarak değil, ontolojik olarak "Sonuç Peygamber" diye adlandırılmayı hak eder. "Sonuç Peygamber"e tabi olan Müslümanlar, Müslüman olmak için Hristiyanlık ve Yahudilik değerlerinin kaynağı olan Hz. İsa (a.s.)'ya, Hz. Musa (a.s.)'ya, İncil'e, Tevrat'a, Hz. Meryem'e iman ederler. İman etmezlerse, Müslüman olamazlar. Bir Müslüman, en az Hristiyan kadar İsa'yı peygamberi bilir, en az Yahudi kadar Musa'yı peygamberi bilir. Müslüman olmayı tercih eden bir Hristiyan ya da Yahudi Hz. İsa'ya da, Hz. Musa'ya da eskisinden daha çok iman eder; İncil'i ve Tevrat'ı daha çok doğrular bulur kendini. Dolayısıyla, İslam'ın sembolü minarenin yanında durmanız, kendi karşınızda değil, kendi yanınızda durmanız demektir.

Üç

Minare "bizim" değil, "bizim için" değil, "bizden yana size karşı" hiç değildir. Minarelerin yükselmesinde, "biz-siz" ayırımı yoktur ki, minare "bizim" olsun da minaresizlik "siz"e kalsın. Size, bize, hepimize lazım olan bir yerde bekler minare. İnsanî değerlerin yükseğe konulduğu yere değer ucu minarenin. Başkaları için var olmanın hatırlatıcısı olarak yanar minarenin kandilleri. "Öteki"ni de kucaklamanın, "farklı olanı" hoş görmenin zemininde yükselir minare. Yollarda billboardlar, meydanlarda reklam panoları, sokaklarda işyeri levhaları "değer" üretmeye çağırmaz insanı. "Satın al!", "Harca!", "Daha yenisi varken eskisiyle yetinme!" "Bak, bundan sende yok; yazık sana!" der. İnsana varolduğunca değil, harcadığınca değer biçer. İnsanı varoluşuyla karşılamaz, yüzüne sahici bir bakışla bakamaz şehrin iki yüzlü yüzleri. İnsanı cebindeki paraya göre muhatap alır, kredi kartındaki limite göre değerlendirir. Modern şehirlerin göze çarpan tüm çıkarcı detaylarına bir başkaldırıdır minare. Modernliğin bireyi yakan ve yıkan metalik çıkıntılarına karşı bir sığınaktır minare.

Şehirde, bir çıkara göre yaklaşırsınız yaklaştığınız

yere. Bir harcama beklentisiyle çağırılırsınız neredeyse tüm kapılardan içeri... Ama mabetler öyle değil. Günün baş köşelerinde sonsuzluğun sesi olarak çınlayan minareler öyle değil. Paranın para etmediği bir yerin olduğunu müjdeler minareler insana. Çıkar hesaplarının aşağıda bir yerlerde ezildiğini, ayırımcılıkların hesaplardan silindiğini, kavgaların geçmişe gömüldüğünü seslendiren bir ulvi teneffüs zilidir minare. Sonsuz nefesli bir ümittir. İnsanın bencillik kışından çıkacağına, büyüklenme kayalarını yumuşacık filizler gibi parçalayacağına, meyveye duracağına dair bir büyük haberdir. Bu haber "bize" değil, "hepimize" lazımdır. İslam'ın hakkını vermiş bir Müslüman'dan "sizin çan kuleniz", "bizim minaremiz" diye bir ayırımcılık beklemeyin. "Bizim kitabımız-sizin kitabınız" diye bir çekişme beklemeyin bizden. "Bizim Peygamberimiz-sizin Peygamberiniz" restini hayalimize bile dokundurmaktan utanırız biz Müslümanlar. İnançsızlığa karşı semavi dinlerin hepsinin yanındadır Müslüman. İnsanın soysuzlaşması karşısında, insana değer katan, insanlığa değer üreten bütün mabetlerden yanadır Müslüman. Dolayısıyla, seçimde minarenin kaybı, bizim değil hepimizin kaybıdır. Sevineni olmaz bu kaybın, sadece mahzun olanı vardır. Bundan böyle minareyi doğrultmak bizim kadar size de düşer.

Dört

Bunca sözü ne mecbur olduğumuzdan söylüyoruz ne de gönül almak için rüşvet olarak veriyoruz. Minareleri yükselten İslam medeniyetinin, mecbur olmadığı, aksine başkalarını istediği kadar icbar edebileceği devirlerde, kimseyi hiçbir şekilde inanmaya zorlamadığı, kimsenin dilini/dinini değiştirmeye mecbur etmediği açıktır. Dilerseniz, bugünkü Kudüs'ün Yafa kapısına kadar gider, kudretli İslam halifesinin hiç mecbur olmadığı hâlde, her yanı Müslümanların egemenliğindeki şehrin kapısına, "La ilahe illallah..." yazdırdıktan sonra, "Muhammedü'r Resulullah" yerine "İbrahim Halilullah" yazmayı tercih ettiğini görebilirsiniz. Sizin anlayacağınız, Muhammed'i Allah'ın elçisi bilmenin Kudüs'teki karşılığı, Musa'nın, İsa'nın, Muhammed'in ortak atası ve değeri olan İbrahim'i Allah'ın dostu olarak bilmek, bildirmektir. Muhammed'in elçilik ettiği, minareleriyle tanıdığınız bu din, Hristiyanların ve Yahudilerin hatırını Müslümanların hatırı kadar yüce tutar. Çünkü "ehl-i kitap" deyince Kur'an, "ortak kelime"yi emreder, ortak değerler inşa etmeye davet eder. Dolayısıyla, İbrahimî geleneğin ortak değerleri üzerinde yükselir minareler. Minareler size bir şeyler kaybettirmek için değil, kaybettiğiniz İbrahimî geleneği yeniden üretmek için yükselmektedir. Bu konudaki örnekler sadece Kudüs'le sınırlı değildir elbet... Ama Müslümanların coğrafyasında havraların ve kiliselerin de kuleleri ve kubbeleri mecburen ya da kerhen değil, bile isteye, seve seve ayakta tutulur. İslam, ırkçılığın her türlü biçimine uzaktır, karşıdır, karşı durmaktadır. Minarelerin hakkının verildiği yerde düşmanlık değil kardeşlik üretilmiştir.

Beş

Minareler, son tahlilde bir semboldür. Bir olana inanmanın yeryüzündeki şahitleridir. Çoklukta ezilmeye karşı, kesrette boğulmaya karşı duruşun yükseltileridir. Yeryüzünden göklere uzanan işaret parmaklarıdır. Dünyanın geçiciliğinden ahiretin sonsuzluğuna atı-

Sultanahmet Camii, İstanbul

Bir'i bilmenin yeridir minare. Bir'i duymanın kulağıdır minare. Bir'i görmenin aynasıdır minare. Bir'i çağırmanın dilidir minare. Bir'i istemenin sesidir minare. Bir'i bilmek bir bir hepimizin ihtiyacıdır. Bir olanı birlemek parçalanmış akıllarımızın, kanamış kalplerimizin ilacıdır.

Aziziye Camii, Konya

lan düğümlerdir. Şehrin fani astarını, göklerin ebedi atlasına beş yerinden diken iğnelerdir. Vahyin insan kalbine kazandırdığı aydınlığın, insanın yalnızlığına karşı ürettiği değerlerin ete kemiğe bürünmüş hâlidir. Dipsiz unutulmuşlukları delip geçen sivri bir hatırlatmadır. Umutsuz karanlıkların böğrünü yırtan bir ışık kaynağıdır. Giderek büyüyen kibir balonlarını patlatan bir çıkıştır. İnsanı yatay düzlemde koşturan çoğaltma hırsını dindiren sakin bir tevekkül duruşudur. İnsanı "daha çok..."lar peşinde sürükleyen "çoğaltma hırsı"nın ateşini dindiren sadelik ve duruluk anıtlarıdır.

Bir'i bilmenin yeridir minare. Bir'i duymanın kulağıdır minare. Bir'i görmenin aynasıdır minare. Bir'i çağırmanın dilidir minare. Bir'i istemenin sesidir minare. Bir'i bilmek bir bir hepimizin ihtiyacıdır. Bir olanı birlemek parçalanmış akıllarımızın, kanamış kalplerimizin ilacıdır. Sadece bizim değil, sizin de ihtiyacınızdır Bir'i bir bilmek. Bir'in temsilcisi minarelerin hepsi yıkılsa da, gam yok Bir'i bilenlere. "Onlara ne korku vardır, ne de mahzun olurlar." Sözün özü, bizim derdimiz minare dikmek değil ki, sizin derdiniz minareyi diktirmemek olsun.

Altı

Minareye "şeair" deriz biz. Yani simge. Yani hatırlatıcı. Yani, kendisinden başkasına gösteren bir tanık. Yani parmak gibi işaretçi. Akıllılardan ay'ı gösteren parmağa değil, parmağın gösterdiği aya bakması beklenir.

Minarenin işaret ettiği gerçeği, yanı başınızda binlerce yıldır bekleyen Alp Dağları zaten gösteriyor: "Allah Büyüktür." Minareden okunan ezanların seslendirdiğini her gece ülkenizin göğünü sessizce dolaşan "hilal" keskince fısıldıyor: "İlah yoktur Allah'tan başka." Hiçbiri birbirine benzemeyen parmak uçlarında ilan ediliyor Allah'ın birliği. Her bir kar tanesini eşsiz bir özenle var eden Allah'ın Bir'liği Alplerin yamacında milyonlarca kez seslendiriliyor zaten. Aynaya dönen her yüzde okunuyor Yaratıcı'nın biricikliği ve her varlığı biricik eyleyen sonsuz özeni ve ihtimamı.

Şimdi, yeryüzünün parmağı olan minareler kınlsa da, "şeair" yok olsa da, işaretçiler yıkılsa da, "parmak"ların gösterdiği gerçek hâlâ yerinde duruyor. Size rağmen değil, sizin için...

Ali Ural

Üç Şerefeli Bir Yazı

Bilal gitti. Miras bıraktığı kimlik kartı elden ele dolaşıyor. "Duyuru"nun yapıldığı yer, her devirde tazeliyor cismini ve ruhunu. İslam mimarisinin uzun boylu sancaktarı, camilere her dönemde yeni bir kimlik veriyor, zamanın izlerini taşıyan. Üslubu şehirle bütünleştiriyor manayı kaybetmeden.

Birinci şerefe, Hz. Muhammed (s.a.s.)'in evinin damıydı. Irkın değil, takvanın ve ehliyetin zafer işaretiydi siyah Bilal. Boru üflemiyor, ateş yakmıyor, iki odunu birbirine vurmuyor, çan çalmıyor, bayrak asmıyor davet etmek için namaza. İple tırmanarak çıktığı üstüvâne denilen o mütevazı yükseklikten sesleniyor insanlığa. "Allahu ekber, Allahü ekber!" dediği anda bütün taşları oynuyor yeryüzünün. "Allahü ekber, Allahü ekber" dediği anda bütün taşlar yerine oturuyor. "Eşhedü en la ilahe illallah" dediğinde bütün güçlüler zayıf oluyorlar. "Eşhedü en la ilahe illallah" dediğinde bütün zayıflar kuvvetli oluyor. "Allah en büyüktür!", " Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur", iki azat yıldırımı gibi düşüyor köle ruhlara. Tam Hz. Bilal, "Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehadet ederim," derken, Hz. Ömer evinden fırlayarak koşuyor Nebi'ye. "Ey Allah'ın elçisi, seni gönderen Allah'a yemin olsun ki, Abdullah'ın rüyasında dinlediği ezanı ben de gördüm rüyamda!" Gülümsüyor Hz. Peygamber. Şükrediyor Rabbine.

Ne güzel bir sesi var Bilal'in. Huşuyla ürperten bu sesi yanında taşıyor hayatı boyunca. Yolculuklar ve gazalarını bu sesle yoğuruyor. Bir sabah uykudan yeni kelimelerle uyanıyor Nebi: "Namaz uykudan hayırlıdır." Ezanın sonuna Bilal'in ilave ettiği bu cümleden öyle hoşnut oluyor ki, "Bu ne güzel bir söz. Sabah ezanlarında söylemelisin bunu!" diyor Bilal'e. O sabahtan beri uyku ve namaz terazinin iki kefesinde. Uyku ağır basarken sis kaplıyor yeryüzünü, namaz ağır basarken berrak bir gökyüzü. Ve her

Minarelerde geometrik formlardan ibaret sanılan estetik arayışlar, gerçekte manevi derinliğin sembollerinden başka bir şey olmasın. Şerefelerin altındaki mukarnas dolgulara bakalım. Bir bezeme tekniği mi yalnız bu? Semavi olanın yeryüzüne yansımasını göremez miyiz onda? Kubbe bir oyuktan mı ibaret? Gökyüzünü taşımadı mı mimar mabede!

ezandan sonra Hz. Peygamber'in penceresine doğru sesleniyor Bilal: "Ey Allah'ın Rasulü! Namaz!" Sonra mescide geçerek kamet getiriyor, saf tutarken güneşin arkasında yıldızlar. Fakat yalnız uykunun sisi yok ruhları kundaklayan. Küfrün sisinde göz gözü görmüyor. Fethedilene kadar Mekke'de dağılmıyor sis. Kâbe'nin üzerine kara ayaklarıyla çıkıp ezan okuyana kadar Bilal, parlamıyor yıldızlar. Kâbe, ikinci şerefe.

Ah hep O'nun için okuyor. O var diye okuyor. O duyuyor diye. Kâinatın Güneşi battığında, ne yapacağını bilemiyor Bilal. Öyle derinleşiyor ki soğuk kuyular, ezan okumaktan başka bir çare bulamıyor. Fakat ezanın öyle bir yeri var ki, duyulur duyulmaz Mescid-i Nebevî'yi hıçkırıklar dolduruyor. Ashab-ı Kiram'ın gözlerine dalgalarını taşıyor bütün sahiller. Bilal ezanı bitirdiğinde, bir daha ezan okumayacağına dair söz veriyor kendine. Bir daha bu şehre gelmeyeceğine. O'nsuz bir Medine'de yaşamak istemiyor. O dememiş miydi, "Ey Bilal! Allah yolunda cihaddan daha faziletli bir amel yoktur," diye. Suriye'ye gitmek için izin istiyor Hz. Ebu Bekir'den. Yanında kalması için ısrar edince, " Ey Ebu Bekir, beni kendin için satın aldıysan yanında tut! Yok Allah rızası için satın aldınsa, bırak ki Allah yolunda cihada katılayım!" diyor. Ebu Bekir kendi için özgürlüğüne kavuşturmadı Bilal'i. Allah yolunda çalışma, üçüncü şerefe.

Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in fetih ordularında yerini alıyor Bilal. Hicretin 16. senesinde Hz. Ömer'le birlikte Kudüs'e girdiğinde halifenin ısrarı üzerine ezan okuyor. Aralarında Ebu Ubeyde b. Cerrah, Muaz b. Cebel gibi öncülerin de bulunduğu yüzlerce sahabe, ezanla beraber Kâinatın Efendisi'ni hatırlıyorlar gözyaşları içinde. Bilal tekrar söz veriyor kendine bir daha ezan okumamak için. Fakat rüyasında Hz. Peygamber, "Beni ziyaret etmeyecek misin?" diye sorunca, yıllardır uzak kaldığı Medine'de alıyor soluğu. İşte orada ehlibeytin gözbebekleri Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'le karşılaşıyor. Onları kırmak mümkün mü! Mescid-i Nebevî'de Hz. Peygamber'in ölümünden sonra ilk defa ezan okuyor Bilal. Şehadetleri duyan Medineliler heyecanla evlerinden fırlıyor, Rasulüllah'ın mübarek kabrinden kalkıp yeniden aralarına katıldığını düşünerek dolduruyorlar mescidi. Ve hiç ağlamadıkları kadar ağlıyorlar o gün. Ne çok özlediler O'nu. Ölüm döşeği ne tatlı bu yüzden! Ölmeden önce eşine " Ne kadar hoş! Yarın sevgililerle, Muhammed ve arkadaşlarıyla buluşacağım!" diyor, Bilal. Zira öyle bir söz duydu ki O'ndan, yıllardır toprağı hayal ediyor: "Bu gece cennette, önümde senin pabuçlarının tıkırtısını duydum!"

...

Bilal gitti. Hz. Peygamber'in ve Allah'ın evinin damları gökyüzüne doğru yükselmeye başladı Bilal'in arkasından. Ve ilk minareden ilk ezan, hicri elli sekizinci yılda bir sabah namazına davet için okundu Amr Camii'nde. Müezzin, Mısır Fatihi Amr b. El-Âs'ın inşasına başlayıp bitiremediği camiyi tamamlayan Mısır valisi Mesleme'nin kardeşi Şerahbil b. Amr'dı. "Menâre"ydi aslı minarenin. "Işık veren" anlamına geliyordu ya da "Görünen yer." "Görmedim" demesin diye kimse, taş, tuğla ve ahşap, minareye dönüşüyordu durmadan. İspanya'da, Mağrip'te, Kahire'de, Irak'ta, İran'da, İstanbul'da, Anadolu'da, Kuzey Afrika'da, Şam'da, Afganistan'da, Hindistan'da bir gök koşusu. Kürsü, pabuç, gövde, şerefe, petek, külah ve alem... Artık yönünü şaşırmayacak kimse. Kıble yönünde şerefeye açılmakta kapılar...

Bilal gitti. Miras bıraktığı kimlik kartı elden ele dolaşıyor. "Duyuru"nun yapıldığı yer, her devirde tazeliyor cismini ve ruhunu. İslam mimarisinin uzun boylu sancaktarı, camilere her dönemde yeni bir kimlik veriyor, zamanın izlerini taşıyan. Üslubu şehirle bütünleştiriyor manayı kaybetmeden. Böylece camileri ibadet tarzına uygun bir mekân arayışı içerisinde şekillendirebiliyor Müslüman mimarlar. Yapıların estetik formlarıyla beraber içsel anlamı ve mimari kullanışlılığı at başı götürüyorlar. Minarelerde geometrik formlardan ibaret sanılan estetik arayışlar, gerçekte manevi derinliğin sembollerinden başka bir şey olmasın. Şerefelerin altındaki mukarnas dolgulara bakalım. Bir bezeme tekniği mi yalnız bu? Semavî olanın yeryüzüne yansımasını göremez miyiz onda? Kubbe bir oyuktan mı ibaret? Gökyüzünü taşımadı mı mimar mabede! Hem kubbe dışarıdan nasıl görünüyor. İlahi güzelliğe, Cemâl'e bir işaret

sayamaz mıyız. Belki tam burada minareden söz etmenin zamanı. O dimdik duran heybetli sancaktar, ilahi haşmetin, yani Celâl'in sembolü değilse nedir?

XVI. yüzyıl minarenin en güzel formunu veriyor İstanbul'da. Fakat eğrilmiş minareleri Süleymaniye'nin, çocuklar söyledi Sinan'a bittiğinde muhteşem eser. Sinan kahkahayla gülmedi, halat istedi yalnız. Şerefenin boynuna dolayıp halatı, "Çekin" dedi adamlarına. Bir yandan da soruyordu çocuklara, "Düzeldi mi?" Sonunda "Düzeldi," dedi çocuklar. Sonra dönüp adamlarına, "Eğri değildi. Olsa bile düzelmezdi bununla," dedi. "biz gözlerdeki eğriliği düzelttik." Aradan iki yüz yıl geçti. XVIII. yüzyılın sonlarında bir seyyah gemiyle geliyor İstanbul'a, Edmondo de Amicis, bir İtalyan yazar. Gemi süvarisinin "Yarın şafakta İstanbul'un ilk minarelerini göreceğiz!" sözü üzerine bakın ne yazıyor hatıratına: " 'Yarın İstanbul'u göreceğiz,' deseydi, hiçbir şey hissetmeden 'Memnun oldum' cevabını verirdiniz. Fakat 'Yarın şafakta İstanbul'un ilk minarelerini göreceğiz,'sözünün manasını anlayabilmek için, bu arzuyu on yıl beslemiş, uzun kış gecelerini Şark haritasına hüzünle bakarak geçirmiş, yüz cilt kitap okuyarak hayal kurmuş, diğer yarısını görememiş olmaktan teselli bulmak için Avrupa'nın öteki yarısını kat etmiş olmak; sadece bu gayeyle küçük bir masaya çivilenip kalmış, ufak tefek bin türlü fedakârlıkta bulunmuş, hesap üstüne hesap yapmış, şato üstüne şato kurmuş, evde uğraşıp durmuş; gözünün önündeki bu kocaman ve ışıklı hayalle, geride bırakılan sevgili varlıkları düşünerek hemen hemen vicdan azabı duyacak kadar mesut bir halde, deniz üstünde dokuz uykusuz gece geçirmiş olmak gerekir. O zaman soğuk soğuk: 'Memnun oldum,' diye cevap verecek yerde, sevinçten geminin küpeştesine müthiş bir yumruk indirirdiniz."

***

XXI. yüzyıl. Gözlerdeki eğrilik Avrupa'ya sıçradı. Minare gördüğünde sevinçle değil, öfkeyle masaya yumruğunu vuran Avrupalılar'la tanıştı Mimar Sinan. "Minare Tanrı'nın ve Tanrı kullarının varlığına işaret eder.", "Minare, 'görünen yer' anlamına gelir, görünmeli o halde," demedi onlara. Bir halat attı Avrupa'ya, bir ucunu Süleymaniye'nin minarelerine bağlayıp. Sonra çınlattı gür sesiyle soğuk kıtayı: "Çekin düzelene kadar!"

Üç Şerefeli Camii, Edirne

Sadık Yalsızuçanlar

Şehadet Parmağıdır Göğe Doğru Minare

İslam, estetik alanlarda, oldukça derin ve kapsamlı bir soyutlama ve sembolizm alanı inşa etmiştir. Edebiyattan musikiye, görsel sanatlardan mimariye bunun en görkemli örneklerini tarih boyunca izlemek mümkündür. Bugün Müslümanların yaşadığı ülkelerde semaya birer şehadet parmağı olarak yükselen minarelerin, şehirlerin silüetinde nasıl bir metafiziksel hâle oluşturduğunu bizzat görmekteyiz.

Minare, kandil, menar, alamet, işaret, kulak yeri, ezan yeri... Aralarında kısmi fark olmasına rağmen aynı anlamı ima eden sözcüklerin özeti olarak minare kelimesi, Fars dilinde 'ateş yeri' demektir. Birlik ve aşk ateşinin tutuştuğu yer. Bir gönül yüceliği... Göklere doğru bir tırmanış... Bir yücelme... Bir aşkınlaşma boyutu. İslam dininde ibadet yerleri olan camilerde namaza çağrıyı bildirmek ve sala okumak için inşa edilmiş ana yapıdan yüksek tasarlanan yapı. Camilerde minare ihtiyacı teknolojinin henüz olmadığı İslamiyetin ilk dönemlerinden 20. yy.'ın ilk yarısına kadar, ezanın uzak yerlerden duyulmasına imkân sağlamak için yapılmıştır. Eski devirde müezzin, caminin balkonuna yani şerefeye çıkar, istinare denilen şekilde dönerek ezan okurdu, modern zamanlarda çoğunlukla minareye çıkmadan okumaktadır. Bunun istisnaları bulunmakla birlikte, merdivenlerinde Hz. Bilal'in ayak seslerinin yankılandığı minareler, şairin ifadesiyle, 'göğe doğru şehadet parmaklarıdır.'

Şehadet, hakikate tanıklık etmektir.

Kaynaklar bize, ilk minarenin "Mısır'ın başkenti Fustat/Yeni Kahire'deki Amr İbn Al As camiinde inşa edilmiş olduğunu" söyler Minare ana parçaya Emevi Meliki I. Muaviye zamanında Vali Meslem bin Muhalled tarafından 678 yılında eklenmiştir.

Arap, İran, Hint, Türk, Mısır minare şekilleri farklıdır. Minare sanatının büyük ustası Mimar Sinan, bu ya-

pı ögesine geometrik ve zarif şeklini vermiştir. İnce çubuk ve kabartma süslü minarenin benzersiz örneği Şehzade Camii minareleridir. Selimiye Camii'nde uyguladığı teknikte minarenin üç şerefesine ayrı merdivenlerden çıkılmakta ve her merdivenden çıkan diğerini görmemektedir. Osmanlı minareleri ve şerefeleri süsleme sanatlıdır. Boyları 10 ila 40 m.dir. Camiye bitişik veya ayrı hatta biraz uzaktaki minarenin yapımında taş, tuğla ve Horasan harcı kullanılmıştır. Bayezid Camii minaresinde renkli süsleme tekniği hakimdir. Hırka-ı Şerif , Ortaköy ve Dolmabahçe Camii minarelerinde tezyinat özellikle ön plana çıkarılmıştır. Klasik, rokoko dışında gotik, korint tarzlarında minareler dahi vardır, Bahçekapı Hacı Küçük Camii, Ali Paşa Mescidi ve Suadiye Camii minareleri gibi.

Büyükçekmece Sokollu Camii minaresinin merdiveni dışardadır. Tahtakale Timurtaş Mescidi ile Topkapı Sarayı Beşir Ağa Mescidi'nin minareleri merdivensiz, dışarı taşan asma cumbalardır. Cavid Ağa Mescidi, Yağkapanı Mescidi, Karabaş Mescidi, Eminönü Arpacılar Camii, Köprülü Camii ile Arpacı Hayreddin Mescidi'nin minareleri ahşaptır. Karabaş Mescidi minaresi ise çinko kaplamadır. Mimar Sinan'ın kendi adına yaptığı Yenibahçe'deki Mimar Sinan Mescidi minaresi çokköşeli, baca gibi, en üstü süslü pencerelidir.

Yapısı

Selçuklu minareleri kalın, güdük, petek kısmı bedene göre kısadır. Genellikle tuğladır ve taçkapının yanlarında ikizdir (Çifte Minare-Sivas). Osmanlılarda ise 6 adede kadar minare vardır. Tek minareler geleneksel olarak caminin sağında yapılır (Sokollu Camii ile Firuz Ağa Camii'nde soldadır). İki minareli camilerde minareler caminin iç avlu köşelerindedir. Dört minarelilerde iç avlunun köşelerindedir. Altı minareli Sultanahmet Camii'nde ise mihrab duvarına göre üç minare sağda üç minare soldadır. En uzun minare 70.89 m. ile Selimiye Camii minaresidir. En büyük minare Samerra Camii'nin spiral minaresidir. En kalın olanı 5.08 m. ile Üç Şerefeli Camii (Edirne)'dir. Şehzade Camii'nde 41.54, Ayasofya Camii'nde 50.37, Süleymaniye Camii'nde 63.80 m.dir.

Minarenin taş veya tuğla gövdesi genellikle çokgendir, bazen karedir. Gövde burmalı ve yivlidir. Kabartmalar ve motiflerle süslüdür. Şerefe bindirmelikleri mukarnaslıdır. Şerefe korkulukları taştan ve oymalıdır. Minareler arasına kandil ve ramazan

ayında mahya asılır. Mimar Sinan minarede her şerefeye birbirini görmeden çıkan ayrı ayrı merdivenler yapmıştır.

Minarenin bölümleri kaide, gövde, şerefe, petek, külah, alem ve paratonerdir. En üstteki külah, minarenin çatısıdır ve kurşun kaplamadır. Külahın ucunda çoğunlukla bir hilal olan alem bulunur. Kü-

Samarra Camii, Samarra

lahla şerefe arasına petek denir. Şerefenin altındaki kısım gövde, bunun üzerine oturduğu kısma pabuç ve minarenin oturduğu yere kaide veya kürsü denilir. Minarenin kapısı içtedir ve merdivenle şerefeye çıkılır.

Şairin deyişindeki 'şehadet', Allah'ın sonsuz ve mutlak isimlerinin tecellilerine en üstün idrak düzeyinde tanıklık etmektir.

Allah'ın Zat'ıyla tecelli ettiği Kamil İnsan -ki Efendimiz (s.a.s.), diğer nebiler, rasuller ve onların hikmetlerinin, irfanlarının, muhabbetlerinin ve ilimlerinin varisi olan bilgelerdir- bu şehadetin en büyük şahididir.

Şahitliğinin en kapsamlı kulluk belirtisi ise namazdır.

Salat, münacat ve zikir kelimelerinin de müteradif biçimde ifadesini sağladığı namaz, diğer kulluk formlarını da içerir ve yeryüzünün bütün temiz noktalarında kılınabilir. Yeryüzü bir mescittir.

Fakat namaza mahsus mekan olarak mescid, sonradan cami, bizatihi secde mahallidir.

Cami, cem'eden, toplayan, birleyen, birleştiren anlamında ve işlevinde olarak, Allah'ın el-Cami adından ilhamını alır.

Prof. Hüseyin Nasr'ın belirlemesiyle, "arz, ilahi emir aracılığıyla Müslümanların ibadet yeri kılınmıştır." Aynı ilahi emir sayesinde, İslam'ın kutsal mimarisi, insan tarafından yapılandırılan çevre içerisinde Allah tarafından yaratıldığı şekliyle doğanın bir uzantısı olur. Nasr'ı izleyelim : *"İslam'ın kutsal mimarisi, şehir ve kasaba çevresinin içinde bile doğanın birliği, karşılıklı ilişkisi, uyumu ve huzuru tarafından kuşatılmıştır ve bunlar da pay sahibidir. Gerçekte İslam'ın kutsal mimarisi, bu niteliklerin şehir çevresine yayıldığı bir merkez olur. Geleneksel İslam kasabalarının ve şehirlerinin mekanları ve biçimleri bir anlamda, caminin bir uzantısıdır, ona organik olarak bağlıdır ve topyekün şehirlerin ve kasabaların, Kur'an'ın tilavetinden ve caminin minaresinden yayılan namaza çağrıdan (el-ezan) ortaya çıkan kutsallıkta söz sahibi olmasına benzer bir yolla onun kutsallaştırıcı ve birleştirici karakterinde de söz sahibidir. Camiyi asli doğanın bir uzantısı kılarak, İslam bizzat insanın asli doğasını vurgular. Bu, insanı gaflet uykusundan uyandırarak, Tevhid'in yani Mutlak olanın gerçekliği hakkında insanın içinde bir şuur inşa ederek diriltmeyi ve yeniden ilan etmeyi amaçlayan bir doğadır, tevhidin kurduğu bu idrak düzeyi, asli insanın salt özünü ve insan varlığının varlık nedenini oluşturur.*

Önemli olan yalnızca içinde Allah için inançlı kimselerin namaz kıldığı cami mekanı değildir. Aynı zamanda, onların secdeye kapandıkları zemin de can alıcı bir öneme sahiptir. İslam'ın ilk camisi Hz. Peygamber'in Medine'deki evinin uzantısı olan bir yerdi.

İslam, estetik alanlarda, oldukça derin ve kapsamlı bir soyutlama ve sembolizm alanı inşa etmiştir. Edebiyattan musikiye, görsel sanatlardan mimariye bunun en görkemli örneklerini tarih boyunca izle-

Göğü sembolize eden kubbeleri, kalbe yönelişi simgeleyen kemerleri, aşkın olanı, göğe yükselmeyi, yerle göğü birleştirmeyi, semavi olanla buluşmayı soyutlayan minareleriyle Osmanlı camileri, bakir doğanın fıtri dekorunu da bozmaksızın en güzel şehir silüetini oluşturmakla kalmaz, tevhit sırlarını, insanlığın medeniyet ufkuna nakşeder.

mek mümkündür. Bugün Müslümanların yaşadığı ülkelerde semaya birer şehadet parmağı olarak yükselen minarelerin, şehirlerin silüetinde nasıl bir metafiziksel hâle oluşturduğunu bizzat görmekteyiz.

Doğunun en Batısı ve Batının en doğusu olan İstanbul'un silüeti ilk hatırlanması gerekenidir. Seyrine doyum olmaz bir çevre dekoru ve fiziksel güzelliğin maverasında, hep o sembolizme ve formlara ruh veren maneviyat, irfan ve hikmet yatar.

Göğü sembolize eden kubbeleri, kalbe yönelişi simgeleyen kemerleri, aşkın olanı, göğe yükselmeyi, yerle göğü birleştirmeyi, semavi olanla buluşmayı soyutlayan minareleriyle Osmanlı camileri, bakir doğanın fıtri dekorunu da bozmaksızın en güzel şehir silüetini oluşturmakla kalmaz, tevhit sırlarını, insanlığın medeniyet ufkuna nakşeder.

Minare aynı zamanda İslam'ın şeairindendir. Ucundaki 'alem' gibi, bizatihi caminin bir boyutu olarak kendisi de bir ima, bir alem, bir işarettir. Her şey O'ndan gelmiştir ve O'na dönücüdür. Her şey O'nunla varlık ve anlam kazanır. Her şey O'nu söyler, O'ndan söz eder, O'na doğru yönelir ve O'nun sonsuz ve mutlak varlığına katılarak ebediyen dirilir. Minarelerin biçimlerinin ve sayılarının da özel anlamları vardır.

Toplumsal vicdanı terennüm ettikleri gibi, İslam'ın iman ve itikat esaslarını da ima edebilirler. Örneğin, Sultan Ahmet Camiinin minarelerinin iman esaslarına, Süleymaniye Camiinin minarelerinin ise dört halifeye veya dört büyük meleğe işaret ettiği söylenir.

Nasr'ın belirlemesiyle, "cami mimarisinin bir çok formu vardır. Bu olgu, İslam sanatıyla ilgili birçok bilim adamı tarafından İslam mimarisinin basit tarihi tesadüfler sonucu olmadığının bir kanıtı olarak ileri sürülür."

İslam'ın modern zamanlardaki aziz şairi Mehmed Akif'in Safahat'ı, Fatih Camii şiiriyle başlar. Cami, bir esenlik, huzur, barış ve sükun ortamı olarak, toplumun kalbinde oluşmaya başlayan düzensizliğe karşı bir sığınaktır, başvurulması gereken yerdir. Akif'in bunu özellikle tercih ettiği söylenir. O'nun toplumsal tahayyülünde cami, toplumsal hayatın kalbidir ve medeniyetin merkez ögesidir. Birliğin, dirliğin, düzenliğin, kardeşliğin, esenliğin, huzurun ve barışın sembolüdür. Tevhidin sembolüdür. Allah'ın mutlak birliğinin ve tekliğinin sembolüdür. Yaratıcı ile teması kesilen insana yeniden ilahî mesajı hatırlatan bir semboldür. İnsana insanlığını kazandıran öğretinin sembolüdür. İlahi Hakikatin Merkezi'nin sembolüdür. Varlığın kalbinin sembolüdür.

Akif, camiye bir kişilik izafe eder. Bir yorumcunun ifadesiyle, "cami, salt varlık hâliyle ilahi meclisi kucaklamaktadır. Minareler cüretkâr bir ümitli gibi, kollarını ilahî meclise doğru uzatmaktadır." "Menâr" kelimesi sözlükte minare ve deniz feneri anlamlarına gelir. Buna göre minareler, hem yol gösteren bir feneri hem de insanın açılmış kollarını temsil eder.

Ezan ise sadece namaza çağrı işlevi görmez aynı zamanda tevhidin ve hakikate tanıklığın da ilanıdır. Barışa çağrıdır, huzura ve esenliğe davettir.

Ezan okuyanların piri, Efendimiz'in sevdiklerinden Hz. Bilal'dir.

Bilal, başlangıçta Cumhoğullarının yanında, Ümeyye b. Halef'in kölesi olarak bulunuyordu. İslamiyeti kabul ettiği için çok işkence görüyordu. Sahibi Ümeyye b. Halef, kölesi olan Hz. Bilal'i her gün cehennemî çöl sıcağında, kumların üstüne yüz üstü yatırır, sırtına büyükçe bir kaya parçası koyar, ikrarından dönmesini, Efendimiz'den (s.a.s.) yüz çevirmesini isterdi. Hz. Ebubekir onu satın alarak bu eziyetten kurtardı, Peygamberimiz de kendisini azad etti.

Mekke'nin fethinde Kâbe-i Muazzama'nın damına çıkarak okuduğu ezan, insanlık tarihinin belleğinde yerini aldı. Ve sesi, yüzyıllar boyunca milyonlarca müezzinin kalbinde, dilinde yankılandı.

Minareler aynı zamanda Hz. Bilal'in makamıdır.

Hümeyra Görmez

Babil Kulesi, Sahn-ı Hâmân ve Minare

Mezopotamya'nın bir zamanlar en yüksek tapınağı nerdesin şimdi? Nemrut'un emriyle kurulmuştun göklere hani? Kendinden sonra yapılan her asi kulenin Kabil'i, başını göğe kaldırmış tapınak; mimar hüneri mi sanıyorsun seni yükselteni? Yoksa mahir bir sanatkâr eli mi? Hayır, billahi değil.

Neydi insanların gözlerini semaya diken? Zeminden asumana doğru atılan her adım, çıkılan her basamak neden mutlu eder bizi? Geçen her yüzyılda neden yüksekliklerine yükseklik katılmıştır binaların? Yüksekten alçağa bakmak hırsı, hangi duygunun hangi hasletin gereği? Oysa hamurumuz toprakla yoğrulmamış mıydı? Ne vakit unuttuk hilkatimizi? Ne zaman özümüzün aksi yönüne çevirdik gözlerimizi? Tevazu ile boynumuzu eğerken daha dün, bugün burnumuzu dikleştiren de neyin kibri? Güzelliklerimizin üzerine basarak yükselen gökdelenler ne zamandan beri deledurur hayâmızın göklerini? Halbuki eski zaman zalimlerinin işi değil miydi göklere yaklaşma tutkusu, göklere yaklaşıp yerin ve göğün tek sahibine meydan okuma arzusu?

Nerde Babil Kulesi? Mezopotamya'nın bir zamanlar en yüksek tapınağı nerdesin şimdi? Nemrut'un emriyle kurulmuştun göklere hani? Kendinden sonra yapılan her asi kulenin Kabil'i, başını göğe kaldırmış tapınak; mimar hüneri mi sanıyorsun seni yükselteni? Yoksa mahir bir sanatkâr eli mi? Hayır, billahi değil. Yükselişin ancak küfrün eseridir. Yarıştığınsa yıldızlar değil, olsa olsa Nemrut kibri...

Ya sen ey Sahn-ı Hâmân, sen nerdesin şimdi? Tuğlalarını dizen, balçığını pişiren ve seni kendi hayâsızlık katına eriştiren Firavun yamağı Hâmân nerde? Ya "Sizin için benden başka tanrı tanımıyorum." diyen Firavun? Peygamber asası ile yarılan denizin en dibine çekilmeden önce, çıkabilmiş miydi senin yücelerine? Umduğu gibi bulabilmiş

miydi Musa'nın tanrısını orada? Kulenden rasat edilen Mısır'ın tüm ilmi ve fenni yetmiş miydi yerlerin ve göklerin Tek Sahibini yalanlamaya? Bulduğu yüzüne vurulan acziyetinden, gökleri utandıran isyanından ve hiçbir zaman kabullenemediği hüsranından başka neydi söyle bana?

Ve ey benim minarem!... Gökkubeye hayâsızlıkla değil, edeple uzanan nazeninim... İsyana değil, itaate çağıran şaheserim... Baş kaldırışla değil, boyun eğişle yücelen elifim. Etrafında köpüren sayılara inat "Allah bir!" diyenim. Yerden duaları toplayıp göğe eriştirenim, gökten rahmeti alıp yere serpiştirenim. Bilal'in emanetini bağrında gizleyenim, sağırlaşmasın diye kalpler gizlediğini beş vakit seslendirenim. Serencâmını hatırlıyorum: Hicretin birinci yılıydı. Müslümanlar namaza çağrılmalı; bunun için bir işaret bulunmalıydı. Ateş yakılsın, bayrak dikilsin, çan çalınsın seslerinden sıyrılan bir sahabe sesi, Zeyd b. Sa'lebe'nin sesi, "Hayır!" dedi. "Rüyamda bana ezan öğretildi." O ezan aynı gece Hz. Ömer'in de rüyasına girmişti. Sahabeye rüyasında öğretilen, Peygamber tarafından Bilal'e ezberletildi. Ve Bilal bir sabah namazı vakti Neccaroğulları'ndan bir kadının evinin üstünde yalın sesiyle, sahabenin rüyasına, namazın çağrısına hayat verdi. İşte ey minarem, ilk mekânın o kadının eviydi. Ardından, Habeşli kölenin iple tırmandığı bir üstüvane, Mescid-i Nebevî tepesi ve daha sonra Kâbe damı oldu yerin. Ve zaman ilerledikçe müminlerin gönlünde sevginle, semasında çağrınla yükseldin. Sen ki; Sinan'ın elinde nakış nakış işlendin, şehirlerin silüetine Peygamber özlemiyle döşendin. O Peygamber ki; "...kişilere damların üzerine dikilip namaz vaktinin girdiğini ilan etmelerini emretmeyi kalbimden geçirdim." dememiş miydi? Bu yer ile göğü yol yol birleştiren minareler, ümmetin Peygamberinin mübarek kalbinden geçeni semaya ulaştırma gayesinden başka neydi ki?

Bakıyorum şimdi, Babil Kulesi'nin yerinde derin bir çukur. Adından ve Nemrut'la, onun Hakk'a meydan okumasıyla anılan adının ardındaki kötü namdan ötesi kalmamış geriye. Ya Hâmân'ın kulesi? O da öyle. Ne bir iz ne bir işaret bırak(a)madan yok olup gitmiş yerküre üzerinden. Yazık ki, cismaniyetlerini kaybetmiş bu isyan abidelerinin kötü ruhları kalmış bugüne. Bugünün gökdelenlerinde muhafaza ediyor o ruh kendini hâlâ. Hâlâ başını uzatan her kuleden kalplerimize kibir dağıtıyor. Şehirlerimizi kuşatıyor hayasızca. Gözlerimizi yoruyor, gönüllerimizi bulandırıyor, ruhumuzu sıkıyor ısrarla...

Sen de olmasan minarem, şehirlerimizden yükselen her taş kibrimizin boyunu arttıracak, yüzümüzü kızartacak, utancımızı katlayacaktı. Sen göklerimizi süslemesen gözlerimiz zulmet kulelerine, kasvet tepelerine mahkûm kalacaktı. Sen ağartmasan semalarımızı, karanlık yolumuzu kapatacaktı. "Taş yüreğinden süzişli nağmeler" doldurmasaydı kulaklarımızı, hâlimiz nice olacaktı?

Minarem! Sana karşı olmak Nemrut'un safında olmaktır. Sana karşı olmak Babil Kulesi'ne alçalmaktır. Sana karşı olmak Firavun'dan emir almaktır. Sana karşı olmak Hâmân'a taş taşımaktır. Sana karşı olmak Musa'nın Tanrısını yalanlamaktır. Sana karşı olmak dimdik duran bir kölenin göğsüne kızgın güneşte büyük bir kaya bırakmaktır. Sana karşı olmak bağrındaki emanete ihanet, sesindeki çağrıya karşı durmaktır. Sana karşı olmak gökdelenlerle ezilen insanlığımızı bir kez daha ayaklar altına almaktır. Sana karşı olmak Hakk'ı yalanlamak, Rasulün kalbini kırmaktır.

Dr. Ömer Menekşe
Derleme ve Yayın Şubesi Müdürü

Minareler: Bir Ömrün Bitmeyen Virdleri

Minareler okşar göğün saçlarını... Güneş ışıklarını dağıtırken, vuslatın heyecanını yaşamaktadır göklerin zirvesinde... Sessizce bekler sabahı ve heyecanla uyanır saba, hüseyni ve dilkeşhâverana...

"Başı dik, elif elif yükselirken birer birer

Göğe doğru uzanan kol kol minareler."

Camilerin göğe uzanan elleridir minareler... Yalvarır arzın sahibine dimdik ayakta kalmak için... Minareler okşar göğün saçlarını... Güneş ışıklarını dağıtırken, vuslatın heyecanını yaşamaktadır göklerin zirvesinde... Sessizce bekler sabahı ve heyecanla uyanır saba, hüseyni ve dilkeşhâverana... Ücra bir yerde saklanan en güzel nağmedir gönüllere dolan ve coşturan... Hazların en tanıdık olanıdır geceyi delen sesler... Bir Allahüekber sesi ile silkinir gece en koyu yorgunluklardan... Buram buram yükselen ulvi bir nida, lâhûti bir sadâ ile gelir kendine gündüzler... Ezan-ı Muhammedi yankılandıkça minarelerden uykusu çekilir göklerin... Gönüllerde yanan ateşin alevi körüklenir. Pası silinir en koyu kalplerin...

"Emr-i bülendsin ey ezân-ı Muhammedî,

Kâfi değil sadâna cihân-ı Muhammedî.

Gök nûra gark olur nice yüzbin minareden,

Şehbal açınca rûh-i revân-ı Muhammedî

.....

Ervâh cümleten görür Allâhü Ekber'i

Akseyleyince Arş'a lisân-ı Muhammedî."

(Yahya Kemal)

mazmununca arz u semâ inler o soluklarla...

Nice cansız sütunlar ezanla şahlanır... Tevhid şahadetle izahlanır. Taşı mana yapan muhteşem bir sanattır minareler... Şehrin silüetini süsleyen estetik abideler...

Uzak diyarlarda tanıdık bir ses aradığınızda minarelerden yükselir ezan sesleri... Gizlice özlediğiniz sıla akşamlarına davet eder sizleri tarihin en canlı şahitleri... Kalkar aradan yüreklerin gurbetliği... Gurbet aslında Ezan-ı Muhammedi'nin yankılanmadığı her yerdir. Gurbet, minarelerden mahyaların ve şerefelerin yanmadığı uzak iklimlerin ta kendisidir.

Göğe yükselen kalem gibi zarif minarelerin üzerine vurur öğle güneşi... müezzin başlar uşşak veya hicaz makamından çağrıya... Kurtuluşa davet eder insanlığı... Özgürlük sadece Rabbin huzurundadır... Minarelerden yükselir özgürlüğün heceleri... seslenir beş vakit kalplerin nazlı çarpışlarına... seslenir kendince minareler güneşin tam tepeden arza bakışında... yer dinler, gök susar...ve sadece ezanlar konuşur minarelerden... ezanlar minarelerden doluşur gül yanaklı zamanlara...

Aşikâr bir zamana medyundur minareler, aşikâr vakitlere kenetli... İkindi vakitlerinde rast makamında yankılanır minarelerden Ezan-ı Muhammedî... Yüreğin tam ortasında gül kokusu bırakır sanki hicaz makamı... alır götürür sevilen ve özlenilen sevgililer sevgilisinin yanına... Minareler aşkın en yücesini fısıldar maşukların kulaklarına... Ondan duyulur gül kokulu çağrısı, efendiler efendisinin... Ondan duyulur tekbir sesleri... Sanki zaman asr-ı saadete kenetli... Sanki minarelerde Bilal-i Habeşi'nin tanıdık sesi... Minareler ki, ayna tutar nazargâhına kalplerin... Minareler dokunur usulca geçmişe kilitlenmiş ruhlara... ruh huzura erer ezan sesleri yankılandığında...

Güneş vedalaşırken gündüzle, segâh, eviç ve acemaşiran yankılanır minarelerden... Tanıdık gecelere selam eder sanki yıldızlar... Uzaklıklar yakındır artık... Eksiklikler tamam... Dinlendirmeye dünden meyillidir minareler yorgun akşamlarını...

Ve yatsı vakitlerinde minarelerden hicaz, uşşak ve bayati yankılanır... gecenin sessizliğine verir yerini minareler... Gökyüzü ile sessizce sohbete eşlik eder... Sabahlara kadar süren bu sohbetlerde uykuyu avutamayan yıldızlardan, gecenin koynuna saklanmaktan haz duyan aydan söz edilir...

Kürsü, pabuç, gövde, şerefe, petek, külah ve alemiyle minareler, bir elif gibi çekilir göğe... İnci gibi dizilir âşıkların gönüllerine... Camilerin göğe uzanan elleridir minareler... Ezan, salâ, temcid, münacat, kaside, mi'raciyye ve regaibiyyeler ile her vakit niyazdadır camilerin elleri... Minareler gönüllerde yanan ateşin körükleri... Minareler bir ömrün bitmeyen virdleri...

"Şahadet parmağıdır, göğe doğru minare!

Her nakışta o mânâ: Öleceğiz ne çare?"

(Necip Fazıl Kısakürek)

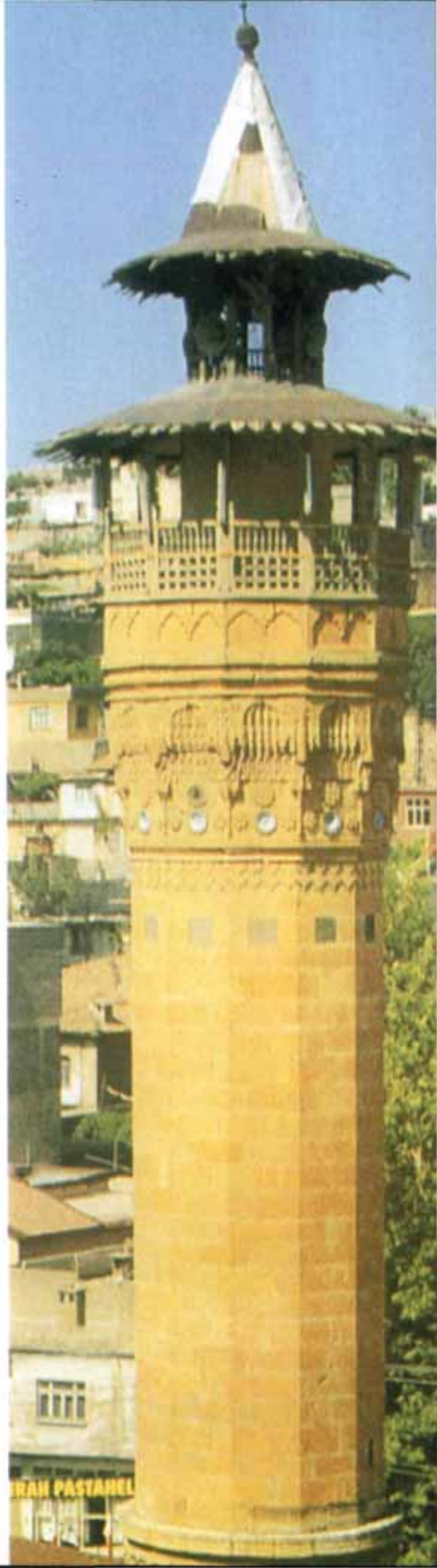

Söyleşi: Dr. Yüksel Salman

Prof. Dr. Mehmet Görmez

"Bir ülkede minare olduğu zaman, Müslümanlar kendilerini oraya mensup addederler. Referandumun diğer bir anlamı İsviçre'de yaşayan Müslümanlara 'siz buraya ait değilsiniz.' mesajı şeklinde algılanmıştır."

İsviçre'de yeni minare yapımının yasaklanmasına ilişkin bir referandum yapıldı. Bu referandum pek çok ülkenin, sivil toplum kuruluşlarının ve farklı din mensuplarının tepkisine yol açtı. Müslüman azınlığın ibadet etme ve inancını yaşama hakkı anlamını taşıyan cami inşası ve cami mimarisinin mütemmim cüzü olan minare yapımı hakkının bir referanduma tabi tutulmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Öncelikle İsviçre'deki referandum tarih boyunca devam eden bir sürecin, 11 Eylül olaylarından sonra başka bir veçheye bürünen kısmının bir parçasıdır. Yani bunu yeni çıkmış bir hadise olarak değerlendirmek eksiklik olur. Aslında bugüne kadar Avrupa'da hiçbir cami rahat yapılamamıştır. Pek çok yerde camilerle ilgili referandum yapıldığını biliyoruz. Ama o referandumlar daha çok caminin yapılacağı mahalle sakinlerine yönelik yapılmıştır. Eğer siz bir mahallede kültürel etkinlikleri de içeren bir bina yapacaksanız; kültür merkezidir, ibadet hanedir, o zaman pek çok belediye kanununda çevreye rahatsızlık verip vermeyeceğinin tespit edilmesi ve hatta bunun referanduma tabi tutularak mahalle sakinleri tarafından bu kararın verilmesi şartı aranmıştır. Çok yerde bu referandumlar menfi neticelenmiştir. Bir kısım yerde de mahallenin sakinleri, kilise mensupları referandumda o semte cami yapımına evet demeleri için özel çabalar göstermişlerdir. Tabii İsviçre'deki referandum diğerlerinden daha farklılık arz ediyor.

Sizce bu referandumu diğerlerinden farklı kılan nedir?

Çünkü ilk defa bir ülke topyekûn bu meseleyi sorun edindi. 3 Mart 2009'da bu konu meclise gelmiş. İsviçre Federal Meclisi bunu 6 saat tartışmış. Aslında o tartışmalarda minare ile ilgili menfi anlamda söz alanların minare ve cami üzerinden yaptıkları konuşmaların büyük bir kısmı sorunludur. Mesela minarenin mabedin bir parçası olamayacağı ve bunun bir güç gösterisi olduğunu ifade edecek kadar ileri giden milletvekilleri olmuştur. Ama bunun karşısında, İsviçre'nin tarih önünde suçlu duruma düşeceğini, özgürlükler noktasında Avrupa'nın çok gerisinde kalacağını ifade eden önemli konuşmalar da yapılmıştır.

Minare yapımını yasaklamak için önce Meclisten bir karar çıkarmak istediler. Meclis bunu 128'e karşı 80 oyla reddetti. Fakat hemen ardından 110 bin imza ile referandum talebi geldi. Meclis buna evet de-

İsviçre halkının çoğunluğunda İslam'a ve Müslümanlara karşı çok ciddi bir kaygı var, bu kaygıyı konuşmak lazım. Şimdi bu kaygının en temel sebebini tarihten kalma bilinçli bir cehalet olduğunu unutmamak gerekiyor. İkinci büyük sebebi yanlış bilgiler; üçüncü sebebi ön yargılar; dördüncü sebebi de son yıllarda bazı Müslümanların yanlış hareketleridir. Şimdi bütün bunları tabii ki entelektüellerin, düşünce insanlarının oturup konuşmaları ve tartışmaları gerekir.

mek zorunda kaldı. Çünkü İsviçre Anayasasına göre 100 bini aşkın imza toplandığı zaman Meclis iki sene içerisinde konuyu halkın referandumuna götürmek zorundadır. Arkasından senatoya gitti. Senatonun en azından bu referandumu önleme yetkisi olduğu halde önlemedi ve referandumu kabul etti. Şimdi her ne kadar İsviçre devleti ve hükümeti bu sadece halk girişimidir, devletin, meclisin, hükümetin bunda hiçbir dahli yoktur dese de, bu kısmen doğrudur, kısmen doğru değildir. Dolayısıyla devlet ve hükümet hep birlikte bunu referanduma götürmüş oldular.

Sizin sorunuza yani Müslüman azınlığın ibadet etme ve inancını yaşama hakkı meselesine dönelim. İbadet inanç özgürlüğünden, mabed de ibadet özgürlüğünden ayrılamaz. Mabedin herhangi bir parçasının görünür olması ise aynı zamanda hem inanç ve vicdan özgürlüğünün hem de ifade özgürlüğünün önemli bir parçasıdır. Bu husus temel insan haklarının ayrılmaz bir parçası olduğu halde, İsviçre medeni hukuklara kaynaklık eden bir ülke olduğu halde bunun referanduma tabi tutulması çok ciddi bir sorundur. Aslında referandumun sonuçlarını değil, referandumun kendisinin hukuki ve ahlaki meşruiyetini konuşmak lazım. Ama batılı dostlarımız bunu konuşmakta geciktiler, biz de bunu konuşmakta geciktik. Geciktik çünkü buna ihtimal vermedik. Nitekim İsviçre'nin Ankara'daki büyükelçisi iki ay önce Diyanet İşleri Başkanımızı ziyaret etti ve hiçbir endişeye mahal yok dedi. Çok kahir bir ekseriyet ile İsviçre halkı buna hayır diyecektir, asla İsviçrelilerin buna izin vermesine ihtimal vermiyoruz dedi. Buna rağmen referanduma gidildi ve referandum, % 57,5 evet, % 42.5 hayır ile neticelendi.

İsviçre'de dindar Hıristiyanları rahatsız edecek sayıda cami ve minare var mı?

İşin en trajikomik tarafı burasıdır. Kimse burayı bilmiyor. İsviçrelilerin dindar olduklarını biliyoruz. Dindar Hıristiyanların kendi şehirlerinde, kendi şehirlerinin silüetlerine sinecek bir şekilde her taraftan, semadan, arzdan görünecek şekilde Sultanahmet gibi, Kocatepe gibi minareler yükselseydi, hatta bunlardan bir tanesinin yarısı yükselseydi ve bundan rahatsızlık duyarak bu referandum ihtiyacı ortaya çıksaydı, nispeten empati yaparak acaba haklı tarafları var mı diye düşünebilirdik.

Bizdeki rakamlara göre 150 cami var. İsviçre basınında ise 200 camiden söz ediliyor. Bu camilerin tamamı Türkiye'deki bir selâtin camisinin hacmi kadar değildir. Küçük mescitlerden, küçük mekânlardan ibarettir.

Bunlardan sadece dört tanesinin minaresi var. Bir tanesi Ahmediye mezhebine mensup olanların camisi, bir tanesi Arap kardeşlerimizin yaptırdıkları bir caminin minaresi, bir tanesi Arnavut kardeşlerimizin yaptırdığı bir caminin minaresi, bir tanesi de Türkiye'den giden kardeşlerimizin yaptırdığı cami minaresi.

> Aslında İsviçre'deki referandum Batı paradigmasının bir paradoksudur. Âdeta Batı zaten buydu dedirtecek çapta bir olayın somut göstergesidir.

Minarenin bizim kültür medeniyet tarihimizde, sanat ve estetik tarihimizde bir tek anlamı vardır. O da Allah'ın yüceliğini, birliğini ifade etmek ve bu birliğin çağrısına mekan olmaktır.

Aslında televizyoncular, medya mensupları işlerini yeterince yapmıyorlar. Keşke bir arkadaşımız kamerasını alsa da İsviçre'de referanduma yol açan ve bütün dünyayı bir referandumu konuşmak durumunda bırakan bu dört minarenin ebatlarını tespit ederek dünyaya gösterebilseydi. Dikkat ediyorsanız medyada, basında sadece Arap kardeşlerimizin çok önceleri yaptırdıkları bir caminin üzerinde görülen iki metrelik bir minare gösteriliyor. Çünkü öbürlerini göstermekten utanıyorlar, öbürlerine minare demek için bin tane şahit gerekir. Yani sözüm ona kendi ifadeleriyle, güç gösterisinde bulunacak bir minare yok ki bu referanduma gidiliyor.

Ülkemizde de kiliseler var, İstanbul'da, Türkiye'nin pek çok yerinde kilise ve sinagog var.

Başta Edirne, Bursa, İstanbul olmak üzere Türkiye'nin pek çok yerinde cami, kilise, sinagog yan yana yapılmıştır. Bu medeniyetimizin bir özelliğidir.

Türkiye, bu tarihi ve dinî yapıların korunmasında, onarım ve bakımında zaman zaman eleştiriliyor. Bu eleştirilerin büyük bir kısmına hak vermek lazım. Ülkemizin toprakları üzerinde Selçuklu dönemi öncesinden kalma çeşitli kilise, sinagog gibi yapılarla özellikle Selçuklu ve Beylikler ile Osmanlı dönemine ait cami, medrese gibi tarihi dinî ve kültürel yapılarımızı korumada tembelliklerimizin olduğu bir gerçektir. Bu konudaki eleştiriler bizi kendimize getirmelidir. Ama bu ayrı bir konu; yani kültür varlıklarına sahip çıkmama sorunu. İsviçre'deki olay ise tamamen farklıdır; bir inancın varlık değeri olan eserleri inkâr etme, ona düşmanlık ve hayat hakkı tanımama. Aslında İsviçre'deki referandum Batı paradigmasının bir paradoksudur. Âdeta Batı zaten buydu dedirtecek çapta bir olayın somut göstergesidir.

Peki o zaman minare yapımı yasağının asıl maksadı nedir? Sizce bu tavrı nasıl yorumlamak gerekir?

Bu o kadar açık ki aslında, bugün İslam ve Batı dünyasının bu referandum sebebiyle oturup minare konusunu tartışmalarını yadırgıyorum. Artık minareyi, camiyi değil, referandumun kendisini ve referandumun arkasındaki düşünceleri konuşmak lazım. Anlaşılıyor ki, İsviçre halkının çoğunluğunda İslam'a ve Müslümanlara karşı çok ciddi bir kaygı var, bu kaygıyı konuşmak lazım. Şimdi bu kaygının en temel sebebini tarihten kalma bilinçli bir cehalet olduğunu unutmamak gerekiyor. İkinci büyük sebebi yanlış bilgiler; üçüncü sebebi ön yargılar; dördüncü sebebi de son yıllarda bazı Müslümanların yanlış hareketleridir. Şimdi bütün bunları tabii ki entelektüellerin, düşünce insanlarının oturup konuşmaları ve tartışmaları gerekir.

Minare güç gösterisi mi? Bir defa onu bir değerlendirelim. Bilakis minarenin bizim kültür medeniyet tarihimizde, sanat ve estetik tarihimizde bir tek anlamı vardır. O da Allah'ın yüceliğini, birliğini ifade etmek ve bu birliğin çağrısına mekan olmaktan başka hiçbir anlamı yoktur. "Minare güç gösterisi değil, tevazu göstergesidir" aslında. Çünkü kadim zamanlarda İslam medeniyetinde insanlar tevazu gereği evlerini, mekânlarını basit yaptılar, toprağa yakın oldular. Ancak yüce değerlerini ifade eden çağrılarını yücelttiler. Bu düşünce minareyi doğurdu. Minare Hz. Peygamber zamanında yoktu. Sahabe zamanında da Amr ibn Âs'ın ilk defa Fustat şehrinde yani Kahire'de yaptırdığını biliyoruz. Aslında bir hadis talebesi olarak söyleyecek olursak bu düşünce, kaynağını Hz. Peygamber'in sözlerinden aldı. 'Hemmünnebî' diye bir tabir vardır. Peygamberin arzu edip de yapamadıkları. Aslında minare için 'Hemmünnebî' diyebiliriz. Çünkü peygamberimiz diyor ki; "Ben Müslümanların aynı namazı aynı vakitlerde kılmalarından çok hoşlanıyorum. Keşke elimden gelse de yeryüzünün her tarafına insanlar gönderebilsem ve bütün namaz vakitlerinde ezan dediğimiz çağrıyı evlerin en yüksek damlarında, en yüksek mekanlarından ilan etmelerini sağlayabilsem." Şimdi bu en yüksek mekan ifadesi Müslümanlarda bir irade oluşturuyor, bir düşünce oluşturuyor. Müslümanlar da bu yüksek çağrıyı ve Allah'ın birliğini, mimari diliyle ifade edebilmek için minareyi ışık saçan bir mekan olarak ilk defa Amr ibn Âs eliyle yapmışlardır. Sonra farklı kültürler, farklı coğrafyalarda her biri kendine özgü bir yorumla bunu ortaya çıkarmıştır. Aslında yeryüzünün her yerinde; Endülüs'te, İran'da, Türkistan'da, Arabistan'da, Anadolu'da, İstanbul'da, Selçuklularda, Osmanlılarda her birisinin farklı bir minare yorumu vardır. Tabii ki Mimar Sinan üç şerefe ile bunu daha da yüksek bir yoruma kavuşturmuştur. Fakat ne kadar farklı yorumlanırsa yorumlansın hepsinin ortak bir anlamı var, o da Allah yücedir, kibir insana yakışmaz, biz mütevazı olmak durumundayız, ama değerlerimizi ifade eden çağrımız daima yücelerde yankılanmak zorunda.

Bütün bunlar gösteriyor ki minarenin sembolik ve simgesel bir anlamı olduğu açıktır. Ancak minare sadece caminin mütemmim bir cüzü olmaktan çıkmış, bütün bir İslam medeniyetinin çok önemli bir sembolüne dönüşmüştür. Nitekim oryantalist Jonathan Bloom'un 'Minaret' adlı kitabı 'Symbol of Islam' alt baş-

lığını taşımaktadır. Bir ülkede minare olduğu zaman, Müslümanlar kendilerini oraya mensup addederler. Referandumun diğer bir anlamı İsviçre'de yaşayan Müslümanlara 'siz buraya ait değilsiniz.' mesajı şeklinde algılanmıştır.

Minare; sadece caminin mütemmim bir parçası değil, minare aynı zamanda bir alem olmuştur, bir sembol olmuştur, İslam'ın çağrısının yüceliğini ve Yaratıcının birliğini mimarinin diliyle bütün dünyaya haykıran bir sembol olmuştur. Bunu referanduma tabi tuttuğunuz zaman elbette bütün Müslümanlar bundan rencide olur.

Bir de işin başka bir cephesi var. Bu referandumdan beklenen asıl sonuç belki de siyasidir: Biliyorsunuz Avrupa Birliğinin anayasası olması hedeflenen Lizbon Anlaşması 1 Aralıkta yürürlüğe girdi. Bu anlaşma, üye 27 ülkede zorlu mücadelelerle kabul edildi. Bazı ülkelerde referandumlar tekrarlandı. Avrupa Birliği kendi içinde küreselleşme karşısında yekvücut olmayı halkları nezdinde hazmetmişe benzemiyor. Dolayısıyla Lizbon Anlaşması ile başlayan yeni sürece muhalif olan kesim, Avrupa halklarının sürece katılımını sanki sabote etmek istiyorlar. İslam ve azınlıklar üzerinden İsviçre gibi birliğin ne içinde ne dışında bir ülkede böyle bir referandum yapılması birliğe muhalefet edenlerin, yani AB içindeki şahin kanadın işini kolaylaştırıyor.

Bu referandum öncesi yine alışılagelmiş bir üslupla Müslümanlar hakkında incitici sözler sarf edildi. İslam ve Müslümanlar yine şiddet ile yan yana getirildi. Bu da Müslümanları son derece üzdü. Peki referandum öncesi tutumları nasıl değerlendiriyorsunuz?

Ben az önce Mecliste yapılan konuşmalardan söz ettim. Bu konuşmalarda az da olsa bazı sözlerin rencide edici olduğunu ifade edebilirim. Ama asıl rencide edici olan, camiye hayır sloganının bir propagandaya dönüşmesi ve bu propagandada kullanılan yazılı ve görsel malzemeler, afişler ve pankartlardır. Şimdi orada iki tane pankart çok dikkat çekici. Bir tanesi minarelerin İsviçre haritasına, İsviçre bayrağına saplanmış birer mızrak olarak gösterilmesidir. Bunu Ziya Gökalp'in bir şiiri ile benzeştirmek ise tek kelime ile başka bir cehalet göstergesi aslında. Çünkü orada kast edilen çok daha farklıdır. İstiklal savaşında yazılmış dizelerdir onlar. Birincisi bu. İkincisi; minarelerin yanına burka giymiş bir hanım koyarak özellikle İslam'ın kadınlar üzerinde bir tehdit oluşturduğu imajını uyandırmak istediler ve başarılı da oldular. Çünkü yapılan araştırmaya göre hayır oyu verenlerin büyük bir çoğunluğu kadınlardan oluşuyor. Zaten kadın konusu batı dünyasının İslamofobia'ya malzeme olarak kullandığı çok önemli bir konudur. Burada da kullanılmıştır. Bu kullanma tabirinin altını çiziyorum. Elbette bunlar son derece rencide edici olmuştur. Ama müsaade ederseniz bir hususu da söylemez isem kadirşinaslık yapmamış olurum.

Başta bazı kiliseler olmak üzere bazı sivil toplum örgütleri de bu referanduma buna karşı bir propaganda geliştirdiler, onlar da afişler ve pankartlar hazırladılar. Bir kilise, bir sinagog ve bir camiyi yan yana koyarak, altına şu yazıyı yazdılar "İsviçre semaları bunların hepsini alacak genişliktedir". Bu arada onlara da şükran ve takdirlerimi ifade etmeyi bir vecibe addediyorum.

Bugün çağdaş dünya dinler ve kültürler arası ilişkileri önemsiyor. Size göre bu referandum, temel hak ve hürriyetler açısından problemli olduğu kadar dinler ve kültürler arası ilişkiler açısından da problemli mi? En azından İsviçre bazında bu konuda bir geriye gidişten söz edilebilir mi?

Tabii geriye gittiğinin açık göstergesi aslında. Hemen akabinde İtalya'da ve Hollanda'da bazı aşırı sağcı partilerin de bu özlem içerisinde olduklarını açıkça beyan etmiş olmaları düşündürücüdür. Fakat ben, Batıdaki entelektüellerin ve düşünürlerin din özgürlüğü kavramını yeniden tartışarak çoğunluk azınlık ilişkilerini, yahut çok dinli ve çok kültürlü yaşamı yeniden konuşarak Kur'an'ın ifadesi ile " hoş görmediğiniz nice işlerde hayırlar çıkabilir" bundan da hayırlar çıkacağını umut etmek istiyorum doğrusu. Tabii ki Müslümanların da bu konularda her zaman olduğu gibi daha hikmetli davranmaları gerekiyor. Bizim açıklamamızda da ifade edildiği gibi müslümanlar, İslam'ın izzetine, onuruna yaraşır bir şekilde kendi hakkını araması gerekiyor.

Avrupa'daki Müslüman toplulukların tepkilerinde makul ve meşru bir zeminde göstermesi, İslam'ın izzetine yakışır bir hak arayışı gerekiyor. Başkanlık olarak pek çok ülkede bizim teşkilatlarımız var. Yurt dışı hizmetlerinden sorumlu Başkan yardımcısı sıfatıyla konu ile ilgili verebileceğiniz bir mesajınız var mı?

İki mesaj vermek istiyorum: Birincisi, biz referandumdan önce özellikle İsviçre'de yaşayan vatandaşlarımızın din hizmetlerini yürüten sivil toplum örgütlerine ve cami derneklerine bir telkinde bulunduk. Dedik ki; siz referandum öncesinde yapılan tartışmada bir taraf olmayın. Bunu bir Hristiyan-Müslüman ayrışması olarak göstermeyin. Bilakis bunu bir özgürlükler konusu olarak ele alalım dedik. Dinleri karşı karşıya getirmeme konusunda çok büyük özen gösterdik. Ben arkadaşlarımızdan da aynı şeyi tekrar istirham ediyorum. Bunu farklı dinler arasındaki bir çatışma olarak değil, bütün din mensuplarının hakkını gasp eden bir düşüncenin uygulaması olarak görelim. Ve tabii ki tepkimizi ifade edelim. Bunu medeni ölçüler içerisinde, bilgi ve hikmete dayanarak en güzel bir şekilde yapalım. Herkesin kendi düşüncesini ifade etmesi gerekiyor, ifade edelim ki, bundan sonra başka ülkelerde yanlışlık yapılmasın ve bu sürece hep birlikte olumlu katkılarda bulunalım.

Prof. Dr. M. Şevki Aydın
Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı
msaydin@diyanet.gov.tr

Din Eğitimi Sorgulayıcı Düşünmeyi Beslemelidir

Din eğitiminin sorgulayıcı düşünceyi beslemesine, imanın mahiyetinden hareketle din adına itiraz edenler de olabilir. Çünkü iman, kayıtsız şartsız bağlanmayı, teslim olmayı gerektirir. İslam dininde de bu anlayış vardır. Mümin teslimiyet göstermek durumundadır. Müslim, teslim olan demektir.

Ezberci din eğitimiyle anlamlı öğrenmeyi hedefleyen din eğitimi arasındaki temel farklardan biri de, birincinin sorgulamaya fırsat vermemesine karşılık ikincisinin sorgulayıcı düşünmeyi tetikleyici olmasıdır. Bu fark, her iki din eğitimi anlayışının bilgi algısıyla, "öğrenme"ye yaklaşımıyla doğrudan alakalıdır. Birincisi öğretime konu ettiği her dinî bilginin mutlak doğru olduğunu, dolayısıyla sorgulanmadan kabullenilmesini öngörürken ikincisi, dinî bilginin şöyle veya böyle yorumunu içeren boyutunun doğruluk derecesinin tartışılabilir nitelikte olduğunu kabul etmektedir. Bu algının uzantısı olarak birincisi, bu dinî bilgi kalıplarının öğrenene aynen nakledilmesini (öğretim) ve onun da bunları sorgulamadan pasifçe kabullenmesini (öğrenme) gerekli görürken ikincisi, öğrenen bireyin hazır bilgi kalıplarının pasif alıcısı olmak yerine bilgiyi keşfetmeye, bizzat elde etmeye, üretmeye kılavuzlanmasını öngörmektedir. İster istemez birinci din eğitimi, kendisine sunulan kalıp dinî bilgileri sorgulamadan aynen kabullenme görevini öğrenciye yüklerken ikinci din eğitimi, öğretim yapmak adına dinî bilgi kalıplarının öğrenciye aktarılması yerine, dinî bilgiyi öğrencinin bizzat elde etmek için yola çıkmasını ve bunu yaparken de sorgulayıcı düşünmeyi ihmal etmemesini gerekli görmektedir.

Konuyu Bosna Hersek Başmüftüsü Mustafa Çeriç'le yapılan bir röportajdan alıntıyla açmak istiyorum. "El-Ezher'de de eğitim gördünüz, Chicago Üniversitesi'nde de. Bu iki üniversite arasındaki farklar nelerdi?" sorusuna verdiği cevapta Sayın Çeriç, şu ifadelere de yer vermektedir:

Getirdiği değerlerin evrenselliğini ilan eden İslam, eleştirel düşünceden, bilimsel yaklaşımdan, aklın özgürce kullanılmasından, sorgulayıcı yaklaşımdan çekinmek şöyle dursun, bunları teşvik etmektedir. Getirdiği mesajdan emin olduğu için, bunlardan endişe duymamaktadır.

"El-Ezher yaklaşık bin yıllık bir üniversite. Çok eski bir akademi. Chicago da çok köklü bir üniversite. Bu iki üniversitedeki en önemli fark şu: El-Ezher'de sorulacak soruların içinde zaten cevaplar da mevcuttur. Çünkü bizden önce gelenler bütün soruların cevabını çoktan vermiştir. Bize düşen ise bu sorulara verilmiş cevapları öğrenmekten ibarettir. Chicago'daki eğitim felsefesinde ise, insan aklı var oldukça yeni sorular gündeme gelir. Eski sorulara da yeni cevaplar bulmak her zaman mümkündür. Bizden öncekilerin aklı uhrevi bir akıl (ne demekse? M.Ş.A.) olmadığına göre, Allah bize de aynı aklı ve fikri ihsan ettiğine göre, eski ya da yeni sorulara biz de cevaplar verebiliriz. Buna hem hakkımız vardır hem de böyle bir özgürlüğümüz (hatta, görevimiz. M.Ş.A.). Chicago üniversitesi'nde sorular gayet açıktı ama bu soruların mutlak yanıtı yoktu. Çünkü teoloji ve felsefede, aslında tüm bilimlerde kesinliğin başladığı yerde hayat biter. El-Ezher'de ben hazır cevaplar alıyordum ama Chicago'da sorularımın cevaplarını kendim bulmak zorundaydım. Ben bir Müslüman olarak şimdi daha iyi anlıyorum ki Chicago'da verilen eğitim Müslümanlara verilmesi gereken gerçek eğitimdir. Müslümanların şimdi her zamankinden çok böyle bir eğitime ihtiyacı var.

...

Ben şimdi öğrencilere ders verilirken balığı hazır ve pişirilmiş bir şekilde önlerine koymaktansa onlara balığın nasıl tutulacağını öğretmekten yanayım ve buradaki medreselerde de bunu uygulatıyorum. Yani önce nehre gitmeniz ve nehrin kıyısında sabırla beklemeniz gerekiyor, sonra da suya girip balığı yakalamalısınız. Müslümanlar bu şekilde yapmadıkları müddetçe hiçbir zaman ileriye gidemezler." (Bk. Hürriyet Pazar, 28.09.2008)

Bu ifadeler, ezberci eğitim ile anlamlı öğrenmeyi hedefleyen eğitim arasındaki farkı somutlaştırarak gözler önüne sermektedir. Anne babalar çocuklarına, öğretmenler öğrencilerine nereye kadar hazır balık sunabilirler? Ne kadar daha onlarla beraber yaşayabilecekler? Sürgit onlara balık veremeyecekleri gibi; onların her yeni günde karşılaşacakları öncekilerden farklı ve yeni bilgi/çözüm gerektiren sorunlarla baş edebilmeleri için gerekli hazır bilgileri de sunamayacaklardır. Onlar adına sorunlarını çözme imkânını da hep elde edemeyeceklerdir.

Bu olgu/gerçeklik, çocuklarımızın kafasına bilgi depolamanın, nasıl pek de işe yaramadığını açıkça haykırmaktadır. Bu durumda çözüm, çocuklarımıza/öğrenenlere hazır bilgi kalıplarını aktarıp bunları hafızalarına depolamalarını sağlayıcı bankacılık işlemleriyle uğraşmak yerine, onların bilgi elde etme, elde ettikleri bilgileri kullanarak yenilerini üretme bilgi ve becerisini, dolayısıyla sorun çözme yeteneğini kazanmalarına (öğrenmeyi öğrenmelerine) kılavuzluk etmektir. Bu nedenle günümüz din eğitimi, öğrencinin din üzerinde düşünme, dinî bilgileri sorgulayarak anlamlandırma, onları hayatla irtibatlandırıp bütünleştirme, tutum ve davranışlarını onlara göre bizzat belirleme yeteneğini sürekli besleyip geliştirmek zorundadır.

Bu noktada özellikle ele alınması gereken konu, dinî bilginin değişip değişmeyeceği ve sorgulamaya konu edilip edilemeyeceği meselesidir. Vahiy asla değişmez. Kur'an'ın hiçbir ayeti değiştirilemez. Ancak vahyin yorumlanması sürecinde devreye giren beşerî boyut, sürekli değişime açıktır. Herkes, sahip olduğu kültürel birikimi kullanarak ve yaşadığı dünyanın şartları/dili içinde Kur'an'ı anlamaya çalıştığından dolayı, herkesin Kur'an'dan anladığı, onlarla sınırlıdır. Onun için her yorum, tartışılabilir, değişebilir niteliktedir. Bir başka ifadeyle, din değişmez; ama din anlayışımız değişebilir/yenilenebilir/yenilenmelidir. Dinin sabiteleri asla değişmediği halde onları anlam(landırm)a düzeyleri kişiden kişiye farklılaşabilmektedir. Dinî bilginin, dolayısıyla ona dayanan din anlayışının değişen ve değişmeyen/göreceli boyutunun farkında oluşumuz, doğru kabul edip gereğince tutum ve davranışlarımızı belirlemeye çalıştığımız dinî yorumumuz (bilgimiz) üzerinde düşünmeyi durdurmaksızın sürdürmemizi, gerektiğinde onu yenileyip geliştirmemizi sağlamaktadır. (Bk, M. Ş. Aydın, Dinî Bilgiyi Tecdid, Diyanet Aylık Dergi, Temmuz 2009, s. 11)

Dinî bilginin sorgulanıp sorgulanamayacağı meselesine gelince, bu konuda da ilginç yaklaşımlar göze çarpmaktadır. Kimileri okullarda din öğretimine yer verilmesine laiklik üzerinden karşı çıkarken ileri sürdükleri gerekçeler arasında şunu da dile getirmek-

Vahiy asla değişmez. Kur'an'ın hiçbir ayeti değiştirilemez. Ancak vahyin yorumlanması sürecinde devreye giren beşerî boyut, sürekli değişime açıktır. Herkes, sahip olduğu kültürel birikimi kullanarak ve yaşadığı dünyanın şartları/dili içinde Kur'an'ı anlamaya çalıştığından dolayı, herkesin Kur'an'dan anladığı, onlarla sınırlıdır. Onun için her yorum, tartışılabilir, değişebilir niteliktedir. Bir başka ifadeyle, din değişmez; ama din anlayışımız değişebilir/yenilenebilir/yenilenmelidir.

tedirler: Laik okulda öğrenciye bir tarafta özgür düşünme, aklı kullanma, sorgulama, eleştirel değerlendirme yapma gibi becerileri kazandıran dersler okutulurken diğer tarafta "sorgulama inan, teslim ol" diyen bir din dersi okutulması uygun değildir. Bu ikili durum, öğrencileri çelişkiye düşürür.

Bu iddiaya katılmak pek mümkün gözükmemektedir. Şöyle ki, laik okulda din dersi dışındaki bütün dersler öğrenciye aklı kullanmayı, özgür düşünmeyi, eleştirel yaklaşımı, mantıksal tutarlılığı öğretiyorsa, din dersinin bunların aksi bir yönlendirmede bulunması, öğrencileri çelişkiye düşürüp bocalatamaz. Anlamlı öğrenmeyi gerçekleştiren, eleştirel düşünme yeteneğini kazanmış hiç kimse çelişkiyi taşıyamaz; mutlaka onu giderip rahatlamaya çalışır. Çelişkiyi giderirken de, mutlaka tercihte bulunacak, tutarlı bulduğunu, aklına yatanı kabul edecek, diğerini elinin tersiyle itecektir. Bu durumda, düşünmeyi, sorgulamayı yasaklayan bir din, kesinlikle böyle kimseler tarafından reddedilerek bir kenara atılacaktır. Dolayısıyla, eleştirel düşünme yeteneğine sahip öğrenci, düşünmeyi durdurup körü körüne inanmayı öngören bir dini kolaylıkla reddedecek; asla çelişki içinde debelenip durmayacaktır. Bu nedenle, laik okulda "düşünme/sorgulama, inan/teslim ol" diyen bir din dersinde verilenler, diğer derslerde kazanılan bilgilerle çelişiyorsa, laiklik adına endişelenmeye gerek yoktur. Burada endişeye kapılacak birileri olacaksa o da, sözü edilen din dersinin taraftarlarından başkası değildir. Çünkü kaybeden, onlar olacaktır. Yok, eğer bu laik okulda zaten ezberci bir eğitim söz konusuysa, sorun derinlerde demektir; din dersinin varlığına karşı çıkmakla o çözül(e)mez.

Din eğitiminin sorgulayıcı düşünceyi beslemesine, imanın mahiyetinden hareketle din adına itiraz edenler de olabilir. Çünkü iman, kayıtsız şartsız bağlanmayı, teslim olmayı gerektirir. İslam dininde de bu anlayış vardır. Mümin teslimiyet göstermek durumundadır. Müslim, teslim olan demektir. "Hayır! Rabbin'e andolsun ki, onlar aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem kılıp sonra da verdiğin karar nedeniyle içlerinde hiçbir zorlanma/sıkıntı hissetmeksizin tam bir teslimiyetle bağlanmadıkça iman etmiş olmazlar." (Nisâ, 65)

Ancak bu teslimiyetin kime olacağı ve nasıl gerçekleşeceği son derece önem arz etmektedir. İslam'a göre teslimiyet, sadece Allah'a ve Rasulü'nedir. Allah ve Rasulü (s.a.s.), bir şey buyuruyorsa, mümin ona teslim olmakta tereddüt etmez. Ancak, her mümin, Allah ve elçisinin ne buyurduğunu anlam(landırm)aya çalışır. Bu süreçte Allah ve Rasulü'nün sözü üzerinde düşünür, mevcut bilgilerini kullanarak onu kavramaya çabalar. Nitekim Kur'an ayetleri üzerinde müminlerin derin derin düşünmeleri, onları anlam(landırm)aya çabalamaları bizzat Allah tarafından istenmektedir. (Bk. Nisa, 82; Muhammed, 24; Mu'minun, 68; Sâd, 29)

Bu anlam(landırm)a/kavrama görevini yerine getirmeye çalışan Müslüman, Allah'ın maksadını yakalamaya çalışırken, Hz. Peygamber (s.a.s.) dışında, karşılaştığı hiçbir beşerî yoruma kayıtsız şartsız teslim olma, onu kabullenme tavrını takınmak durumunda değildir/olmamalıdır. Allah ve Rasulü (s.a.s.) dışında hiçbir otorite, kayıtsız şartsız ve sorgulanamaz görül(e)mez. Bu konuda Müslümanın körü körüne bir bağlanma içinde olmasını İslam asla hoş görmemektedir.

Hristiyanlıkta olduğu gibi bir din adamı sınıfının bulunmadığı İslam'da dinin temel kaynağının anlaşılması ve yorumlanması konusunda tekel söz konusu değildir. Teknolojinin, kitle iletişim araçlarının gelişmesi, her tür bilgiye olduğu gibi dinî bilgiye de ulaşmayı kolaylaştırmakta ve ulaşım kanallarını alabildiğine çoğaltmaktadır. Küreselleşmenin çok ileri boyutlara taşındığı günümüz dünyasında her alanda olduğu gibi, din anlayışı ve tezahürlerinde de çoğullaşma kendini göstermektedir. Bu bireysel katılım kanallarının çoğalması, her Müslümanın Kur'an'ı okuyup anlama imkânı, dindarlık anlayışında aşırı bireyselleşmenin önünü açan bir etmen olarak görülerek kaygılanılabilir. Bunun dindarlık anlayışında karmaşaya yol açacağı düşünülebilir. Ancak, İslam'ın temel kaynaklarının elde olması ve onlara her Müslümanın ulaşma imkânı, din anlayışında aşırı sapkınlıkların genel kabul görmesini önleyecek temel sübaptır.

İşte böyle bir ortamda birey, sorgulayıcı bir yaklaşımla İslam'ın öğretisini anlam(landırm)aya çalışarak

kendi dindarlığını inşa etmeye çalışacaktır. Neye nasıl inanacağını, neleri nasıl yapacağını, hayatını nasıl Müslümanca dizayn edeceğini bizzat kendisi belirleyecektir. Zira, bizzat Kur'an, her şeyden önce imanın zorlama/dayatma sonucunda değil, tam aksine, bireyin özgür tercihinin ürünü olarak otaya çıkmasını istemektedir: "Dinde hiçbir zorlama yoktur." (Bakara, 256) "De ki, işte hak/gerçek, Rabbiniz'den geldi. Artık isteyen inansın, isteyen inkar etsin." (Kehf, 29) "Eğer Allah dileseydi onların hepsini elbette doğru yol üzerinde toplardı." (En'âm, 35) "Eğer Allah dileseydi, onlar müşrik olamazlardı... (En'âm, 107) Birey, inandıktan sonra bu imanına göre her alandaki tutum ve davranışlarını belirleyecektir. Yani İslam, dindarlaşmanın her adımında, bireyin özne konumunda olmasını öngörmektedir. Kur'an, kendini bile üzerinde insanın düşünmesi, anlamlandırması gereken kelam olarak takdim etmekle, her halukârda, hatta Kur'an ayetleri karşısında bile insanın özne kalmasını öngörmüş olmaktadır. Zaten İslam'da sorumluluğun bireyselliği ilkesi, bütün yapıp ettiklerinin hesabını Allah'a her bireyin kendisinin verecek olması, bunu kaçınılmaz kılmaktadır.

Şu halde İslam'a göre, dindarlaşma kararını vermekten tut bu sürecin her boyutunda bireyin özgürce tercihlerde bulunmasını, kararlarını bizzat kendisinin vermesinin öngörülmesi, din adına söylenen/sunulan hiçbir şeyi onun sorgulayıcı yaklaşımla anlamlandırmadan kabullenmemesini, kendini pasif alıcı konumuna düşürmemesini gerektirmektedir. İslam hakkında "din, dogmatik özelliğinden dolayı bireyi ezber yoluyla koşullandırmak zorunda." şeklinde değerlendirmeler yapmak asılsız laftan öteye geçemez. Kur'an, din hakkında ezber bilgiye sahip olmayı, şartlanmışlığı, kalıplanmayı değil, derin kavrayış sahibi olmayı (tefekkuh fi'd-dîn) önermektedir. (Tevbe, 122)

Bütün bunlar şu gerçeği ortaya koymaktadır: Müslüman bireyin Allah ve Rasulü (s.a.s.)'ne teslimiyeti, zoraki/körü körüne bir teslimiyet değil; tam aksine özgür düşüncenin, sorgulayıcı anlamlandırmanın tabii eseri olan bir teslimiyettir. Teslimiyet kararı, onun adına başkaları tarafından alınıp ona dayatılmış değil; bizzat kendisi bu kararın özgür mimarıdır, öznesidir, nesnesi değil. Bu teslimiyet kararı, Müslüman bireyin kendi özgürlük sınırlarını alabildiğine genişletme kararıdır. Teslimiyet kararı, Müslümanın kalbinde/kafasında kendini tutsaklaştırma hissini değil; özgürlüğünü daha ileri boyutlara taşımanın heyecanını oluşturur. Miraç söz konusu edilerek "Buna da mı inanacaksın?" şeklindeki soruya, Hz. Ebubekir'in, "Evet o diyorsa doğrudur" cevabı, durup dururken verilmiş sıradan bir cevap değildir. Arka planda, bu sözü ona söyleten çok önemli bir düşünsel süreç, müthiş bir anlamlandırma çabası bulunmaktadır.

Getirdiği değerlerin evrenselliğini ilan eden İslam, eleştirel düşünceden, bilimsel yaklaşımdan, aklın özgürce kullanılmasından, sorgulayıcı yaklaşımdan çekinmek şöyle dursun, bunları teşvik etmektedir. Getirdiği mesajdan emin olduğu için, bunlardan endişe duymamaktadır. Dolayısıyla bugünün Müslümanını yetiştirmeye yönelik din eğitimi, onun bu yeteneklerini geliştirmek durumundadır. Kaldı ki, Müslüman bireylerin olabildiğince yetkinleşmesini zaruri kılan günümüz açık toplumunun şartları, böyle bir din eğitimini kaçınılmaz hale getirmektedir. Sorgulanmış, üzerinde çalışma yapılmış, akıl yürütülmüş bir inanç sağlam inançtır; kolay kolay sarsılmaz. Böyle bir imana sahip mümini, hiçbir güç odağı, İslami değerlerle uyuşmayan doğrultuda, istediği gibi kullanamaz.

Ali K. Metin

Ahlak ve Sosyal Çevre

Anne baba, eğer iyilik yapma, çevresindekilere yardımcı olma hassasiyeti taşımıyorsa çocukta da bencillik duyguları artma eğilimi gösterir. Anne baba ilişkilerinde saygı, sevgi, sadakat hisleri yoksa, çocuk bu hislerden mahrum bir şekilde dünyayı algılamaya başlar.

İnsanlar ahlaki anlamda ne kadar tutarlı bir istikamet gösteriyorsa o kadar güçlü bir şahsiyete ve karaktere sahiptirler. Zayıf ahlaklı kimseler ahlaki istikametten yani gayeden kolayca saparak şartlara göre hareket etme eğilimi gösterirler. Buna karşılık ahlaken güçlü kimseler şartlar karşısında dirençli, idealist bir yapıya sahiptirler. Ahlakın insanı pasifleştirdiği iddiası bu bakımdan bütünüyle yanlıştır. Aksine, ahlak; insanı seçkin, erdemli, mümtaz bir varlık hâline getirir. Ahlaklı insan denince, kendi şahsiyetinde evrensel bir 'iyi'yi, bir ideali somutlaştıran mütekâmil fertler akla gelir. Bunlar, ancak feragat ve sorumluluk şuuruyla tarif edilebilir. İnsanlarda ödev duygusu ve sorumluluk şuuru ne kadar yüksekse ahlaki seviye de o ölçüde yüksektir. Ahlak, kişinin kendisini varlıklar veya hadiseler karşısında sorumlu bir fert olarak hissetmesini sağlar. Bu anlamda insan kendisinden olduğu gibi, derece derece ailesinden, komşusundan, arkadaşlarından, akrabalarından, şehrinden, milletinden, devletinden, hatta bütün insanlığın durumundan, hatta hayvanattan, dünyadan ve dünyanın geleceğinden sorumlu bir mevkidedir. Aynı zamanda, yaratıcısına karşı da sorumluluk sahibidir. Tabii ki insanın bu sorumlulukları, sahip olduğu güç, yani yapabilme imkânlarıyla paralel olarak artar veya azalır. İnsanlar yapamayacağı, güç yetiremeyeceği işlerden sorumlu tutulmazlar. Fakat ahlak sadece davranış ve fiiller yoluyla ortaya çıkmaz. Konumu itibarıyla kimi alanlarda fiili bir sorumluluğa sahip olmasa bile, ahlaki şuur, insanı hemen her konuda ahlaki bir hissiyat-

Sosyal hayatımızdaki ahlaki yozlaşmanın en büyük emarelerinden bir diğeri iltimas yani kayırmacılık, toplumdaki amiyane ifadesiyle torpil olayıdır. İltimas o kadar kanıksanmış ve sosyal dokuya o derece sirayet etmiştir ki, iltimas talep etmek veya yapmak neredeyse ayıp bir davranış olmaktan çıkmaya bile başlamıştır.

la motive eder. Hazreti Peygamber bu hususta ölçüyü şu şekilde vazetmiştir: "Bir kötülük gördüğünüzde onu elinizle defedin, elinizle defedemiyorsanız dilinizle defedin, dilinizle de defedemiyorsanız kalbinizle buğzedin." (Buhari, "İlim", 3) Olan biten her şeye karşı kişiyi sorumluluk şuuru ve duygusuyla çekip çeviren bir güç, bir değerler manzumesidir ahlak. İnsanın manevi şahsiyetinin tekâmülü ancak sağlam, yüksek bir ahlak duygusuyla mümkündür. Güzel davranışlar, kökünü ve gıdasını en başta ahlaki terbiyeden alır.

İnsan, Yaşadığı Ortamların Etkisi Altında Şekillenir

İnsan fıtratındaki ahlaki nüvenin filizlenmesi, tıpkı bir tohumun topraktan fışkırmasına benzer. Tohum, bulunduğu yerde gerekli besin ve havayı bulamazsa kuruyup gider. Ama şartlar uygun olduğu takdirde topraktan fışkıracak, özünde mündemiç olan gayeyi tezahür ettirecektir. Tohumun özündeki bu gayeyi gerçekleştirebilmesi kendisine gösterilen ilgi ve ihtimam ölçüsünde mümkün olur. Bu ise daha ana kucağında başlayan bir süreçtir. Çocuk ruhu, annenin kucağındaki şefkat ve sevgi havasıyla yavaş yavaş şekillenmeye başlar. Aile, çocuğa öncelikle sevgi, iyilik, merhamet duygularını aşılar. Daha sonra çocuk, anne babanın karakterinden etkilenmeye, onların ahlak özelliklerini farkında olmadan içselleştirmeye başlar. Çocuk, anne babasının yalan söylediklerini fark ediyorsa kendisi de onlar gibi yalan söyleyebileceğini düşünmeye başlar. Anne baba, eğer iyilik yapma, çevresindekilere yardımcı olma hassasiyeti taşımıyorsa çocukta da bencillik duyguları artma eğilimi gösterir. Anne baba ilişkilerinde saygı, sevgi, sadakat hisleri yoksa, çocuk bu hislerden mahrum bir şekilde dünyayı algılamaya başlar. Aile ortamında hakim olan değerler, çocuğun ruhuna ve karakterine ağır ağır nüfuz ederek ondaki ahlaki nüveyi ya kurutucu ya da inkişaf ettirici bir rol oynar. Ahlaki tekâmül süreci sadece aile ortamıyla sınırlı kalmaz. Ailenin yanı sıra arkadaş çevresi, televizyon ve benzeri yayın araçları, daha sonra okuldaki eğitim süreci çocukların ahlaki oluşumlarında etkili olmaktadır.

"Bana arkadaşını söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim" atasözü, arkadaş ilişkilerinin insan üzerindeki etkilerini çok çarpıcı olarak ifade eder. İnsan ister istemez çevresinden etkilenen bir varlıktır. Bilhassa karakter oluşumunun ileri seviyede devam ettiği çocukluk ve gençlik yaşlarında arkadaş seçimi çok çok önemlidir. Çünkü arkadaşlık ilişkileri içersindeki rekabet ve dayanışma duyguları kişilerin hâl ve davranışları üzerinde ciddi bir motivasyona sebep olur. Bu sebeple iyi arkadaşlar insanı iyilik yapmaya; kötü arkadaşlar kötülük yapmaya meyyal duruma getirir.

Televizyon her yaştan insanın günlük hayatında önemli yer tutar. Bir kısım televizyondan en çok etkilenenlerse çocuklar ve gençler olmaktadır. Bir kısım televizyonlar, ticari kaygılarla ne yazık ki ahlaki değerleri tahrip edici programlara fazlasıyla yer verebilmektedirler. Bunun için, çocukları ve gençleri ahlak bozucu yayınlara karşı koruyucu tedbirler almayı ihmal etmemek gerekir.

Okul dönemi, eğitim-öğretim anlamında insan hayatının en önemli evresini teşkil eder. Okullar, öğrencilerin sadece bilgi edinmelerini değil, aynı zamanda ahlaken olgunlaşmalarını temin eden müesseselerdir. Öğrencinin gözünde öğretmen, iyiyi kötüyü, doğruyu yanlışı bilen bir şahsiyet örneği konumundadır. Ayrıca okul ortamı, öğrenci için yeni arkadaşlıklar, yeni ilişkiler demektir.

Her insan, yaşadığı ortamlardan tıpkı teneffüs ettiğimiz hava gibi etkilenir. Kirli, mikroplu, soğuk havalar nasıl hastalıklara sebep olursa, yaşadığımız ortam içersindeki ahlaki fenalıklar ve yozlaşmalar da insanı öyle etkiler. Bu bakımdan ahlak, esas itibarıyla ferdi bir meziyet, bir erdem de olsa, sosyal hayattan ve çevreden mutlak surette izler taşır. Dolayısıyla ahlak meselelerinin sosyal boyutlarıyla ele alınması kaçınılmazdır. Tek tek kişilerin yüksek ahlak sahibi olması yetmez; toplumun bütün fertlerini ve sosyal hayatı ahlaken yükseltecek tedbirleri almak gerekir. Sosyal hayat ahlaki değerler zemininde inşa edilebildiği ölçüde toplum sağlıklı ve güçlü bir bünyeye sahip olur.

Ahlaki Yozlaşmanın Tezahürleri

Sosyal ve ahlaki yapımız, ne yazık ki dünden bugüne doğru büyüme gösteren ciddi zafiyetlerle karşı karşıyadır. Ahlaki yozlaşmalar, sosyal dokuyu içten içe çürüten bir hastalık kaynağı gibi, toplumun yaşama gücünü ve moralini tahrip etmektedir. Yolsuzluk, kapkaç, gasp, fuhuş, uyuşturucu, alkol ve kumar alışkanlığı gibi toplumu infiale sürükleyen sosyal problemlerin artışında ahlaki yozlaşmanın payı ol-

Televizyonlardan yayınlanan yerli-yabancı birtakım programlar, cinsel serbestliğin bir nevi bağımsızlık ve kahramanlık göstergesi gibi algılanmasına ortam oluşturmaktadırlar. Bu durumun aile kurumunu son derece dejenere ettiği, hatta annelik duygularını bile köreltmekte olduğu muhakkaktır.

dukça büyüktür. Ahlaki yozlaşmanın topluma musallat ettiği en büyük belalardan biri yolsuzluktur. Yolsuzluk dendiğinde bir kişinin kendine veya başkasına özel çıkar temin etmek için yaptığı usulsüz fiillerin tamamı anlaşılır. Bu anlamda rüşvet, zimmete para geçirme, irtikap, memuriyet mevkiini ve yetkilerini kötüye kullanma, iltimas gibi usulsüzlüklerin hepsi ahlaka aykırı davranışlardır. Bu fiiller ahlakın evrensel ilkeleri olan dürüstlük ve adalet mefhumuyla çatışırlar. Haksız kazanca ve menfaate sebep oldukları için toplumun vicdanını rahatsız eder, fertlerin devlete ve birbirine olan güvenini zedelerler. Toplum, devleti hakkın ve adaletin teminatı olarak görür. Devlete olan güvenin varlığını "tüyü bitmemiş yetimin hakkına riayet etme" ilkesiyle dile getirir. Kamu mülkiyeti ve devlet mevkileri, hiç kimse tarafından özel mülkiyette olduğu gibi ferdi menfaat gayesiyle kullanılamaz. Şu veya bu şekilde devletten haksız kazançlar elde etmeye dönük her türlü fiil ahlaka mugayirdir. Öbür taraftan, kâr hırsıyla malzemeden çalarak yaptığı işi ucuza getirmeye çalışanların devleti veya vatandaşı kandırmaları da yolsuzluğun başka bir çeşididir. Yaşadığımız orta şiddetli depremlerde tarumar olan apartmanların ve okul binalarının televizyon ekranlarına yansıyan görüntüleri daha dün gibi hafızalarımızda durmaktadır. Yapıldıktan kısa süre sonra bozulan ve çöken yollar, selin etkisiyle kağıt gibi yıkılıveren köprüler ve benzeri pek çok hadise sanki görmeye alıştığımız görüntüler hâline gelmiş gibidir.

Tarih boyunca var olduğu iddia edilen rüşvet, toplumun vicdanını ve ahlak duygusunu sinsice kemiren en büyük belalardan biridir. Bazı işlerin rüşvet vermeden hallolmayacağı düşüncesi, toplum tarafından neredeyse kanıksanacak bir noktaya gelebilmektedir. Ancak rüşvetin normalleşmesi toplumun en büyük ayıplarındadır. Rüşvetin küçüğü ile büyüğü arasında bir fark görmemek gerekir. Fark, mahiyet değil olsa olsa nicelik farkıdır. Ayrıca rüşveti almak kadar vermek de kötüdür. İslam dini, rüşveti alanı da vereni de tel'in eder. "Alan memnun, veren memnun" ifadesi, rüşveti hiçbir zaman kabul edilebilir kılmaz. Çünkü rüşvet, hem sosyal yapıyı hem de toplumun ahlak duygusunu yıkıcı özellikler taşır. Rüşvetin olduğu yerde insanlar birbirlerine olan güvenlerini kaybederler. Rüşvet almak da vermek de insanı küçülten ve kendisinden utandıran çirkin bir davranıştır. Rüşvetin hediye adı altında verilmesi ise, bu fiile daha derin boyutlar kazandırması açısından manidardır. Rüşvet vermek ve hediyeleşmek birbiriyle hiçbir alakası olmayan fiillerdir. Rüşvetin gayesi haksız menfaattir, hediyeleşmek ise karşılıklı sevginin ve dayanışma duygularının bir ifadesidir.

Sosyal hayatımızdaki ahlaki yozlaşmanın en büyük emarelerinden bir diğeri iltimas yani kayırmacılık, toplumdaki amiyane ifadesiyle torpil olayıdır. İltimas o kadar kanıksanmış ve sosyal dokuya o derece sirayet etmiştir ki, iltimas talep etmek veya yapmak neredeyse ayıp bir davranış olmaktan çıkmaya bile başlamıştır. Bu durum, yaşadığımız ahlaki çürümenin hangi boyutlara vardığını bütün çıplaklığıyla ortaya koymaktadır. Öyle ki iltimasa tevessül etmeyen kimselere ilgisiz, asosyal veya beceriksiz gözüyle bile bakılabilmektedir. İltimas yapanlar, bunu bazen maddi menfaat karşılığı, bazen fikri, ideolojik sebeplerle, bazen de prestij ve güç gösterisi olarak yaparlar. İltimas talebi ise genellikle ferdi menfaate dönük beklentilerden kaynaklanır.

Sosyal ve resmî kurumlar içerisindeki rüşvet, zimmete para geçirme, iltimas gibi gayr-i ahlaki fiiller, toplumun ahlak duygularını öyle tahrip edici etkiler yapmaktadır ki, âdeta bulaşıcı bir mikrop gibi toplumda benzeri zafiyetlerin ortaya çıkmasına veya artışına sebep olmaktadır. Ölen babasının veya annesinin emekli maaşını almaya devam edenler, yoksullar için sağlanan yeşil kart imkânlarından çeşitli kurnazlıklarla yararlanmaya çalışanlar, kapkaççılar, haraç çeteleri ile gasp ve hırsızlık suçu işleyenlerin mantar gibi çoğalmaları son derece ürkütücü durumlardır. Bu fiiller sosyal barışı ve huzuru tehdit ettiği kadar, fiil sahiplerini insanlık onurundan ve haysiyetinden de uzaklaştırmaktadır.

Kadının Yıkıcı Etkisi

İnsanın onur ve haysiyet duygularıyla bağdaşmayan en önemli ahlaksızlıklardan bir diğeri fuhuştur. İnsan bedenini cinsel ihtiyacın giderilmesine indirgeyerek eşyadan farksız bir duruma sokan fuhuş olgusu, gerçekte insanı insan kılan vasıflara ihanetin ve kayıtsızlığın bir göstergesidir. Bedenimiz güzelliğiyle veya çirkinliğiyle, gücüyle veya zayıflığıyla bize bir emanet-

tir. Kişinin kendisine karşı görevlerinden biri de bedenini insan haysiyetine yakışır şekilde koruyup gözetmektir. İnsanların kendi bedenlerine zulmetmesi ne kadar haksız ve gayriahlaki ise, onu bir zevk aracı olarak başkalarına sunması ondan daha ahlaksızca bir harekettir. Fuhuş ayrıca, hem kişilerin hem de toplumun nesil emniyetini tehlikeye atmakta, aile huzurunu bozarak sosyal yapının çekirdeği olan bu müesseseyi tahrip edici etkiler yapmaktadır.

Yaşanan ahlaki çöküntü, fuhşun geldiği noktadan net olarak tespit edilebilir. Fuhuş ister yasal isterse yasadışı yollarla olsun, temelinde ticari amaçlar içerir. Fuhuştan geçinen insanlar ahlaki değerlerini iyiden iyiye kaybetmiş, maddiyatın kölesi olmuşlardır. Bunlar genellikle ruh sağlığı bozuk, kişilik sorunları olan, saygınlık beklentileri dumura uğramış kimselerdir.

Öbür taraftan özgürlük adı altında evlilik dışı ilişkilerin özendirilmesi çabaları son derece yıkıcı sonuçlara yol açmaktadır. Her ne kadar dinî inançların etkisiyle cinsel serbestlik propagandaları toplumumuzda kolay revaç bulamasa bile, batılı ülkelerde olduğu gibi, bizim ülkemizde de bu hususta endişe verici hadiseler müşahede edilebilmektedir. İnsanların giderek ahlaki değerlerden uzaklaşması ve şehvet düşkünü varlıklar hâline gelmesi, bunun en önemli müsebbiplerinden sayılır. Şehvet düşkünlüğü, bencillik ve ahlaki kayıtsızlık hâlleri ne yazık ki medyanın da etkisiyle ileri boyutlara tırmanabilmektedir. Televizyonlardan yayınlanan yerli-yabancı birtakım programlar, cinsel serbestliğin bir nevi bağımsızlık ve kahramanlık göstergesi gibi algılanmasına ortam oluşturmaktadırlar. Bu durumun aile kurumunu son derece dejenere ettiği, hatta annelik duygularını bile köreltmekte olduğu muhakkaktır. Batı kültürünün etkisiyle yaşanan sosyal ve ahlaki yozlaşma, kadınların hayatı ve düşünce tarzı üzerinde çok daha derin etkiler meydana getirmektedir. Televizyon ekranlarına yansıyan müstehcen görüntüler aile ortamı içersinde günden güne alışıldık hâle gelebilmekte, utanma duyguları giderek yok olmaktadır. Kadın bedeninin reklam aracı olarak pervasızca kullanılması ise, kadınların haysiyet duygularına yönelik büyük bir hakarettir. Yaşanan ahlaki yozlaşma, haysiyet algısının ve hassasiyetinin içini boşaltan bir yöne doğru kaymaktadır.

Uyuşturucular Gençlik Arkadaşlığı Zannet Çuğulara

Uyuşturucu, tiner, alkol gibi bağımlılık yapan maddelerin kullanımı sosyal yapıyı çürüten ve ahlaki yozlaşmaya yol açan önemli problemler arasında yer alır. Maddi bunalım, ailevi ve sosyal geçimsizlikler, arkadaş etkisi, özenti ve manevi boşluk gibi sebeplerle

bu tür maddelere bağımlılık oluşmaktadır. Uyuşturucu kullanımının en çok genç nüfus arasında yaygın olduğu biliniyor. Bunun sebebi ise, genç nesillerde ortaya çıkan ahlak zafiyetleridir. İstatistikler, uyuşturucu kullanma yaşının 10-11 yaşlarına kadar düştüğünü gösteriyor. Bu tuzağa düşenler, uyuşturucu ile kendilerini rahatlatacaklarını ve hülya âleminde geçici bir mutlulukla teselli bulabileceklerini zannetmekte, ne yazık ki bir süre sonra eskisinden daha perişan duruma düşerek ruh hâlleri büsbütün bozulmaktadır.

Uyuşturucudan veya alkolden mutluluk, fayda beklemek abesle iştigaldir. Uyuşturucu da alkol de asla sıkıntılardan ve manevi tatminsizliklerden kurtuluş çaresi olamaz. Uyuşturucu kullanımının insanları ne denli iflah olmaz bir bağımlılığa sürüklediği çok açıktır. Her ikisi de insanı suç işlemeye, çevresine zarar vermeye müsait hâle getirir. Doğru düşünmeyi ve doğru karar vermeyi zorlaştırır. Gerek uyuşturucu gerekse alkol kullanımı insanın sağlığını bozan maddelerdir. Ayrıca bunları kullananlar, Allah'ın insana verdiği sağlığa ve vücut emanetine karşı haksızlık etmektedirler. Uyuşturucu ve alkol sektörü, insanların mutsuzluk ve tatminsizliklerinden kazanç temin etme üzerine kurulmuş bir sektördür. Hatta bu amaçla organize edilmiş çetelerin var olduğu ne yazık ki bilinen bir gerçektir. Bu çeteler okullarda, kahve köşelerinde, gece kulübü gibi kimi eğlence mekanlarında, zayıf ahlaklı ve bunalımlı gençleri tuzaklarına düşürmenin peşindedirler.

Doç. Dr. Fikret Karaman
Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı

Hicret: Sabır, Rahmet ve Huzurdur

Hicretin İslam toplumuna getirdiği en önemli katkılardan biri de; muhacir ve ensar arasında bir kardeşlik bağını, tesis etmesidir. Bu fiili durumla, tarih boyunca müminler arasında birlik, beraberlik ve sosyal yardımlaşma geleneği oluşmuştur. Diğer bir ifadeyle hicret sayesinde sosyal hayatta barış ve güven ortamı sağlanmıştır.

Her insanın, üzerinde doğup büyüdüğü vatanına ve çevresine karşı bir sevgisi vardır. Gerçekten kişinin içinde yetiştiği aile ortamını, akrabasını, komşusunu ve arkadaşlarını birden terk etmesi kolay değildir. Çocukluk hatıralarının geçtiği yerler, oyun oynanan alanlar unutulamaz. Özellikle ilk göz ağrımız olan ev, sokak, meydan, cami, okul, mezarlık, dağ, orman ve ovalar zihnimizde iz bırakmıştır. Bunların her biri âdeta bizden, birer canlı varlık gibi şefkat, merhamet ve ilgi bekliyor. Bu nedenle her insanın doğduğu yere karşı bir hasreti vardır. Buna vatan hasreti veya sevgisi de denir. Günümüzde yaşanan göç olayları veya memleketimizden uzak kalma zorunluluğu da bu geleneğin bir uzantısı olarak beraberinde hüzün ve gariplik getirmektedir. Buradan hareketle yeni bir hicri yıla girdiğimizi hatırlatmak istiyorum. Aslında her hicri yılbaşı, hicret olayını düşünmek için önemli bir fırsattır. Bilindiği üzere 17 Aralık 2009 Perşembe günü; hicri aylardan 1 Muharrem olup 1431'nci hicri yıl dönümüdür. On dört gün sonra da 1 Ocak 2010 miladi yılbaşıdır. Bilindiği gibi hicri yılbaşı, ismini hicret olayından almaktadır. Zira hicret; İslam tarihinin akışını etkileyen önemli bir dönüm noktasıdır. Dolayısıyla dergimizin bu sayısında, hicret konusunu okuyucularımızla paylaşmayı uygun gördük.

Dinî ve tarihi geleneğimizde asıl hicret olayı; Hz. Peygamber (s.a.s.)'in Mekke'den Medine'ye göç etmesiyle başlamıştır. Bu nedenle hicret denince öncelikle dinî sebeplerle bir yerden başka bir yere

Hicret, bir bakıma insanlığın ortak bir kaderi olup herkes az veya çok bundan nasibini almıştır. Şu kadar var ki en çok çile ve zahmet çekenler; sırasıyla peygamberler ile Allah'a kulluk etmekte dereceleri yüksek olan insanlardır. Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim de önceki peygamberlerin; inkâr edenler tarafından hicret etmeye nasıl zorlandıklarını ve inançları uğruna yurtlarını bırakıp başka yerlere gittiklerini haber vermektedir.

göç etmek akla gelmektedir. Buna göre; Mekke'de İslam dini yayılmaya ve taraftarları artmaya başlayınca, müşrikler rahatsız olmuşlardı. Onlar, gelecekleriniı güvence altına almak için Müslümanlara karşı siyasi, ekonomik ve şiddet yönünden caydırıcı bir politika izlemeye başlamışlardır. Artık her geçen gün müminlerin hareket alanları daralmış ve işleri zorlaşmıştı. Sonuçta İslam'a gönül verenlerin, daha fazla mağdur olmamaları için hicret etmelerinden başka çare kalmamıştı. Zulme maruz kalan kimsesiz ve savunmasız Müslümanlar zaten bunu daha önce istiyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.s.) de birinci ve ikinci Akabe biatlerinden sonra genel bir hicret izni için Allah'a yalvarıyordu.

Bir müddet sonra Müslümanların Mekke'den göç edebileceklerine dair işaretler görülmeye başlandı. Hz. Peygamber (s.a.s.) bu hususu, gördüğü şu rüya ile ilk kez açıklamıştı:

"Ben rüyamda kendimi Mekke'den, hurmalıkları bol bir yere hicret ediyor gördüm. Birden baktım ki orası Yesrib (Medine)'dir. (Buhari; Menakibi'l-Ensar, 45) Bu hadis; Medine'nin yeşil ve yerleşime uygun bir yer olduğunu göstermektedir. Şüphesiz ki bu özellik, hicret için bir tercih ve kolaylık nedeni olmuştur. Ayrıca Medine; İslamiyet'in yayılması, savunmaya elverişli olması ve kervanlar için yol kavşağında bulunması; stratejik açıdan daha da önemli bir konuma gelmiştir.

Artık Mekke'de şartlar olgunlaşınca nazil olan bazı ayetler de hicret olayına izin vermiştir:

"Ve şöyle niyaz et: Rabbim! Gireceğim yere dürüstlükle girmemi sağla, çıkacağım yerden de dürüstlükle çıkmamı sağla. Bana tarafından hakkıyla yardım edici bir kuvvet ver." (İsra, 80)

"Ey iman eden kullarım! Şüphesiz, benim yarattığım yeryüzü geniştir. O halde (nerede güven içinde olacaksanız orada) yalnız bana kulluk edin." (Ankebut, 56)

"Hani kâfirler seni tutuklamak veya öldürmek ya da Mekke'den çıkarmak için tuzak kuruyorlardı. Onlar tuzak kuruyorlar, Allah da tuzak kuruyordu. Allah, tuzak kuranların en hayırlısıdır." (Enfal, 30)

Her geçen gün Müslümanlara karşı uygulanan zulüm, işkence ve haksızlıklar artıyordu. Müşrikler, şimdilik Ebu Talib'in himayesinde bulunan Hz. Peygamber (s.a.s.)'e doğrudan müdahale etmekten

çekiniyordu. Ancak intikam ve öfkelerini diğer Müslümanlara karşı yoğunlaştırmışlardı. Bu gelişmelere üzülen Hz. Peygamber (s.a.s.), istişarelerde bulunmuş ve müminlerin bu safhada Habeşistan'a hicret etmelerine izin vermiştir. Böylece Müslümanlar ilk kez gruplar halinde Habeşistan'a hicret etmişler ve dönemin hükümdarı Necaşi'den sıcak ilgi görmüşlerdir. Müşriklerce Habeşistan'a ulaştırılan bütün şikâyet ve olumsuz haberlere rağmen Necaşi, iyi niyetini korumuş ve ülkelerine hicret eden Müslümanları koruyacağını açıklamıştır.

Hz. Muhammed (s.a.s.) ve onun yanında yer alan müminler hakkında bilgi almak üzere heyetin başkanı Cafer bin Ebu Talib'e konuşma fırsatı verilmiştir. Cafer söz alınca; Hz. Peygamber ve Mekkeli Müslümanlar hakkında şöyle konuşmuştu: "Ey yüksek

makam sahibi olan hükümdarım! Biz putlara tapınır ve onlara ibadet ederdik. Zulüm, haksızlık, içki, kumar, faiz ve merhametsizlik aramızda çok yaygındı. Fakir ve yetim başta olmak üzere kimsesizlere acımazdık. Kuvvetliler zayıfların hakkına tecavüz etmekten zevk alırlardı. Böylece her türlü kötülük içimize girmişti. İşte o sırada Yüce Allah halimize acıdı. Bize lütfu ve merhameti bol olan bir peygamber gönderdi. Daha önceden onun doğruluğunu, dürüstlüğünü, ahlakını ve emanete riayetini biliyorduk. Bu Peygamber bize, Allah'a inanmayı ve ibadet etmeyi öğretti. Putlara tapmaktan alıkoydu. Bütün kötülüklerden uzaklaştırarak iyiliklere yöneltti. Helal ve haramı bize öğretti," (İbn-i Hişam; es-Siyretü'n-Nebeviye, c. 1; s. 322) Hükümdar bu sözleri sonuna kadar dinlemiş ve aldığı bu cevaplar karşısında gözyaşlarını tutamayarak ağlamaya başlamıştır. Sakalından damlayan yaşları sildikten sonra Hz. Peygamber (s.a.s.) için saygı dolu sözler sarf etmiş ve buraya kadar gelen Müslüman göçmenleri sonuna kadar himaye edeceğini açıklamıştır.

Bir müddet sonra Hz. Peygamber (s.a.s.)'in de Medine'ye hicret etmek üzere izin çıkmıştı. Fakat ayrılmak kolay değildi. Çünkü o; doğup büyüdüğü Mekke'yi çok seviyordu. Çocukluğu ve gençliği burada geçmişti. Muhammedü'l emin unvanını burada almıştı. Hacerü'l-Esved'in yerine konulmasındaki kanlı tartışmayı, burada sona erdirmişti. İlk kurulan erdemliler meclisine burada üye olarak kimsesizlerin hakkını savunmuştu. Nübüvvet görevi şehrin birkaç kilometre ötesinde bulunan Hira dağında verilmişti. Akabe biatleri ve insanlar arasındaki dostluk ilişkileri burada başlamıştı. En büyük mucize olan Kur'an burada nazil olmuştu. Miraç ve ayın ikiye bölünmesi olayı burada meydana gelmişti. İlk İslam güneşi burada doğmuştu. İşte bu hatıraların yaşandığı yerden ayrılmak gerekiyordu. Zorlukları aşmak için buna katlanılacaktı. Beklenen gün ve saat geldi.

Mekke'nin dağı taşı yasa bürünmüştür. Çünkü Allah'ın sevgili elçisi ayrılmak üzeredir. Artık o, son hüznünü ve hasretini bindiği devesinin üzerinde şöyle ifade ediyordu:

"Ey Mekke! Allah'a yemin ederim ki sen yeryüzünün en hayırlı bir parçasısın. Ve Allah'a en sevimli bir şehirsin. Eğer ben şefkatli kucağından zorla çıkarılmamış olsaydım, kesinlikle isteğimle buradan ayrılmazdım." (M. Asım Köksal; İslam Tarihi, Mekke Devri, s. 412) Evet bu sözler; Mekke'nin faziletini ve Hz. Peygamber (s.a.s.)'in yıllarca yaşadığı bu şehri terk etmenin zorluğunu göstermek bakımından önemlidir. Hal böyle olunca nerede ve hangi şartlarda olursa olsun her insanın yaşadığı ve alıştığı çevreden uzaklaşma-

Hicretten sonra gün geçtikçe kuvvetlenen devlet otoritesi, İslam'a duyulan ilginin artmasını sağlamıştır. Kabileler ve aşiretlerle yapılan görüşmeler sonucunda gerçekleşen toplu ihtida olaylarıyla hızlı bir yayılma sürecine girilmiştir.

nın zorlukları anlayışla karşılanmalıdır. Çünkü vatanından ve tanıdığından ayrı düşmek, insanlarda bir hüzün, hasret ve hicran meydana getirmektedir. Fakat sabır ve tahammül gösterilmesi halinde zamanla rahmet, bereket ve huzura ulaşılabilir.

Hicret, bir bakıma insanlığın ortak bir kaderi olup herkes az veya çok bundan nasibini almıştır. Şu kadar var ki en çok çile ve zahmet çekenler; sırasıyla peygamberler ile Allah'a kulluk etmekte dereceleri yüksek olan insanlardır. Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim de önceki peygamberlerin; inkâr edenler tarafından hicret etmeye nasıl zorlandıklarını ve inançları uğruna yurtlarını bırakıp başka yerlere gittiklerini haber vermektedir. Doğal olarak peygamberler, hicret edince onlara inanan müminler de beraberlerinde hicret etmişlerdir.

Hz. İbrahim; kavminin kendisini ateşte yakma teşebbüsünün ardından "Doğrusu ben Rabbimin emrettiği yere hicret ediyorum" (Ankebut, 26) demiş ve önce Filistin'e, ardından Mısır'a göç edip daha sonra da Ken'an diyarına yerleşmişti. Hz. Lut da peygamberlik görevini yaparken kavminin azgınlığına ve taşkınlığına tahammül edemeyince Allah'tan aldığı bir emirle bir gece vakti inananlarla birlikte yurdundan çıkmış, arkasına dönüp bakmadan gitmesi istenen yere gitmişti. Hz. Şuayb ve kendisine inananlar da kavmi tarafından sürgüne zorlanmışlardır: "Ey Şuayb! Kesinlikle seni ve seninle beraber iman edenleri memleketimizden çıkaracağız yahut dinimize döneceksiniz." (A'raf, 88)

Hz. Musa (a.s.) da karşılaştığı problemleri aşmak amacıyla bir gece Mısır'dan çıkmaya başlamış, peşlerine düşen Firavun ve ordusu denizde boğulmuştur: "(Firavun'un imana yanaşmaması üzerine) Musa'ya, "Kullarımı (İsrailoğullarını) geceleyin Mısır'dan yürütüp çıkar. Yakalanmaktan korkmaksızın, endişe etmeksizin onlara denizde kuru bir yol aç" diye vahyettik." (Ta-ha, 77-78) Benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak biz, yazımızın hacmi gereği bu kadarıyla yetinelim.

Sözü tekrar hicret olayına getirmek istiyorum. Her ne kadar hicretin başlangıcında zorluklar olsa bile sonucu huzur, bereket ve rahmete dönüşmektedir. Gerçekten Hz. Peygamber (s.a.s.)'in Mekke'den Medine'ye hicretiyle İslam tarihinde yeni bir devir başlamıştır. Buradaki olay, sadece bir yer değişikliğinden ibaret değildir. Esas itibarıyla hicret, İslam'ın daveti, tebliği ve siyaseti açısından bir dönüm noktasıdır. Bu nedenle muhacirlerin faziletinden bahseden ayet ve hadisler bulunmaktadır. Nitekim şu ayet-i kerime de konumuza ışık tutmaktadır: "İslam'ı ilk önce kabul eden muhacirler ve ensar ile iyilikle onlara uyanlar var ya, Allah onlardan razı olmuş; onlar da O'ndan razı olmuşlardır. Allah, onlara içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük başarıdır." (Tevbe, 100)

Hz. Peygamber (s.a.s.) de ensara karşı yaptığı bir konuşmada; "Eğer hicret şerefi ve fazileti olmasaydı ben muhakkak ensardan bir fert olmak isterdim." (Müslim; Zekat, 139) diyerek muhacirliğin yerini ve önemini vurgulamışlardır. Bu nedenle tarih boyunca Müslümanlar; hicrete ve muhacirlere büyük saygı duymuşlardır. Nitekim sahabeyi tabakalara ayıran İslam bilginleri de öncelik sırasını daima muhacirlere vermişlerdir.

Hicretin İslam toplumuna getirdiği en önemli katkılardan biri de; muhacir ve ensar arasında bir kardeşlik bağını, tesis etmesidir. Bu fiili durumla, tarih boyunca müminler arasında birlik, beraberlik ve sosyal yardımlaşma geleneği oluşmuştur. Diğer bir ifadeyle hicret sayesinde sosyal hayatta barış ve güven ortamı sağlanmıştır. Çünkü Müslümanlar artık hem yeni bir yurt edinmişler hem de idari, siyasi, hukuki ve iktisadi anlamda tam bir serbestliğe kavuşmuşlardır. Böylece hicretten sonra gün geçtikçe kuvvetlenen devlet otoritesi, İslam'a duyulan ilginin artmasını sağlamıştır. Kabileler ve aşiretlerle yapılan görüşmeler sonucunda gerçekleşen toplu ihtida olaylarıyla hızlı bir yayılma sürecine girilmiştir. Ayrıca hicretle birlikte Müslümanların iktisadi ve ticari imkânları da genişlemiştir. Hicretin Mekke fethiyle sona erdiği ifade edilse de, onun dinî, kültürel ve sosyal yönü hayat boyunca devam etmektedir. Nitekim uygulamada da benzer olaylarla sıkça karşılaşılmaktadır. Özellikle çağımızda çalışmak, öğrenim görmek ve bilimsel araştırmalarda bulunmak amacıyla ülke içinde ve ülkeler arasında bir hareketlilik söz konusudur. Dolayısıyla bu mobil hayatın akışına tabi olan herkes bulunduğu yerde ibadetlerini ve inançlarını serbestçe ortaya koymalıdır. Daha da önemlisi çevresiyle barış ve huzuru paylaşma fırsatını değerlendirmelidir.

Dr. Ekrem Keles
Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

İslam'ın İlk Dönemlerinde Düşünce ve Kültür Merkezi Bağdat'ta

Fikrî Tartışma Düzeyine İlişkin Bir Alıntı

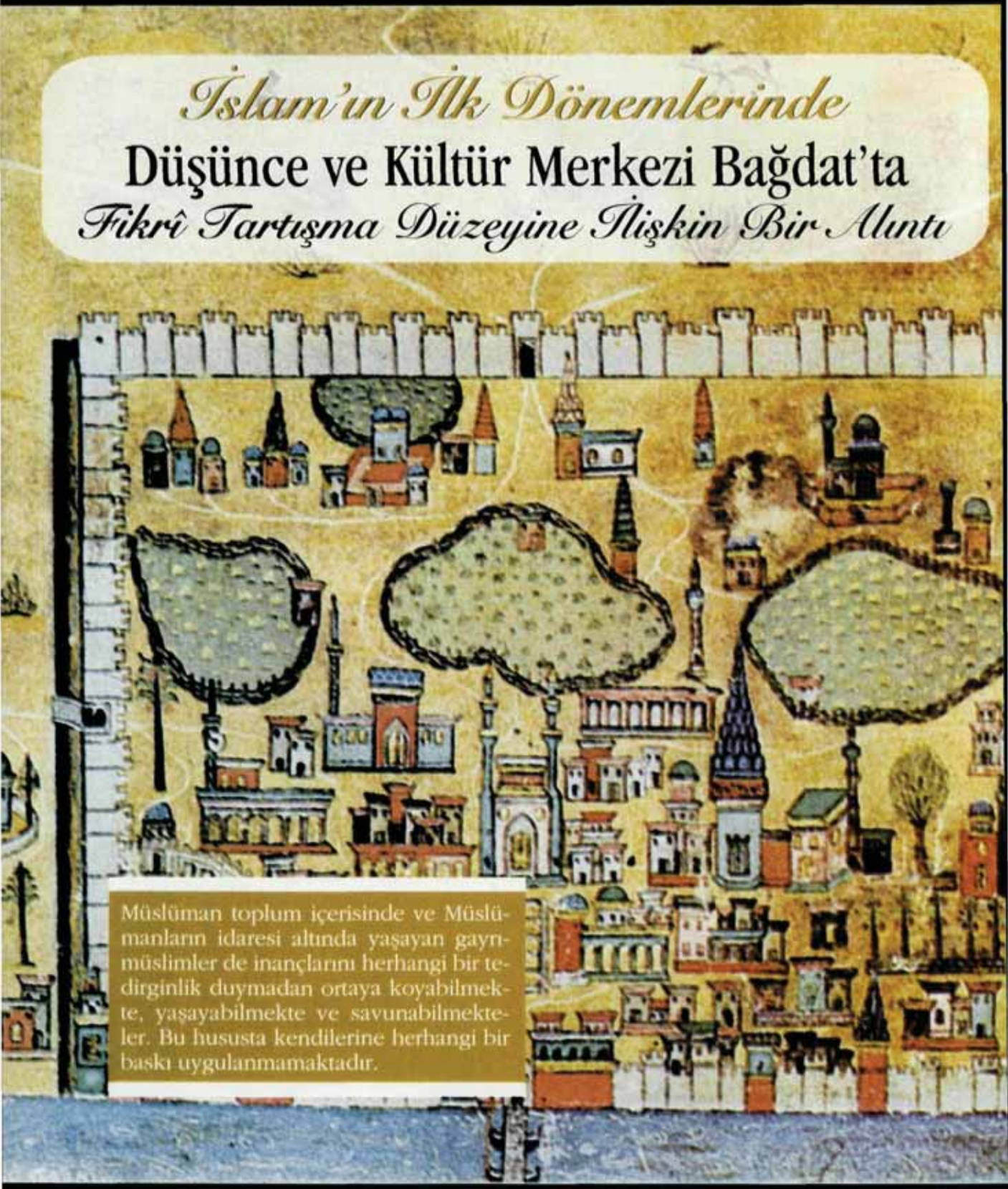

Müslüman toplum içerisinde ve Müslümanların idaresi altında yaşayan gayrımüslimler de inançlarını herhangi bir tedirginlik duymadan ortaya koyabilmekte, yaşayabilmekte ve savunabilmekteler. Bu hususta kendilerine herhangi bir baskı uygulanmamaktadır.

Humeydi (Ölümü 488 hicri/1095 miladi) (Ebu Abdillah Muhammed b. Ebi Nasr Fetuh b. Abdullah el-Ezdî el-Humeydî, (Vefatı: 488 Hicrî) Cezvetu'l-Muktebes fi Zikri Vülati Endülüs, ed-Daru'l-Misriyye li't-Te'lif ve't-Terceme 1966), 'Cezvetü'l-Muktebes' adlı eserinde Kayrevanlı İbn Sa'd'i'nin (Ebu Ömer, Ahmed b. Muhammed b. Sa'dî (Vefatı hicri 409 yaklaşık), fakih, muhaddis, hicri 400'de önce ilmi seyahate çıkmış, Bağdat'ta Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah el-Ebheri ve başka ilim adamları ile görüşmüştür. Cezvetü'l-Muktebes, s.109) hal tercümesini anlatırken onunla ilgili şu ilginç olayı anlatır:

İbn Sa'di Kayrevanî, Doğu'dan (o dönemin doğu İslam coğrafyası) Kayrevan'a dönünce, Ebu Muhammed Abdullah b. Ebi Zeyd onun Bağdat'a ilişkin hatıralarını dinler. Onunla aralarında geçen konuşmalardan biri şudur:

"- Kelam (İslam'ın inanca ilişkin bilim dalı) bilginlerinin ilmi toplantılarına katıldın mı?

- Evet, iki defa katıldım. Sonra toplantılarını terk ettim. Bir daha katılmadım.

- Niçin?

- Katıldığım ilk toplantıda, ehl-i sünnet (Hz. Peygamber'in ve sahabenin/arkadaşlarının yolunu izleyen, ondan sapmayan topluluklar) veya bid'at (Hz. Peygamber'in ve sahabenin yolundan saptığına inanılan topluluklar) bütün Müslüman grupların yanında Mecusi, doğaya tapan, zındık, Yahudi, Hristiyan ve diğer küfür türleri... (Ne kadar inanç topluluğu varsa) hepsinin bir araya geldiğini gördüm. Her topluluğun, mensubu bulunduğu inancı anlatan ve savunan bir başkanı bulunuyordu.

Bu topluluklardan birinin başkanı geldiği zaman, herkes ayağa kalkıyor, o oturmadıkça kimse oturmuyordu. Toplantıya katılacakların hepsi gelince, Müslüman olmayan topluluklardan birinin temsilcisi şöyle diyordu:

Buraya inançlarımızla ilgili tartışma yapmak üzere toplandık. Müslümanlar, bize karşı Kur'an ayetlerinden veya peygamberlerinin sözünden delil göstermeyeceklerdir. Çünkü biz bunları onaylamış ve kabul etmiş değiliz. Burada akli delillerle ve düşünce ile mantık ile tartışacağız.

Hepsi bunu kabul ediyor ve ilmi tartışma başlıyordu...

Ebu Ömer der ki, işte bunu duyunca bu toplantıya bir daha dönmedim. Sonra bana bir başka kelam toplantısını haber verdiler. Oraya da gittim. Oraya katılanların da bunlardan farkı yoktu. Bundan sonra artık kelamcıların toplantılarına katılmaya son verdim, bir daha onların toplantılarına dönmedim. Bunun üzerine Ebu Muhammed b. Ebu Zeyd:

- Müslümanlar da buna hem sözlü hem de fiili olarak razı oluyorlardı demek? Ebu Ömer:

- Benim tanık olduğum bu.

Ebu Muhammed bunun karşısında hayretler içerisinde kalır ve 'Âlimler kalmadı, İslam'ın saygınlığı ve hukuku kalmadı, Müslümanlar, Müslümanlar ile kafirler arsında tartışmayı nasıl mübah görürler... diyerek hayıflanır."

O dönemin Doğu İslam coğrafyasındaki fikri tartışma düzeyi hakkında çok çarpıcı bir olay bu. Müslümanların, fikri bakımdan kendilerine ne kadar güvendiklerini göstermenin yanında başkalarının inanç ve düşüncelerini savunmalarına imkân tanıma hususundaki hoşgörülerinin de bir göstergesi. Bundan anlıyoruz ki o dönemin Doğu İslam coğrafyasındaki Müslüman ilim adamları, kendi inançlarından son derece eminler. Bu hususta inançlarını toplumda bazı kimselerin paylaşmamış olmasından dolayı herhangi bir rahatsızlık duymuyorlar. Kendi inançlarını akli, mantıki ve düşünceye dayalı deliller ile çok rahat bir şekilde savunabilecek durumdalar.

Müslüman toplum içerisinde ve Müslümanların idaresi altında yaşayan gayrımüslimler de inançlarını herhangi bir tedirginlik duymadan ortaya koyabilmekte, yaşayabilmekte ve savunabilmekteler. Bu hususta kendilerine herhangi bir baskı uygulanmamaktadır.

Bu olay, niçin o dönemde İslam düşüncesinin çok ileri bir düzeye ulaştığının kanıtı gibi sanki. Müslümanlar, inançlarını kimseye dayatmıyorlar ve inançları üzerinde düzeyli tartışmalar yapılmasının inançlarını daha da güçlü hale getireceğinin bilincindeler. (Ebu Abdillah Muhammed b. Ebi Nasr Fetuh b. Abdullah el-Ezdî el-Humeydî, (Vefatı: 488 Hicrî) Cezvetu'l-Muktebes fi Zikri Vülati Endülüs, ed-Daru'l-Misriyye li't-Te'lif ve't-Terceme 1966, sayfa: 109)

Yrd. Doç. Dr. Abdullah Yıldız
Harran Üniv. İlahiyat Fak.

Aile ve Toplum İlişkilerinde Hoşgörülü ve Yumuşak Huylu Olmak

Bir peygamber ve devlet başkanı olarak Kutlu Nebi, günah olmadığı müddetce iki işten en kolay olanını seçer, ilahi emirlere karşı gelinmesi hali dışında kendi şahsına yönelik vuku bulan herhangi bir fenalığın intikamını almazdı.

Türkçemizde, her şeyi anlayışla karşılayarak olabildiğince iyi ve güzel görme, müsamaha ve tolerans şeklinde karşılık bulan, kültürümüzde çok bulunan ve toplum olarak çok aşina olduğumuz hoşgörü, (Türkçe Sözlük (I-II), Hoşgörü mad. Türk Dil Kurumu, Ankara, 1988) fıtrat dini olan, tevhidi esas alıp şirki yasaklayan İslam'ın karakteristik özelliklerindendir. Hz. Muhammed (s.a.s.)'in fıtrat dini olan İslam adına insan hayatı için en kolay olanı en güzel şekilde sunduğu kuşkusuzdur. Bizzat kendisi "Gerçek şu ki ben, Haniflik, hoşgörü (semha veya semah) ve kolaylık peygamberi olarak gönderildim; sünnetime muhalefet eden benden değildir." (Buhari, İman, 29; Tirmizi, Menakıp, 32; İbn Hanbel, V, 266; VI, 116, 223; Aclıuni, Keşfü'l-Hafa, I, 251 (658), 340 (914)) buyurmuş; böylece o, tebliğ ettiği Yüce İslam dinini tevhit, kolaylık ve hoşgörü dini olarak tanımlamıştır.

Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de, gerçek ve olgun müminler olan takva sahiplerini tanıtırken: "O takva sahipleri ki, öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah da böyle güzel davranışta bulunanları sever." (Al-i Imran, 134) Sevmenin ve hoşgörünün zıddı olan öfkelenmek insanın yaratılışında var olan bir duygu olup bu duygunun tamamen yok edilmesi mümkün değildir. Mümin kişi bu duyguyu yok etmek için değil, ıslah etmek ve Allah rızası için kullanmakla yükümlüdür. Allah'ın övgüsüne mazhar olabilmek için

Sevmenin ve hoşgörünün zıddı olan öfkelenmek insanın yaratılışında var olan bir duygu olup bu duygunun tamamen yok edilmesi mümkün değildir. Mümin kişi bu duyguyu yok etmek için değil, ıslah etmek ve Allah rızası için kullanmakla yükümlüdür. Allah'ın övgüsüne mazhar olabilmek için öfkeyi yenmek ve insanları affetmek, onlara hoş davranmak gerekir.

öfkeyi yenmek ve insanları affetmek, onlara hoş davranmak gerekir. Rahmet peygamberi bir hadislerinde: "Gerçek güçlü olan, güreşte rakibini yenen değil, öfke anında kendine sahip olandır." (Buhari, Edep, 76; Müslim, Birr, 107,108) Bir başka zaman yine, "Ben çabuk unuturum bana tek kelimelik yaşayabileceğim, hayatım boyunca yapmam gereken bir altın öğüt ver." diyen bir sahabiye de Nebiler Sultanı, tekrar ve ısrarla " "O halde öfkelenme, kızma!" diye hoş görünün zıddı olan öfkeden menetmiştir." (Malik, Hüsnü'l-huluk, 4) Biz, hoşgörü ve yumuşak huylu olmayı insani ilişkilerimiz açısından üç bölümde inceleyeceğiz.

1- Aile Hayatımızda Hoşgörü ve Yumuşak Huyluluk

Yukarıda belirttiğimiz üzere, hoşgörülü olma ve yumuşak huyluluk en güzel örnek Rahmet Peygamberi'nin en belirgin vasıflarındandı. Daha 10 yaşında bir çocuk iken annesi Ümmü Süleym tarafından Rahmet Peygamberinin hizmetine verilen ve onun terbiyesinde yetişen Hz. Enes b. Malik hayranlıkla Onun hoşgörü ve yumuşak huyunu şöyle anlatır: "Rasulüllah (s.a.s.) insanların en güzel ahlaklı olanıydı; Medine'de Nebi (s.a.s.)'e on yıl hizmet ettim. Daha çocuktum, her işim Efendimin istediği şekilde mükemmel değildi. Buna rağmen Efendim yani Nebiler Sultanı bana asla "üf" demedi. Yaptığım bir iş için bunu neden yaptın? Yapmadığım bir iş için de bunu neden yapmadın? diye söylemedi. (Ebu Davut, Edep, 1) Yine Hz. Peygamber'in etrafında ve itinasında büyüyen üvey oğlu Hind b. Ebi Hale o Yüce Nebi'nin seciyesini şu şekilde tasvir ediyor: Nazik kalpli ve yumuşak huylu idi. Hiç kimseyi mahçup etmek istemezdi. Eğer bir kişi hakka ve doğruya karşı gelecek olursa bütün gün o kimse ile uğraşır, hakkı müdafaa eder, o kimseyi ikna etmeye çalışır, şahsi bir hatadan dolayı hiç kimseye hiçbir vakit öfke ve hiddet göstermezdi. Kendi şahsına yapılan fenalığın intikamını almazdı. "Müminlerin iman bakımından en kusursuz olanı, ahlakı en güzel olanıdır; içinizden ahlakı en güzel olanınız da kadınlarına (eşlerine) en güzel davrananınızdır." (Ebu Davut, Sünnet, 16) buyuran Allah'ın sevgili Rasulü, doğalarında bulunan narinlik ve kırılganlığa itibarla onları incitmemek için, sürücü Enceşe'den kadınları taşıyan hayvanların ve binitlerin hızını bile yavaşlatmasını istemiş; (Buhari, Edep, 90, 95, 111, 116; Müslim, Fedail, 70-73) eşi Hz. Aişe'nin ifade ettiği üzere Rahmet Peygamberi hayatı boyunca ne bir hizmetçiye ne de bir kadına vurmamıştır. Nebiler Sultanı, kendisi hanımlarını hiç dövmediği gibi, bu eylemi yapanları kınamış, kadınları dövenlerin kötü kimseler olduğunu belirtmiş; bu kaba eylemi daha ne kadar devam ettireceksiniz? buyurarak kadınları dövmeyi cahiliyye âdet ve alışkanlığı olarak nitelemiştir. (İbn Sa'd, VIII, 204; İbn Hanbel, V, 5; Ebu Davut, Nikah, 42,43; İbn Mace, Nikah, 5)

İnsanların siret-i aslileri ile (gerçek karakter ve huylarıyla) görüldükleri yer ailelerinin içidir. İnsanların huylarını en iyi tanıyanlar, özelliklerini en iyi bilenler kuşkusuz aile bireyleridir. Rahmet Peygamberi'nin ilk eşi Hz. Hatice annemiz, onun ahlak ve seciyesi hakkında: "Sen akrabalık bağlarına saygı gösterir, kimsenin hakkına tecavüz etmezsin." (Buhari, Bedü'l-vahyi, 1) diyerek hoşgörüsünün yanında sadakat ve vefakârlığını belirtmişti. Hz. Aişe annemiz de: "O, aile içinde sizlerden iyi bir aile reisinin yaptığı gibi ev işlerinde yardıma ihtiyacı olanlara yardım eden, kendi işlerini kendisi yapan, ayakkabılarını tamir eden, söküğünü diken, önüne konulan yemeği eleştirmeden yiyen, olduğundan fazlasını istemeyen, insanların kusurlarını bağışlayan bir kimsedir." (İbn Hanbel, VI, 106, 256) diyerek Nebiler Sultanı'nın aile hayatında hoşgörülü ve geçim sever bir kimse olduğunu ifade etmektedir.

2- Toplum Hayatında Hoşgörüsü

Varlığı ve hayatı, mümin-kafir herkes için bir rahmet olan ve güzel ahlakı tamamlamak için gönderilmiş olan Hz. Peygamber, Yüce Allah'ın kendisine hitaben: "Ey Muhammed! Sen af yolunu tut; iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir." (A'raf, 199) buyruğu ile davranış ve düşüncelerini güzel ahlakın en önemli prensiplerinden olan sevgi ve hoşgörüyle formülleştirmiştir. Bu ilahî emir sebebiyle Rahmet Peygamberi insanlarla ilişkilerinde kolay olanı yapmış; zor gelen ve zorlayıcı şeylerden uzak kalmış; herkesin günahına ve ayıbına bakmayarak af yolunu kendisine şiar edinmiştir. Kendini ve Rabbini bilmeyen, tanımayan, O'nun emir ve yasaklarına riayet etmeyen cahil kimselerden yüz çevirmiştir. Denilir ki, özellikle

bu ayetin inzalinden sonra Rasulüllah (s.a.s.), "Erdemlerin en yükseği, senden ilişkiyi kesene yaklaşman, seni mahrum edene (sana vermeyene) vermen, sana zulmedeni (haksızlık yapanı) affedip bağışlamandır." Kudsi hadisinin anlamıyla âdeta özdeşleşmiştir. (Elmalılı, Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, IV, 2358-2359) Kuşkusuz yalnız Allah için olan bu saf ve samimi insan sevgisi ve hoşgörüsü nedeniyle o, bazı söylemlerinde kendisini çocuğu yanında yer alan şefkatli bir babaya, bazen bildiklerini sevgiyle insanlara öğreten bir muallime benzetmiş; kendisine inananlara tevazu ile davranmış, onlara şefkat kanatlarını germiş, onların üzerine titremiş, kendisine reva görmediği şeyleri başkaları için de reva görmemiş; arkadaşları arasında kendisine bir kral gibi kıyam edilmesini ve hatta imtiyazlı davranılmasını bile hoş görmemiştir. Bir defasında rahmet Peygamberi, Mescid-i Nebevi'nin duvarına bevletmekte olan bir bedeviye kızarak müdahale etmeye kalkışan arkadaşlarına mani olmuş ve o mahalli bir kova su döktürerek temizletmişti. (Buhari, Vudu', 58; Edep, 80)

Arkadaşlarıyla birlikte yemek yedikleri bir sırada, Rasulüllah (s.a.s.)'ı kendine tercih ederek elinde bulunan iyi ve taze hurmalarla Rasulüllah (s.a.s.)'ın elinde bulunan pörsümüş hurmaları değiştirmeyi israrla teklif eden ve: Ey Allah'ın Rasulü! Onları verin ben yiyeyim, diyen bir sahabiye, Rahmet Peygamberi: "Ben kendim için hoş görmediğim bir şeyi sizin için de asla istemem." (İbn Sa'd, et-Tabakatü'l-Kübra, I,393) buyurarak kendine reva görmediğini başkalarına da reva görmemiştir. Bir başka zaman da o, bu prensibin imanla ilişkisine vurgulayarak: "Sizden biriniz kendi nefsi için sevip istediğini din kardeşi için de sevip istemedikce olgun bir mümin olamaz." (Buhari , İman, 7; Müslim, Sahih, İman, 71; Tirmizi, Sünen, Kıyamet, 59) buyurmuştur.

Allah'ın sevgili elçisi, yaşadığı toplumda gördüğü yanlışları tenkit ederken, hatasını doğrudan ilgili şahsın yüzüne söylemezdi. Hoşgörü ve sevgi Peygamberi: "Bana ne oluyor? Bazılarınızı şöyle şöyle yaparken, şunu şunu yaparken görüyorum. İçinizden biri şöyle yapsa ve şunu yapsa, şöyle olur..." şeklinde söylerdi. (Buhari, Menakıb, 25; Müslim, Salat, 119) Nebiler Sultanı, soruları sert ve kaba da olsa, soranlara ve öğrenmek isteyenlere karşı çok şefkatli ve hoşgörülü davranır o kimsenin öğrenmesini çok isterdi. Hz. Enes anlatıyor: "Bizler mescitde oturuyor iken devesi üzerinde bir adam geldi ve: "Aranızda Muhammed hangisidir?" diye sodu. Biz de: "Şu sırtını yaslamış oturan beyaz adam Hz. Muhammed (s.a.s.)'dir." dedik. Adam, Hz Peygamber'e yönelerek: "Ey Abdulmuttalib'in oğlu! "diye çağırdı. Hz. Peygamber de ona: "Söyle, seni dinliyorum." dedi. Adam: "Sana bir şeyler soracağım, ama bu sorularım keskin ve şiddetli olacak, bana kızma!" dedi. Hz. Peygamber ona: "buyur istediğini sor." dedi. Adam: "Senin ve öncekilerin Rabbi adına bana doğruyu söyle, seni tüm insanlara Allah mı gönderdi?" diye sordu. Rasulüllah (s.a.s.): "Allah adına evet" buyurdu. Adam, "Allah hakkı için soruyorum, her gün beş vakit namazı kılmamızı sana Allah mı emretti?" diye sordu. Rasulüllah (s.a.s.) da: "Evet" buyurdu. Adam yine: Allah hakkı için soruyorum: "Bu ayda oruç tutmamızı sana Allah mı emretti?" diye sordu. Rasulüllah da yine: "Evet" buyurdu. Adam: "Peki, o halde Allah hakkı için sana soruyorum: Bu sadakaları zenginlerimizden alıp fakirlerimize vermeyi Allah mı sana emretti?" diye sordu. Allah'ın Rasulü de: "Allah adına evet dedi. Bunun ardından adam: "Senin getirdiğin dine inandım. Ben arkamdaki kavmimin elçisiyim; Ben, Beni Sa'd kabilesinden Dımam b. Sa'lebeyim" dedi. (Buhari, İlim, 6)

3- Devlet Hayatında Hoşgörüsü

Bir peygamber ve devlet başkanı olarak Kutlu Nebi, günah olmadığı müddetce iki işten en kolay olanını

seçer, ilahî emirlere karşı gelinmesi hali dışında kendi şahsına yönelik vuku bulan herhangi bir fenalığın intikamını almazdı. (Malik , Muvatta, Husnü'l-huluk, 2; Ebu Davut, Edep, 5) Muhtelif zaman ve mekânlarda kendisine karşı hakaret eden, kendisini her türlü kötülük ve sıkıntıya maruz bırakan düşmanlarına dahi hidayet ve iyilikle dua ederdi. Sevgi ve hoşgörünün azami ölçüsü ve bir insanın seciyesinde pek az bulunan sıfatlardan biri düşmanlarına karşı affedici ve bağışlayıcı olmasıdır. O, cezalandırmaya gücü yettiği zaman bile affeder, istediğini yapabilecek konuma geldiğinde bağışlardı. Son ve eşsiz Peygamber, "Ben, rahmet olarak gönderildim; azap olarak değil." (Acluni, I, 244(637)) buyururdu. Mekke'nin fethinde muzaffer bir komutan olarak etrafında toplanan, vereceği emri merak ve endişeyle bekleyen müşrik Mekke eşrafına: Benim size ne yapacağımı tahmin edersiniz? diye sorduğunda onlar: Sen asil ve kerim bir kardeşin oğlusun! Bizleri affedeceğini ümit ediyoruz. Eğer intikam alacak olursan haklısın; çünkü biz sana daha evvel kötülük etmiştik." (Vakidi, el-Meğazi, II, 835; İbn Seyyidinnas, Uyunü'l-Eser, II, 178) Dediler. Bunun üzerine Rahmet Peygamber onlara. "Bugün ben size Hz. Yusuf'un kardeşlerine dediği gibi diyorum: Bugün sizler kınanacak (ayıplanacak ve yargılanacak) değilsiniz; Allah sizi bağışlar. O, merhametlilerin en merhametlisidir; haydi dağılın şimdi serbestsiniz." (Yusuf, 92) hitabında bulunarak, İslam'a ve Müslümanlara zarar vermeme koşuluyla onları serbest bırakmış ve rahatlatmıştır. Bir defasında Necran'dan gelen 60 kişilik Hristiyan heyet, Rasulüllah tarafından kabul edilmiş; bu kişiler Mescid-i Nebevi'de ağırlanmış, hatta Allah Rasulü onların mescitte ayin yapmalarına dahi müsade etmiştir. Onlar da mescit içinde Doğu'ya yönelerek ayinlerini yapmışlardı. Hz. Peygamber, sahabilerden bu duruma itiraz edenleri de susturmuştur. (İbnü'l-Kayyum el-Cevziyye, Zadü'l-Maad, III, 44-45)

Eşsiz Nebi'nin Uhut savaşında (625), sevgili amcası Hz. Hamza'yı şehit eden Vahşi, Mekke'nin fethi sırasında korkarak Taif'e kaçmış, orada Taif halkının teslim olması üzerine onların arasına karışarak Rasulüllah'ın yanına gelmiş, iman etmiş, Rasulüllah da "Gözüme görünme bana sevgili amcamı hatırlatıyorsun." diyerek bir nevi onu affetmişti. (Buhari, Meğazi, 23) Aynı şekilde intikam hırsıyla amcası Hz. Hamza'nın ciğerini çiğneyen Hint binti Utbe'yi de affetmiş ve bey'atını kabul etmiş, onu dinlemiş ve sorduğu birçok sorulara da cevap vermiştir. (İbn Hacer, el-İsabe, IV, 425) 70 şehidin verildiği, âdeta gerçek müminle gerçek olmayanın ayrıştığı (yeym-i temhıs) denilen Uhut savaşında, o kritik ve zor günde İslam ordusu içinde cephede ikilik çıkararak ayrılıp, sonra Medine'ye dönüşte Rasulüllah'ın huzuruna gelenlere (asilere), beklenen sert muamelenin aksine Rasulüllah (s.a.s.) yumuşak ve güzel davranmıştı. Sadece böyle zor ve kritik günlerde değil, insanlığın hidayet ve saadeti için verdiği mücadelenin hemen her safhasında sevgi ve hoşgörüyü ilke edinen ve neticede başarıya ulaşan Allah Rasulü'nün bu asil ve soylu davranışı Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade edilmektedir: "O vakit, Allah'tan bir rahmet ile sen insanlarla olan ilişkilerinde onlara yumuşak davrandın! Şayet sen onlara karşı kaba-katı yürekli olsaydın kuşkusuz etrafından dağılıp giderlerdi." Rahmet Peygamberi, kendisine ve misyonuna karşı haset kin ve düşmanlıktan dolayı, nifak ve münafıklıkla ilgili hakkında onlarca ayetin indirildiği münafıkların lideri Abdullah b. Übey b. Selül'ü bile defalarca bağışlamış; vefat edince teberrüken ona gömleğini vermiş; cenaze namazını kıldırmış ve onun için Allah'dan af dilemiştir. (Buhari, Cenaiz, 77; Müslim, Sıfatü'l-münafikın, 2) En mükemmel bir insan sıfatıyla Hz Peygamber'in bu ali cenaplığı ve soylu davranışı, ondaki akıl ve tetkik üstü, sınırsız bir insan sevgisinin ve hoşgörünün en bariz örneğidir.

Hayatına hoş görüyü hakim kılan Kutlu Nebi, Müslümanların hoş görünün zıddı olan öfke, buğuz ve kinden uzak olmalarını, çünkü kin ve buğuzun tüm iyilikleri silip-süpürdüğünü önemle belirtirlerdi. (Malik, Hüsnü'l-huluk, 1) Günlük hayatın her kademe ve safhasında insanlara yumuşak davranmayı yeğleyen Nebiler Sultanı, Peygamberlik gelmeden önce ticaretle uğraşırdı. Alacak-verecek için bir yerde buluşmak üzere Abdullah b. Ebi Hamsa adlı bir gençle sözleşmişlerdi. Nebiler Sultanı sözleşme yerine tam zamanında gelmiş, fakat genç sözünü unutmuştu. Tam üç gün sonra hatırlamış ve hemen sözleşme yerine gelmişti. Bir de gördü ki Nebiler Sultanı vaat edilen yere gelmiş, orada bekliyor. Çok üzülen ve kızacağını beklediği Allah Rasulü gence sadece: "Ey delikanlı nerede kaldın? Bana meşakkat verdin; ben üç gündür sizi burada beklemekteyim" buyurmuşlardı." (Ebu Davud, Edep, 90) "Hoş gör ki hoş görülesin." (İbn Hanbel, I, 248) anlayışını hayatında prensipleştiren Şanlı Peygamberimiz, gücü olduğu ve olmadığı halde, her iki halde de hoş görülü bir kimsenin cennete gireceğini müjdelemektedir." (İbn Hanbel, II, 210)

Doç. Dr. İbrahim Hilmi Karslı
Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

Müslüman, Din Kardeşini Kendine Tercih Eder

"Muhacirlerden önce bu yöreye yerleşmiş ve gönüllerine de imanı yerleştirmiş olanlar, kendilerine hicret edenlerin hepsini sever. Onlara verilenlerden dolayı kalplerinde hiçbir haset duymazlar. Aksine kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir." (Haşr, 9)

Bir Kimi Bir Ayet

Bütün canlılar, muhtemel zararlardan kendilerini koruma, gelecek menfaatlerden de azami ölçüde faydalanma güdüsüne sahiptir. Bu iki temel dürtü onların yaşayış tarzlarını ve hayat mücadelesini belirler. Dolayısıyla kendi faydaları peşinde bir hayat sürerler. Bu özellikleriyle bir anlamda bencil olduklarını söyleyebiliriz. İnsan da diğer canlılar gibi bu temel özelliklere sahiptir. Bilhassa çocuğun davranışlarında bu daha iyi gözlemlenir. Çünkü çocuk, paylaşma eğilimine sahip değildir. Ele geçirme ve sahip olma arzusu onun davranışlarını tayin eder. Ancak büyüdükçe kendi bencil menfaatleri yanında başkalarını da düşünmeye başlar. Bu aldığı eğitime ve ahlaki değerlere bağlı olarak kişiden kişiye fark eder. Böylece onu diğer canlılardan ayıran bir temel yönü, yani ahlaki davranışlarda bulunabilme meziyeti gelişir. Ancak belirtmek gerekir ki insan ne kadar eğitilirse eğitilsin bencil eğilimlerini tümüyle gideremez. Yaşadığı müddetçe genlerine kodlanmış olan bu temel karakterin etkisinde hayatını sürdürür. Kısaca eskilerin dediği gibi "önce can, sonra canan" demeye devam eder.

Ben merkezci ve egoist kelimeleri de bencille aynı manalarda kullanılmaktadır. Bu kavramların tanımladığı insan tipi ahlaki anlamda bir sapmaya atıfta bulunur. Çünkü bunlar, paylaşma, diğerkâmlık ve özveride bulunmaya yabancı kimselerdir. Bencilliğin bir sonraki aşaması, yani narsist kişi tedavi edilmesi gereken anormal bir yapıyı ortaya koyar.

Egoist insan, kendi benliğinde hapsolan, başka benliklerle duygudaşlık/empati ve sağlıklı beraberlikler kuramayan kimsedir. Dolayısıyla o, fedakârlıkta bulunma hissinden de yoksundur. Hep kendisini merkezde görür. Başkaları ona alkış tutmalı ve hizmet etmelidir. Ancak onun hiç kimseye karşı böyle bir sorumluluğu yoktur. Yine insanlar onun ayağına gitmeli, fakat o kimseye karşı tenezzül etmek mecburiyetinde değildir. O âdeta güneş gibidir, diğer insanlar da onun etrafında dönen uydu mesabesindedir. Onun içerisinde bulunduğu hareket veya mensup olduğu düşünce mahza hakikatin kendisidir. Ancak onun yer almadığı fikir ve yönelişlerin doğruluktan nasipleri yoktur. O âdeta doğruluğun ölçüsüdür. Başkalarına rahatsız etme hakkına sahiptir. Ancak kendisinin rahatsız edilmesi suçtur. Meclislerde onun başköşeye oturma önceliği vardır. Başkalarını eleştirebilir, fakat sakın onu eleştirmeye kalkışmayın, en büyük hatayı işlemiş olursunuz. Başkalarını eleştirirken son derece acımasızdır, ancak kendisine gelince bir o kadar müsamahakârdır. O, insanların kusurunu topluluğun içerisinde söyleme hakkına sahiptir. Ne var ki onun kusurunun böyle bir ortamda söylenmesi kıyametin kopması demektir. Kısaca o insanlarla beraber yaşama lütfunda bulunan, ama aslında onların fevkinde ayrıcalıklara sahip biridir.

Modern medeniyet, ne yazık ki insandaki egoist eğilimleri daha da tahrik etmiştir. Bu özelliği ile yaşadığımız zamanlar, bencilliğin beslendiği ve palazlandığı dönemler olmuştur. "Ben"in arzu ve istekleri âdeta yüceltilmekte ve kutsanmaktadır. Bu özelliği ile çağdaş insan, fedakârlık ruhundan uzak, arzu ve kaprislerinin tutsağı olmuştur. Heva ve heveslerinin ardından şuursuzca koşmaktadır. Tarihte belki de ilk defa insan egosu bu denli kontrolden çıkmış ve insanı uçuruma doğru sürüklemektedir. Kapıldığı bu akıntıdan ve talihsiz gidişattan onu kurtaracak olan, herhâlde kendi yuvasına ve asli değerlerine dönmesinden başkası olamaz.

İlahî dinler, birçok olumsuzluğun kaynağını oluşturan bencillik hastalığını daima terbiye etmeyi hedeflemişlerdir. Bu bağlamda insan, hem cinslerinin derdiyle dertlenmeye, özveride bulunmaya, şefkatli ve merhametli olmaya çağırılmıştır. Hasbilik ulaşılması gereken bir ideal olarak onun önüne konulmuştur. Bencil duyguların doğuracağı olumsuz sonuçlardan korunmakla, ancak kurtuluşa ereceği kendisine telkin edilmiştir. Yine "birr", insanın ulaşması gereken bir hedef olarak gösterilir. (Bakara, 177; Âl-i İmran, 92) Bu insanın, nefsinin tutsaklığından kendini kurtarıp diğer benliklere açılması, onların derdiyle hemdert olması, acılarını paylaşabilmesi ve onlar uğruna sevdiği şeylerden vazgeçebilmesidir. Bencil insanın Kur'an dilinde zıddının, "birr"e ulaşan kimse olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü bu, sevdiği şeyleri kendisine ayıran ve kendisini önceleyen değil, başkası için harcayabilen insandır.

Demek ki Kur'an, bencilliğin tedavisi için fedakârlıkta bulunmayı ve sevdiği şeylerden harcamayı bizlere telkin etmektedir. Dolayısıyla moda tabirle yaşam mücadelesi veren değil, yaşatma mücadelesi verenlerden olmamız gerekmektedir. Hayat ancak bu şekilde anlamlı olabilir çünkü. İhtiyacımıza rağmen, muhtaçlara, yetimlere ve olumsuz şartların mahkûmu olanlara yedirebiliyor muyuz? Maddi ve manevi anlamda her türlü yardım ve desteği bir fırsat olarak değerlendirebiliyor muyuz? Başkalarını kendimize tercih etmeyi ve hasbiliği bir hayat felsefesi hâline getirebiliyor muyuz? Yoksa "Bana dokunmayan yılan bin yaşasın!" felsefesine mi sahibiz? Veya "Gemisini kurtaran kaptandır.", "El için yanma nara, yak çubuğu keyfini ara." anlayışıyla mı hareket ediyoruz?

İşte bu soruların cevabı, bizim nerede durduğumuzu belirlemek açısından büyük önem arz etmektedir. İlahî kelam, Allah'ın has kullarının bunları yaparken muhataplarından hiçbir karşılık beklemediklerini beyan eder. Onlar, hayat felsefelerini şu şekilde terennüm ederler: "Biz, sizi yalnız Allah rızası için doyuruyoruz. Sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz." (İnsan, 9)

İslam tarihinden fedakâr ve merhamet sahibi insan modelinin sayısızı örneğini vermek mümkündür. Ancak Kur'an'ın ebedileştirdiği Ensar'ın yardım severliği herhâlde bunlar arasında müstesna bir yere sahiptir. Onlar, Mekkeli Müslümanların Medine'ye gelmelerinden önce İslam'a girmiş olan kimselerdir. Medine'ye hicret edenleri bütün şefkat ve merhametleri ile kucaklayarak evlerini ve servetlerini kardeşleriymiş gibi onlarla paylaşmışlardır. Kur'an bu tabloyu şu ifadelerle ebedileştirir: "Muhacirlerden önce bu yöreye yerleşmiş ve gönüllerine de imanı yerleştirmiş olanlar, kendilerine hicret edenlerin hepsini sever. Onlara verilenlerden dolayı kalplerinde hiçbir haset duymazlar. Aksine kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir." (Haşr, 9)

Ayetin nazil oluşuyla ilgili olarak birçok hadis kitabında geçen şu olay nakledilir: Rasulüllah'a bir adam geldi ve şöyle dedi: "Ey Allah'ın elçisi, ben açlıktan dermansız bir hâle geldim." Hz. Peygamber yakınlarına haber gönderdi, ancak onların yanında yiyecek hiçbir şey yoktu. Bunun üzerine "Bu adamı gece misafir edecek kimse yok mu, Allah ona merhamet edecek." diye çevresindekilere sordu. Derhal Ensar'dan bir zat -ki Ebu Talha olduğu zikredilmiştir- ayağa kalktı: "Ben" Allah'ın Rasulü diye cevap verdi ve adamı alıp hemen evine götürdü. Sonra da hanımına, "Allah'ın elçisinin misafirine ikramda bulun." dedi. Hanımı, "Vallahi benim yanımda bir kız çocuğumun yiyeceğinden başka bir şey yoktur." dedi. Kocası da ona, "O hâlde kız çocuğu akşam yemeği istediği zaman onu uyut, kandili de söndürüver, Rasulüllah'ın misafiri için biz bu geceyi aç geçiştiriverelim." Dedi. Gerçekten de öyle yaptılar. İşte bu olay üzerine ayet nazil olmuştur. (Buharî, Et'ime, 1, Ahkâm, 38; Müslim, Hacc, Kassame, 6; Ebû Davud, Cenaiz, 67; Nesaî, Kassame, 3) Yine ayette geçen "îsâr", yani mümin kardeşini kendine tercih etme bağlamında şu ibretamiz olay anlatılır: Rasulüllah'ın sahabelerinden birine bir koyun kellesi hediye edildi. O da "kardeşim falan ve ailesi buna bizden daha fazla muhtaçtır." dedi ve hediyeyi ona gönderdi. O da bir başkasına, derken bu şekilde tam yedi ev dolaştı. Nihayet yine öncekine dönüp geldi. İşte bu olay üzerine "Kendileri yoksulluk içinde bulunsalar bile diğerlerini kendilerine tercih ederler..." ayeti nazil olmuştur. (Hâkim, el-Müstedrek, II, 484)

Ayet, kurtuluşa erenlerin cimrilik ve bencillikten kendini koruyanlar olduğu ifadeleri ile son bulur. Bu anlamda "müflih" kelimesi, engelleri yarmak onları aşıp geçmek manasına gelmektedir. Dolayısıyla mümin, modern hayat felsefesinin telkin ettiği "insan, insanın kurdudur" anlayışını bir tarafa bırakıp, bencilliğin önlerine çıkardığı engel ve tuzakları yarıp geçen ve sonsuz mutluluğa erme yolunda îsârı kendisine ilke edinen kimsedir.

Prof. Dr. İ. Hakkı Ünal
Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

İşi İyi Yapmak

Hz. Aişe (r.a.)'den nakledildiğine göre Allah Rasulü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Aziz ve Celil olan Allah, birinizin, yaptığı işi en iyi şekilde yapmasından memnun kalır." (Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, 1/275)

Hadis-i şerifin metninde geçen "itkan" fiili, bir işi sağlam ve hakkını vererek yapmak anlamına gelir. Kelime bu anlamıyla Kur'an-ı Kerim'de Cenab-ı Hakk'ın sıfatı olarak kullanılmış ve bir ayette, "sun'allahillezî etkane külle şey'in" (bu, her şeyi sapasağlam yapan Allah'ın sanatıdır) buyurulmuştur. (Neml, 88) Sağlam ve güzel yapılması istenilen iş hiç şüphesiz, meşru, yani salih amel türünden olmalıdır. Hz. Peygamber bir hadislerinde "ihsan" fiilini kullanarak buna işaret etmişlerdir. "Allah size her şeyde "ihsan"ı emretti. (Savaşta) öldürürken (bile) güzel öldürünüz. Hayvanı keserken de güzel kesiniz." (İbn Ebi Şeybe, Musannaf, 5/455) "İhsan", genelde, iyi ve güzel işler yapmak, ikramda bulunmak gibi anlamlara gelse de, hadiste görüldüğü gibi, işi iyi ve güzel yapmak anlamını da taşır. Nitekim sevgili Peygamberimiz bir hadis-i şerifte "ihsan"ı, "sanki görüyormuşçasına Allah'a kulluk etmek" (Buhârî, İman, 36) şeklinde tanımlayarak, her zaman ve her yerde Yaratıcısını görüyormuş gibi kulluk eden bir müminin, her işinin iyi ve güzel olacağına ve yaptığı her işi de en iyi şekilde yapmaya gayret edeceğine işaret etmiştir. Bu yüzden birçok ayeti kerimede, Cenab-ı Hakk'ın, muhsinleri sevdiği, onlarla beraber olduğu ve onları ödüllendireceği ifade edilmiştir. (Bkz. Bakara, 195; Âl-i İmran,134; Nahl, 128; Ankebut, 69; Sâffât, 80, 105)

İşini iyi yapan insan hem Allah'a, hem de diğer insanlara karşı sorumluluğunu yerine getirmiş bir kişi olarak gönül huzuru içinde olur. Kimseyi aldatmadığı için, kazancına haram katmamanın, çoluk-çocuğuna haram lokma yedirmemenin manevi zevkine erer. Siyasetten ticarete, bürokrasiden özel sektöre kadar her alanda işini iyi yapan, dünyada da ahirette de kazançlı çıkar. İşini iyi yapmayan, görevini savsaklayan kimse ise, kendi ihmalinden kaynaklanan maddi-manevi zararların vebalini üstlenmiş olacağı için aslında kendisini aldatmış olur. Yüklendiği kul haklarının hesabını verememesi Allah önünde onu müflis durumuna düşürür.

Her alanda gelişmek ve ilerlemek, işi iyi yapmakla mümkündür. İnsan ancak çalışmasının karşılığını alacağı için (Necm, 39-40), çalışan, işini sağlam yapan,

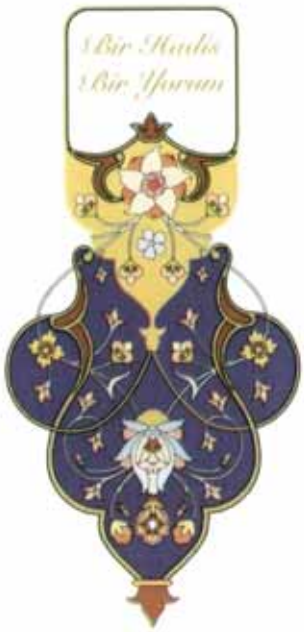

üstlendiği görevin hakkını veren insanlar ve toplumlar yükselmeye layıktırlar. Başarıya ulaşacaklar, Müslümanlar veya gayrimüslimler değil, Allah'ın sünnetine uyarak çalışan ve bütün tedbirleri aldıktan sonra sonucu Allah'a havale edenlerdir. Yeterince çalışmayan ve işini hakkıyla yapmayan bireylerden oluşan bir toplumu Cenab-ı Hakk'ın, sırf Müslüman olduğu için başarıya ulaştırdığı görülmemiştir. Bugünkü İslam âleminin durumu bu gerçeğin çarpıcı bir ifadesidir.

Geçmişte, dünyaya örnek olacak parlak bir medeniyet kurdukları için övündüğümüz atalarımız bu başarıya, ihlas ve samimiyetle çalışarak, işlerini iyi yaparak ulaşmışlardır. Örneğin, asırlara meydan okuyan Mimar Sinan'ın şaheserleri, onun sanat dehasının yanı sıra, kılı kırk yaran titizliğinin ve işini en iyi şekilde yapma kaygısının bir sonucudur. Batı'nın Rönesans'ına zemin hazırlayan orta çağın İslam âlimleri de, kendilerinden önce ortaya konmuş diğer din ve kültürlerin birikimlerini hiçbir komplekse kapılmadan değerlendirdikleri için, kendi azim ve çabalarıyla yükselttikleri ilim meşalesini onun kıymetini bilenlere devretmişlerdir. Bu meşale bugün Batı Medeniyetinin elindeyse bu, bizim, işimizi asırlardan beri iyi yapmadığımızın ve görevimizi ihmal ettiğimizin bir göstergesidir.

Bir toplumun gelişmişlik düzeyi aynen, bileşik kaplardaki suyun düzeyi gibidir. Nasıl ki birbirine bağlantısı olan bileşik kaplardan birine konulan su hepsinde aynı düzeyi gösterirse, bir toplumun çeşitli katmanları ve devletin farklı kurumları da aşağı yukarı buna benzerlik gösterir. Örneğin eğitim kurumları iyi çalışmayan bir toplumda hem bireyler hem de diğer kurumlar bundan olumsuz etkilenirler. Diğer alanlardaki olumsuzluklar da böyledir. Yani aynı devlet yapısı içinde bazı kurumların çok iyi bazılarınınsa berbat olduğu söylenemez. Görüntü farklı olsa da temel işleyiş çok farklı değildir. Bir başka ifadeyle bir devletin kurumları bütün olarak ya iyidir, ya vasattır, ya da kötüdür. Bu da toplumsal düzeyle yakından ilgilidir. Çünkü bu kurumlarda çalışanlar o toplumun bireyleridir ve düzeyleri o toplumun genel düzeyinden çok farklı olamaz. Ancak, işlerin iyi gitmediği bir toplumda, her birey ya da her kurum, kendisinin iyi diğerlerinin kötü olduğunu söylemeye çok heveslidir. Bu durumda herkes başkasına akıl öğretmeye kalkışır. Kendisi başa geçtiğinde her şeyin düzeleceğini savunur. Ama hiç kimse, kendi görevini layıkıyla yapıp yapmadığını sorgulamaz. Öz eleştiri yapmak yerine kusuru başkalarında aramaya çalışır. Çünkü kötü gidişten sorumlu olanlar hep kendi dışındakilerdir. Bu kimseler için Ziya Paşa'nın,

"Anlar ki verir lâf ile dünyaya nizâmât

Bin türlü teseyyüb bulunur hanelerinde"

beytini hatırlamamak imkânsızdır. Halbuki, bileşik kaplardaki su düzeyinin yükselmesi ancak ilave suyla mümkün olduğu gibi, yöneticisinden sade ferdine kadar, herkesin işini iyi yaptığı ve üzerine düşen görevi hakkıyla yerine getirdiği, yani mevcut duruma ilave bir çabayla katkı sağladığı zaman, toplum da, devlet de hak ettiği yere kendiliğinden yükselecektir.

Yorumlamaya çalıştığımız hadis işte bu yalın gerçeği bize hatırlatmakta, işini iyi yapmayanın, insanlar nazarında olduğu kadar Allah katında da makbul olmadığını ve kusurlu işten mükemmel sonuç alınamayacağını ifade etmektedir.

İşini iyi yapan insan hem Allah'a, hem de diğer insanlara karşı sorumluluğunu yerine getirmiş bir kişi olarak gönül huzuru içinde olur. Kimseyi aldatmadığı için, kazancına haram katmamanın, çoluk-çocuğuna haram lokma yedirmemenin manevi zevkine erer.

Din Görevlisinin Hatıra Defterinden

Selva Yılmaz Özelbaş / Üsküdar Vaizesi

Harem-i Şerif'te Kuş Misali

"Allahü ekber Allahü ekber Allahü ekber lailahe illallah. Allahü ekber Allahü ekber ve lillahilhamd. Allahü ekber kebira velhamdü lillahi kesira. Sübhanallahi bükraten ve esila. Ve sallallahüala seyyidina Muhammed. Ve ala âlihi ve sahbihi ve selleme teslimen kesira..."

Tekbir sesleri sürekli devam ediyor. Mevsim, hac mevsimi ve Kurban Bayramı. Mekân, harem-i şerif. Hz. İbrahim'in, oğlu İsmail ile birlikte temellerini yükselttikten sonra insanları hacca davet ettiği yer. Gecenin olmadığı bir iklim; her taraf parıl parıl parlıyor.

Ve bu davete icabet etme şansına sahip olmuş Arafat'tan dönen misafirler... Rahman'ın misafirleri hac tavaflarını yapmak için aşk ve şevkle Kâbe'ye akın ediyorlar. Harem-i şerif öyle dolu ki; insan baktıkça âdeta coşuyor. Bu güne erebilmek için bir ömür boyu hasretlik çekmiş insanlar birbirlerini ezmemek için özenle ve yavaş yavaş, huşu ile tavaf ediyorlar. Harem-i şerif yükünü almış; öyle bir neşe, öyle bir coşku var ki hissetmemek ne mümkün.

Harem-i şerifin her noktası her karesi misafirini ağırlıyor. Kimi, Kâbe'nin eteklerine yapışmış bu kalabalıkta Rabbiyle baş başa, gözlerinden yaşlar dökerek mağfiret diliyor. Kimi Hz Muhammed'le el ele tutuşurcasına Kâbe'ye dokunuyor. Kimi de bundan dört bin yıl önce buraya gelip kendini davet eden peygamberin ayak izlerini arıyor. Aslında kişi burada aradığını buluyor, görmek istediğini görüyor ve duymak istediğini de duyuyor.

Tavaf alanı oldukça yoğun sanki herkes burada; Kâbe'yi ilk defa görüp de ne yapacağını şaşıran, donup kalan insanlar... Ya da ağlamaktan ne diyeceğini bilemeyip gönlü coşan insanlar... Hacerü'l-esved'in yanına gelip de onun cazibesine kapılıp kendinden geçercesine önüne kendini atan insanlar... Özlemin ve hayalin hakikate dönüştüğünü gören ve bunun mutluluğunu yaşayan mutlu insanlar... Hatim'in kenarına gelip Kâbe'ye yaklaşan ve onu bütün ihtişamı ve heybetiyle seyrederek dua eden, siyah örtüsünün eteklerinde uçarcasına tavaf eden insanlar... Dünyaya ait her şeyden azat olmuş bir şekilde özgürlüğün doruklarında dua eden bu şanslı insanlar, bu kutlu zaman sona erince ne yapacaklar? Ömürleri boyunca bu hatıra ile bahtiyar olacaklar.

Üst kat da insanlarla dolu, buradaki tavaf da Kâbe'nin yakınından farksız. Âdeta yürümek imkânsız. Hele ilk defa hacca gelmiş yaşlı insanlar arkadaşları ile el ele tutuşmuş çok daha heyecanlı görünüyorlar: "Nerede ne okurum? Hacerü'l-esved'i nasıl selamlarım? Acaba vazifemi hakkıyla yapabiliyor muyum?" soruları yüzlerinde okunuyor sanki. Çeşitli ülkelerden gelmiş Müslümanlar her biri ayrı renkte sanki çiçekler gibi, guruplar halinde tavaf ediyorlar. Dualar dualara, yakarmalar yakarışlara, âminler âminlere karışıyor. İşte şunlar Afrika'dan, şunlar Malay, şunlar da Iraklı, bu sevimli ufak tefek olanlar da Endonezyalı, Allah neler yaratmış, hepimiz kardeşiz sonuçta. Her birimiz sanki Adem ile Havva misali burada buluşmaya gelmişiz.

Safa ve Merve arasında sa'y edenler de ayrı bir telaş içindeler. Kişi bu mekâna gelince sanki ko-

şuşturan Hacer oluveriyor; ya da susayan İsmail. Sa'yi yaparken bir yandan hemen oradaki çeşmelerden bardak bardak zemzem içiyorlar. Yaşlı, sakat ve hasta olanlar arabalara bindirilmişler vazifelerini bu şekilde ifa ediyorlar. Safa Tepesi'ne çıkıp oturmuş dua edenler kim bilir belki bin dört yüz yıl belki de iki bin yıl öncesine dalıp gidiyorlar.

"Allahü ekber Allahü ekber Allahü ekber lailaheillallah. Allahü ekber Allahü ekber ve lillahilhamd..." Tekbir sesleri devam ediyor. Harem-i şerif'in içinde yükselen uğultu âdeta duaların bestesi...

Mahşerî, bir o kadar da anlamlı kalabalık. Ne kadar kalabalık olursa olsun orada tek bir yürek var aslında "Tek" olana yönelmiş. Orada tek bir yön var, herkesin yöneldiği... Dönerken de o tek bir merkezin etrafında "Tek" olana yönelerek dönüyorsun. Bu bir dönüş mü yoksa bir yürüyüş mü?

Harem-i Şerif'in dışı da çok kalabalık hele namaz vakti o koca koca binaların arasındaki yollar namaz kılanlarla dolu; insan seli sokaklara taşmış vaziyette. İnsanlar sanki açık alanda bir lokma bir hırka inzivadalar. Şimdiye kadar yaşadığı çevreden uzakta, telaşelerden, streslerden azat olmanın getirdiği rahatlık ve yılların verdiği hasreti tüketip peygamber diyarına kavuşmanın huzuruyla şurada yaşadıkları günlerin tadını çıkarıyorlar.

Ya çocuklar! Her biri başka bir meyveyi hatırlatıyor. Kimi babasının omzunda kimi annesinin kucağında tavaf ediyor. Tavaf onlar için sanki bir oyun. Ortama kendilerini kaptırmışlar anne babalarıyla dua ediyorlar. Rüknü Yemani'ye gelince okuyacağı duayı bilen ve babasıyla birlikte tekrar eden çocuk herkesin dikkatini çekiyor; bir taraftan onu sevip dua ediyorlar diğer taraftan da ülkelerinde bıraktıkları kendi çocukları ve torunları akıllarına geliyor ve iç çekiyorlar; "Ya Rabbi! Çocuklarımıza da buralara gelmeyi nasip et" temennileriyle.

"Allahü ekber Allahü ekber Allahü ekber..." Tekbirler devam ediyor, aslında hiç bitmesin istiyorum; heyecanla, tefekkürle ve gıpta ile seyrediyorum. Harem-i Şerif'te kuş misali; hiç kimseyi eleştirmeden ve eksiklik aramadan... Bunlar bütün hissettiklerimin küçük bir kırıntısı. Orada daha yoğun ve daha anlamlı duygular içinde olabileceğim, her anı ve her mekânı gerçekten hissedebileceğim bir hac ibadeti nasip etmesi için kilometrelerce uzaktan öylece dua ediyorum. Aynı zamanda bütün sevdiklerim ve bütün sevdalılar için...

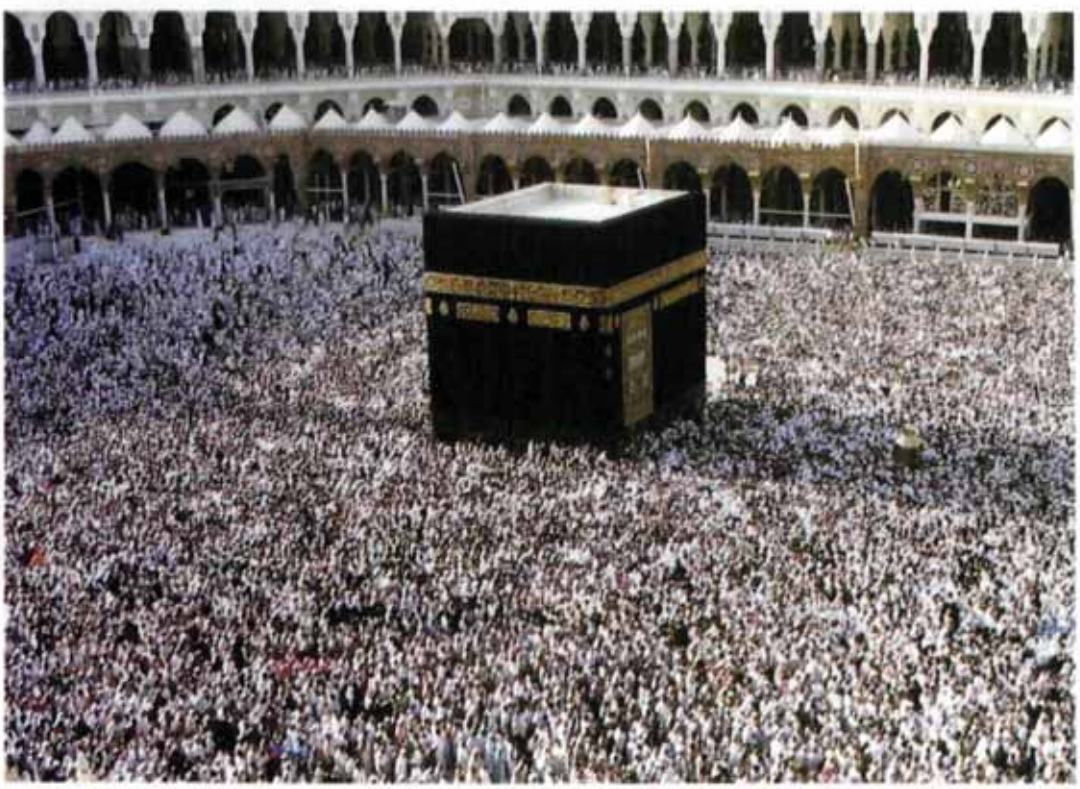

Dr. Mustafa Küçük
Başbakanlık Osmanlı Arşivi - İstanbul

Belgelerden Benliğimize...

Yirmi yıl oldu Hazine-i Evrak'ta çalışmağa başlayalı.. Yirmili yaşların sonlarından kırklı yaşların nihayetine doğru renkli, zevkli ve yorucu bir yolculuktur sürüp gidiyor. Osmanlının hâlâ bir cihan devleti olduğu o son dönemlerde ve cumhuriyetin ilk yıllarında, insanların neredeyse toplam yaşı olan ve bize uzun gelen bir ömrü çoktan tamamladık ama, o bir yanı buhran ve sıkıntı dolu, diğer yanı medeniyet ve zarafet timsali asrın insanının vücuda getirdiği eserlerin ne kadar da uzağında yaşıyoruz. Belki tek kânımız ve en övünülecek varlığımız; içerisinde çalıştığımız büyük ecdat yadigân evrak-ı atika-i Osmaniyeyi teneffüs edişimiz ve bu arada çeyrek asrı aşkın bir süredir hayatımızın bir parçası olan Sultanahmet'te yaşıyor olmamız.

O ne güzel bir kâğıt o. Rengi, aharı ve bâlâsındaki Besmelesiyle nasıl da canlı ve yüklü. Üzerinde yüzlerce harfi yazmak için gezinip durmuş sabırlı hattatların, çok iyi eğitilmiş ve diplomatik ölçülere riayeti ihmal etmeden kendi kültürlerini ve tercihlerini kelimelere aksettirmiş o aziz kâtiplerin ellerinin izlerini nasıl da asırlarca muhafaza etmiş.

İşte sanki bir kâğıt fabrikasında henüz imal edilmiş ve bütün parlaklığını aynen koruyarak gösterişli bir çeyiz sandığından çıkmışcasına göze hoş gelen muhteşem bir belge. Emsallerine göre çok iyi şartlarda olduğu; benzerlerinin bir kısmı kürekle yerden kazınırken veya bir parçası yırtılmış, yıpranmış, okunamaz duruma gelmişken, onun hâlâ güzelliğini ve bütün sanat ihtişamını muhafaza etmesinden belli... Onca insanın dokunuşu sanki hiç yormamış kendisini. Böyle bir belgeye, onun tarihini ve ait olduğu müesseseyi belirten ibareleri yazmak ne kadar da büyük bir ayrıcalık.

Ama hayır, bazı hoyrat ellerin karalarcasına yazdığı tarihler ve müessese kodları görünüyor birçoğunun üzerinde. Âdeta kimlik bilgileri yazmaktan öte, asırlara meydan okuyan bu güzellikleri ve hazine parçalarını kıskanmanın verdiği bir duyguyla kendi pençelerini ve adlarını nasıl da koyu ve silinmez kalemlerle kaydetmişler o canım yazılı varaklara. Kendi itinalarının ve kadirbilirliklerinin evrakın ölümsüzlüğünden pay kapması yerine, nefret uyandıran bir şekil yığını hâlinde yazabilecek kayıtsızlığa ve ruhsuzluğa kapılıvermişler nasıl da. Evrakın kıvrımlarını düzeltmek, üzerindeki silinebilir kötü ve gereksiz yazıları silmek, tozlarını uygun malzemelerle almak bir tarafa; yeni bir toz, yeni bir leke gibi işlem yapmak ve bu vesile ile böyle bir semtte ve müessesede rızkını çıkarmak... Kendine, asıl mühimi tarihine ve ecdadına ne inanılmaz saygısızlık.

O kâğıt, hazine-i evraktan bir mücevher parçasıdır oysa. Bakın üzerindeki yazılara. Unvansız birisinin himmet dileyen istid'ası, boş bir kadroya tayinini bekleyen bir imamın arzası, o talebi muameleye tabi tutan amirin konuyu takip ettirdiği kalemlerdeki inceleme kayıtları ve nihayet durumu özetleyen telhis üzerine yazılan sadrazam buyruldusu... Kâğıdın zîrinde başlayan ve bâlâsında bir kaç günde sonlanan bu muamelenin; yıllar ve bazen asırlar öncesindeki kayıtlara müracaatla "emsaline göre tatbik"i ve kendisine mahsusluğu arzetmesi ne kadar da muhteşem... Aman Allahım, nasıl bir intizamdır, ne büyük bir ciddiyettir o! Bir kâğıtta koca bir devletin mükemmeliyeti ne güzel arz-ı endam ediyor. Hürmetle eğiliyorum huzurunda ey vesîka-i ecdâd-ı âli.

İşte Sultan Dördüncü Mustafa'nın hatt-ı hümayunu. Ne kadar iri ve köşeliler. Acaba niçin böyleler... Yoksa hüsn-i hatta iyi bir seviyede bulunmasına rağmen, uzun bir süre mahpeste kalması sebebiyle mi bu yazılar küt ve titrekler... Öyle ki elinin zemine temas ederek yazdığı harfler düzgün ve insicamlı iken, diğer şekilde yazdıkları muntazam değiller. İşte bu belgedir ki bana Sultan Dördüncü Mustafa'nın içerisinde bulunduğu sıhhi durumu gösteriyor...

Üzeri Sultan Üçüncü Ahmed'in her biri âdeta hüsn-i hat örneği olan el yazılarıyla "müzeyyen" belgeler ne kadar kıymetli, sanatkârane ve dikkat çekicidir. Sultan İkinci Mahmud'un hatt-ı şerifleriyle "müveşşeh" bulunanlar da harikulâdedir. Sultan Abdülaziz'in pehlivanlığı, ressamlığı ve musikişinaslığı yanında hattatlığını ortaya koyan hatları, bu büyük ve talihsiz padişahın şahsiyetini gösteren birer "evrâk-ı nâtıka"dır. Sultan İkinci Abdülhamid'in açık ve anlaşılır harflerden oluşan düzgün satırlı hatt-ı hümayunları ise, o kudretli padişahın titizliği, teferruatçı ve müdekkik yapısıyla Devlet-i Aliyye'nin umuruna verdiği ehemmiyeti, bir asır öncesinden bugüne taşıyıp bütün canlılığıyla bizlere ulaştırmaktadır.

Ya hemen her mühim hitabın ardından kayda geçirilen iltifatkârane cümlelere ne demeli! Asırlar sonra bazılarının bunları sadece diplomatik bir ifade olarak değerlendirdiğini; bir kısmının ise aşırı kabul edip samimiyetsizlikle vasıflandırdığını biliyorum. Ama bu kelimeler, bu

cümleler iyi ki varlar, onları çok seviyorum. Zira onların yazılış sebebi gayet asil ve zariftir: Bu satırlar hemen ve daima muhataplara layık görülmüş güzelliklerdir.

Pek tabiidir ki; övmek söz konusu olunca kendisinden başkasını hatırlayamayan, sevmek söz konusu olunca kalpden çok kalıba bakan, hele hürmet söz konusu olunca marifet ve hikmetten çok makam ve şekle itibar edenler bunları nasıl anlayabilecek ki! İşte belgelerde yer alan o canım ifadeler, bazen benim de ağır bulduğum bir üslûpla yazılmış olsalar bile her zaman çok güzel ve çok değerlidirler; karşılarındaki insanlara hitap ettikleri için. Sevgiyi, bilgiyi ve hikmeti öne aldıkları için. Seni harflerinden öpüyorum ey sevgili belgem!...

Ne kadar uzun ömürlüsün azizim; taşıdığın bilgilerin ne denli kıymetli ve tafsilatlı bir bilsen. Kaç devletin ve ne çok milletin künyesi, tapusu seninle birlikte yaşamış ve bugüne ulaşmış. Ne mağrur adamlar, ne muktedir ve nice mütekebbir insanlara dair kayıtların bugün yazılmış gibi canlı ve taze. Peki o bilgilerin sahiplerine şimdi ne oldu? Nerede o kibirli ve gururlu insanlar? Dillerindeki ve ellerindeki kuvvet ve kudretten hiçbir nişane kalmamış. "Nice bahçeler, çeşmeler, güzel makamlar ve zevk ü safa sürdükleri nimetleri terkedip giderlerken, artlarından yer ve gök ağlamadığı gibi, sahip oldukları şeyler başkalarına miras olarak verilmiş."

Ancak onların iki yüzlü davranış sergiledikleri, zulmettikleri, maddi ve manevi zarara uğrattıkları unutulmamışlar. Senin güzel ve incecik harflerinle birlikte geçmişin karanlık sayfalarından kurtularak yirmi birinci asra ulaşmayı başarmışlar. Kaldı ki senin parlak ve kuvvetli bünyende yer bulan karalamalar, müsveddeler ve şifreli yazılar da bugün çok önemli müracaat kaynağı olarak berhayatlar. Onlar da ayrı bir kıymet ve bilgi hazinesi olarak gözümüz ve gönlümüzde mühim bir yer edinmişlerdir...

Şimdi seni okuyup anladıktan ve güzelliğini gördükten sonra kendi aczini idrak etmemek, kahrolası kibrinden pişman olmamak; yahut makam-mevki gibi kuruntular sebebiyle bozuk davranışlar sergilemek nasıl mümkün olabilir ki. Hayır ey ecdat yadigân, sen bize yeteri kadar açık bir ders verdin varlığınla ve bilgece taşıdıklarınla: Biz de ebedî olanı severiz ve asla yok olucu çirkinliklerin heveslisi değiliz. Belki senin kadar güzel değiliz, ancak emin ol hepimiz gerçek güzelliklere talibiz. İnsanlığa, arkadaşlığa, işimize, milletimize, millî ve dinî varlığımıza âşığız. Bil ki senin güzelliğin, ecdadımız gibi bizim de güzelliğimizin ve yüceliğimizin bir nişanesi, bir alamet-i farikası olacaktır inşaallah en kısa zamanda. Bu ruhu senden alarak bunu başaracağımızı biliyorum.

Seni sadece siyasi bir meta olarak görenler bizden değildir. Aramızda olmaları bir rastlantı, yahut bir zarurettir sadece. Seni yalnızca bir kariyer vasıtası olarak görenler de acınası kişilerdir. Sen bir vazife parçası da değilsin elbette. Kaldı ki senin vasıtanla bir vazifeyi bihakkın tamamlamak kaç kişinin harcıdır? Seni sadece bir vilayetin kütüğü, bir soyun şeceresi olarak görenlere de üzüntüyle bakıyoruz biz. Hele seni artık hükmü kalmamış bir devletin eskimiş kültürünün bakiyesi olarak görenlere ise hiç sözümüz yok; zira onlar kendilerine başka bir kültür ve başka bir ruh bulmuş olanlardır.

Sen bizzat ecdadın kendisisin bizim için. Onun yazdıkları, yaptıkları ve yaşadıklarısın. Yüce gönüllü insanların, kültür ve medeniyetin zirvesinde oturmuş bir milletin en güzel yadigârısın. Şimdiki sömürgeci ve saldırgan ve yazık ki ateşli silahlarda güçlü devletlerin; çinilerini, kitaplarını, hüsn-i hatlarını ve mezar taşlarını çalıp müzelerinde sergiledikleri, insanlığa bakışını taklit edip mimarî eserlerini hayranlıkla seyrettikleri o muhteşem insanlardan bize intikal etmiş siyasi ve tarihî birinci el kaynaksın. Sen hem bizim, hem de Doğu ve Batı'da mevcut pek çok devlet ve milletin geçmişlerini geleceklerine aksettiren kültür ve medeniyet aynasısın.

Ey aziz belge! Sadece sen güzel ve göz alıcı değilsin; senden birçok parça taşıyan mükemmel ve muhteşem binlerce defterlerimiz mevcut! Muhasebe, nüfus, tapu tahrir, temettuat, ahkâm, muahedat ve name-i hümayun defterleri... Âh, onların içindeki o inanılmaz bilgileri ve muntazam kayıtları bir görsen, sen de onlara bizim gibi gıpta ile bakardın. Her biri klasik Osmanlı sanatının numunesi olan cilt kapakları arasında ne azametli ve vakur duruyorlar. Onlara dokunmak bile bizim seçkinliğimizin alametlerindendir. O cilt kapakları ki sadece defterlerin künyelerini bildiren etiketleriyle dahi mümtaz ve müstesnadırlar. Katı şeklinde hazırlanıp gayet zarif ve şık deriler üzerine yapıştırılmış etiketlerdeki desenler ve figürler ne kadar orijinaldir. Bazen cilt kapaklarında yan kâğıt olarak kullanılan, bazen de kapağın üzerini tamamen kaplayan ebrular, seçkin cilt bezleri ve etiketler ile bu etiketlere, defterlerin muhtevalarına dair ahenkle yazılmış bilgi notları hep birlikte öyle bedii bir eser meydana getirirler ki seyrine doyamazsınız.

İşte bunun içindir ki seni evvel-i emirde korumayı hedef edinen bizler, bir taraftan ilim ve kültür âleminin istifadesine en güzel ve sağlıklı bir şekilde sunmaya çalışırken, diğer taraftan muhtevanı ve suretlerini kayda geçirip kitaplar hâlinde bütün dünyaya yaymaya çalışıyoruz. Çünkü biliyoruz ki senin güzelliğini paylaşmak bizim olduğu gibi; bu ilmî ve bedii güzellikleri tanıyanlar için de fevkalâde hoşnutluk ve memnuniyet sebebi olacaktır. Neylersin ki senin kıymet ve güzelliğinin farkına varmayanlar, bundan rahatsızlık duymaktalar. Olsun, bu fani bir güzellik değildir ve şüphesiz bir gün onları da tesiri altına alacak; senin derin ve etkileyici güzelliğinin âlemde neşv ü nema bulmasının hazzını onlar da hissedeceklerdir.

Varlığın hiç eksilmesin ve varlığımızın süsü, teminatı ve alâmeti olsun ey aziz belge...

Mustafa Özçelik

Tevbe Sularında Yıkanmak

"Tövbe Ya Rabbi, hata râhına gittiklerime,
Bilip ettiklerime, bilmeyip ettiklerime!"

Merzifonlu Şeyh Abdurrahim Rumi

İnsanların yaşadıkları zamandan memnun olmamaları yeni bir olay değildir. Hak-batıl mücadelesi içinde yaşanan dünya macerasında ortalık her zaman için güllük gülistanlık olmamıştır. Doğru yol üzere gidildiği sürece rahmetin, adaletin, barışın, sevginin egemen olduğu dünyada, bu yoldan sapıldığı zaman felaketler birbirini kovalamış, iyilikler kötülüğe; adalet zulme; sevgi kine dönüşüvermiştir.

İnsan, gerek fert olarak gerekse toplum olarak hataya düşünce, bu düşüşün acı sonuçlarını bir bir görmek ve yaşamak zorunda kalmıştır. Özellikle hataların bireyi aşıp toplumsal bir afet halini aldığı zamanlarda, kötülükle mücadeleye bir yol bulamayanlar, çıkar yol olarak hiçbir olumlu sonuç doğurmayacak şikâyetlere başvurmuşlardır. Pasif bir yol olarak, nefsi bir an için tatmin eden şikâyet, uzun vadede hiçbir şey kazandırmamıştır ne kişiye ne de topluma.

Tövbe, bir sayfayı kapayıp açılması gereken bir başka sayfayı açmaktır. Yanlışlarla dolu bir geçmişe bir daha dönüp bakmamaktır. Yalanın aldatıcı tuzağına bir daha düşmemektir. Çünkü tövbe sorumluluk yüklemektedir kişiye. Hatanın hata olduğu anlaşılmışsa, Allah'ın rahmetini, bağışlamasını ümit ederek doğruya yönelmektir.

Hataya düşülen ortamlarda ve zamanlarda bir yol olarak da tövbe durmaktadır insanın önünde. Şikâyetin aksine tövbe, gereği üzere hareket edenler için gerçekten bir çıkar yol olmuştur. Hep şikâyete yöneleni kurtuluşa bir yol bulamazken, tövbe edenler, düştükleri yerden kalkmanın bilincini kuşanarak nice aydınlık ufuklara ulaşmışlardır.

Yaşadığımız zamanın ve ortamın şartları da dünün karanlık çağlarını şartlarından farklı değildir. Geniş yeryüzü coğrafyasında zalimlerin zulmü karşısında bunalan insanlık çıkar yol olarak yine şikâyet ve tövbeyle karşı karşıyadır. Şikâyet mazlumların aldatıcı serabı olarak ortada dururken, tövbe kendini kuşanacak mümin gönülleri beklemektedir. Şikâyet zulmü ortadan kaldırmak bir yana onu güçlendirecek bir özü içinde taşırken, tövbe onu tümüyle ortadan kaldıracak özü içinde taşımaktadır.

Dün olduğu gibi, bugün de bize düşen tövbedir, tövbe olmalıdır. Tövbe sularında yıkanmak, üzerimize bulaşan şirkin, küfrün, yalanın, yanlışın kirlerini temizlemek, yeniden inanmak, yeniden bağlanmaktır. Çünkü, yaşadığımız çağın onay-

lamadığımız tablosu, tevhitten uzaklaşmanın bir sonucudur. Nimete şükretmemenin onun kadr ü kıymetini bilmemenin bir cezasıdır. İzzeti korumayanın sonu zillete düşmektir. Şirk, zillettir. Küfür karanlıktır. İşte tövbe zilletten izzete, karanlıktan aydınlığa geçiştir. Hakikate yeniden dönüştür. Allah'a samimi bir itirafla suçunu açıklayıp O'nun yardımıyla, bağışlamasıyla yeniden O'nun istediği ve razı olduğu bir hayatı yeniden yaşamak, yaşanır hale getirmektir. Aydınlığı örten perdenin kaldırılmasıdır.

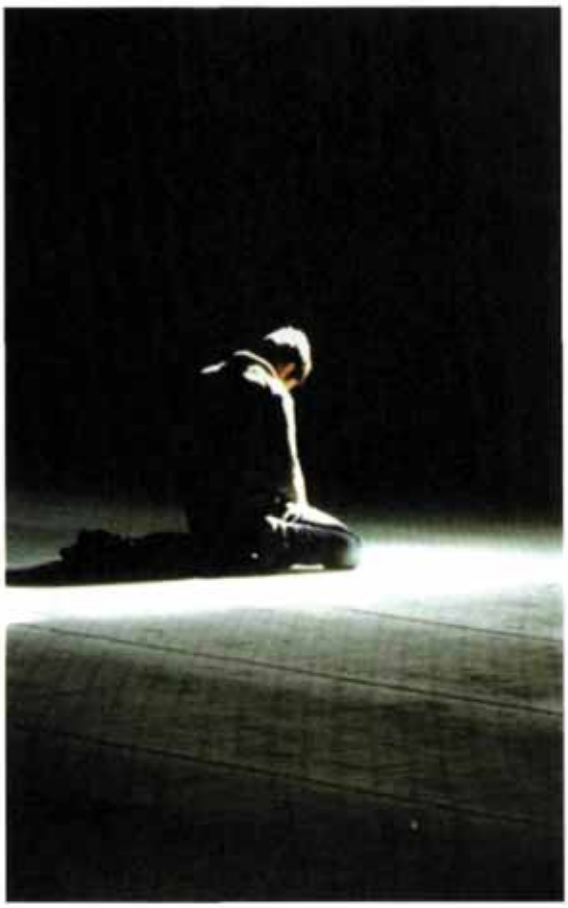

Tövbe, bir sayfayı kapayıp açılması gereken bir başka sayfayı açmaktır. Yanlışlarla dolu bir geçmişe bir daha dönüp bakmamaktır. Yalanın aldatıcı tuzağına bir daha düşmemektir. Çünkü tövbe sorumluluk yüklemektedir kişiye. Hatanın hata olduğu anlaşılmışsa, Allah'ın rahmetini, bağışlamasını ümit ederek doğruya yönelmektir. Kulluğa talip olmaktır yeniden. İnsan olmanın, mümin olmanın sırlarını ve sınırlarını kavramak ve anlamaktır. Bir sözleşmedir tövbe kul ile yaratıcı arasında. Kul, sözünde duracak, böylece tövbesi anlam kazanacak, rahmani bağışlara muhatap hale gelecektir.

Tövbe, fesat ortamından barış ortamına ilticadır. İlticaya talip olanlar fesatla da kavgaya ant içmişler demektir. Kutlu bir mücadeleye hazır olmak demektir. İnancın, canlılık ve hayat kazanmasıdır. Şanlı ve anlamlı bir savaşın sabahına uyanmaktır. Salih ameller ancak tövbeyle mümkündür. Ziyandan kurtulmak ancak bu şekilde gerçekleşir. Tövbe, inancın mahiyetini bilinçli olarak kavramanın adıdır. İnancı amelin harcına katmaktır. Ruhu arındırmak, sözü, davranışı, eylemi yenilemektir. Karanlıkta olana, karanlığa çağırana buğz etmek; aydınlıkta olana, aydınlığa çağırana muhabbet duymaktır. Doğruyu yanlıştan ayırt etmektir. Düştüğümüz yerden kalkmanın cesaretini gösterebilmektir. Zillete düşürücü tavırları değil, izzete götürücü tavırları sahiplenmektir.

Yeryüzünde hiçbir olay karışık ve karmaşık değildir. Bilinmesi gereken her şey bir bir açıklanmıştır. Yeter ki göz onu görecek aydınlığa, kulak onu duyacak duyarlılığa sahip olsun. Gerçeği örten perdeler bir bir kaldırılsın. Görülecektir ki, herkes dininin gerektirdiği ameller üzeredir. Artık önemli olan, başkalarının ne yaptığı değil, tevhitten yana olanların ne yaptıkları ya da ne yapmadıklarıdır. Başkalarının yaptıklarını konuşmak hep bir şikâyet üzere olmaktır. Tövbe bizim yapacaklarımızın, yapmamız gerekenlerin başlangıcıdır. Yeter ki bir niyet edelim ona. Onun kutlu kapısından girildikten sonra, yol açılacaktır önümüzde. O bize ışık olacak, yolumuzu aydınlatacaktır.

Şikayeti kuşanmak acizlerin işidir. Mümin tövbeyi kuşanarak güçlü olmak sorumluluğundadır. Rabbimizin yardımı, merhameti tövbe edenler üzerinedir. Tövbeyi kuşananların aldandığı hiç görülmemiştir. Yeter ki onu kuşanmasını bilelim. Nice zulüm ateşlerini söndürmeye yetecektir tövbe. Ferdin de toplumun da ayağa kalkması ancak böyle bilinçli bir hal ile mümkündür. Tövbe sularında, yıkanmakla mümkündür. Secdeler, rükûlar, kıyamlar ve dualarla açılacak olan rahmet kapıları bizi bekliyor. Rahmet denizinden serpilen sudur tövbe. Bizi serinletmek, yeryüzü baharına eriştirmek için. Öyleyse şöyle diyelim Rabbimizin diliyle: "Ne mutlu inanıp tövbe edenlere, salih amel işleyenlere."

Vedat Ali Tok

Sakın terk-i edebden kûy-ı Mahbûb-ı Hüdâdır bu Nazargâh-ı İlâhîdir Makâm-ı Mustafâ'dır bu

Nâbî

(Sakın saygıyı elden bırakma, burası Allah'ın Habîbinin mahallesidir. Burası Hakk'ın tecellî ettiği yer ve Hz. Peygamber'in makamının bulunduğu mekândır.)

Şair Nâbî, hacca niyet eder ve içinde önemli devlet erkânının da bulunduğu bir kervanla yola koyulur. Medine'ye yaklaştıkça heyecanı artar şairin... Bu arada kervandaki paşalardan birinin deve üzerindeki tahtırevan içinde ayaklarını Medine'ye doğru uzatarak oturduğunu görür. Bunun üzerine irticalen söylediği bir naatla paşayı uyarır. Paşa, bu durum karşısında sinirlenir.

Şiir, o anda söylendiği için kervandakilerden başka bir kimsenin bu şiirden haberi yoktur. Medine'ye yaklaştıkları sırada sabah namazı vaktidir ve minarelerin birinden Türkçe bir kaside okunmaktadır. Bu, Nâbî'nin yazdığı naatın ta kendisidir. Kervan doğruca o camiye yönelir. Müezzin minareden inince Nâbî, müezzine: "Bu Türkçe kasideyi nereden öğrendin?" diye sorar. Nâbî'nin kim olduğunu bilmeyen müezzin: "Bu gece rüyamda Peygamber Efendimiz bana 'Ümmetimden Nâbî adlı bir büyük şair vardır ki benim hakkımda bir kaside yazmış, onu bu gece minareden okumanı arzu ediyorum.' buyurarak, bu beyitleri bana öğretti." deyince Nâbî sevincinden, heyecanından bayılıp düşer. Kendisini uyardığı için Nâbî'ye sinirlenen paşanın sinirleri geçmiş; kendisine bir ders verildiğini anlamıştır.

Biz, Medine için aydınlık şehir demişiz, kutsal topraklar demişiz. Buranın Müslümanlar için değeri hiçbir şeyle ölçülemez.

Nâbî, Medine'ye doğru ayaklarını uzatan kişinin şahsında bütün insanlara bir edep dersi vermek is-

ter. Allah'ın habibi sevgili Peygamber Efendimiz (s.a.s.)'in mahalli ve Allah'ın nazargâhı olan bir yerde insan her hâli ile pür dikkat ve pür edep olmalıdır. Medine, mukaddes bir mekândır; çünkü burada bulunan Peygamberimiz'in kabri "Ravza-i Mutahhara" bulunmaktadır. Hacca giden Müslümanlar, bu mübarek şehirde bulunan yerleri ziyaret etmeyi vazife bilirler.

Medine seçilmiş beldedir; çünkü Peygamberimiz: "Beni ziyaret edene, kıyamette şefaat etmek, bende hakkı olur." "Bana selam verene, ben de selam veririm." demiştir.

Medine mübarek beldedir; çünkü Mescid-i Nebi buradadır. Hz. Peygamber'in Medine'ye varır varmaz, temelini takva üzre bina ettiği mescit burada bulunmaktadır. Efendimiz'in, yapımında bizzat çalıştığı ve ömrünün geri kalan kısmını geçirdiği, hayatının sonuna kadar imamlığını yaptığı, pek çok dinî, içtimai, siyasi hadiseye sahne olan, çok sayıda dinî şahsiyetin öğrenim gördüğü mübarek mekân... Suffa ashabının sığınağı, ilmin beşiği, İslam'ın ilk üniversitesi burasıdır. Bu yer hakkında Hz. Peygamber, "Evimle minberim arasında cennet bahçelerinden bir bahçe vardır ve minberim de Havz üzerindedir." buyurmuştur.

Bu topraklar bir mümin için son derece önemlidir; çünkü Efendimiz: "Mescidimde kılınan bir namaz, Mescid-i Haram hariç, başka mescitlerde kılınan bin namazdan hayırlıdır. Mescid-i Haram'da kılınan bir namaz da sair mescitlerde kılınan yüz bin namazdan efdaldir." buyurmuştur.

Nâbî'nin hassasiyeti milletimizin geneline şamil yüce bir histir. Nitekim Osmanlı mühendisleri, Medine'de yatan Peygamber Efendimiz'i rahatsız etmemesi için büyük bir saygı örneği göstererek demiryoluna keçe döşemiş ve titretişimi engellemişlerdi.

Nâbî'nin şiiri baştan sona bir bütünlük arz etmektedir. Gazelin diğer beyitlerini kısa açıklamalarla paylaşalım:

"Felekde mâh-ı nev Bâbü's-selâm'ın sîne-çâkidir

Anun kandilidir hûr matla-i nûr u ziyâdır bu."

Gökyüzündeki hilâl, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in "Bâbü's-selâm" adındaki kapısının göründüğü yerdir. Bunun kandili güneştir; burası ışık ve nûrun kaynağıdır.

"Resûl-i Kibriyâ'nın hâbgâhıdır hakîkatde

Tefevvuk-kerde-i arş-ı Cenâb-ı Kibriyâ'dır bu."

Nâbî, Peygamber Efendimiz'in kabrinin bulunduğu yer için Hz. Muhammed'in dinlendiği yer; fazilette arş-ı a'lânın bile üstündedir diyerek burasının ne kadar şerefli bir mekân olduğuna işaret eder.

"Bu hâkin pertevinden oldı deycûr-ı adem zâil

'Amâdan açdı mevcûdât dü çeşme tûtiyâdır bu."

Bu toprağın parlaklığından yokluk karanlıkları ortadan kalktı. Yaratılmış olan her şey, körlükten bu mukaddes topraklardaki sürme sayesinde kurtulup gözlerini açtı. Burada Kâbe topraklarının insanlar için önemine dikkat çekiliyor. Hakikatte buradaki göz, gönül gözüdür. Kâbe'ye gelen insanlar, buranın manevi havasını teneffüs etmek suretiyle ilahî bir vecd ile hakikatlere ulaşırlar; dolayısıyla hacıların gözleri açılır.

"Müra'ât-i edeb şartiyle gir Nâbî bu dergâha

Mataf-ı kudsiyândır büsegâh-ı enbiyâdır bu."

Nâbî, edep hususuna bir kez daha dikkat çeker. Çünkü burası son derece edepli olunması gereken bir yerdir. Nâbî son beyitte şöyle diyor: "Ey Nâbî, bu dergâha edebini gözetmek suretiyle gir, çünkü burası meleklerin tavaf ettiği ve peygamberlerin öptüğü yerdir." Şair burada kendisine hitap ediyor gibi, ancak mesajı bütün insanlaradır. Nâbî'ye göre Kâbe öyle bir mekândır ki insanlarla birlikte melekler de orada tavaf yapmaktadır. Kâbe'nin duvarında bulunan ve cennetten geldiğine inanılan Hacerü'l-Esved, bugünkü bulunduğu yere Peygamber Efendimiz tarafından yerleştirilmiştir. Nâbî, Kâbe için burası kutsal bir mekândır ve bu binada Hz. Peygamber'in dahi öptüğü bir taş vardır diyerek onun kutsiyetinin sebeplerinden birini dile getiriyor.

Nâbî, edebiyatımızda hikemî tarzda yazdığı şiirleriyle tanınan bir şahsiyettir. Nitekim bu gazeli de asırlarca dillerden düşmemiş hikmet dolu şiirdir.

Erzurum'da Bir Atabeylik Eseri

Ulu Camii

Medeniyetimizin önemli merkezlerinden birisi olarak Erzurum, farklı dönemlere ait İslam mimarisi eserlerini bünyesinde taşır. Zira, Erzurum'daki abidevî yapılara şöyle bir göz attığımızda, Saltuklu, Selçuklu, İlhanlı ve Osmanlı dönemlerinden kalma şaheserlerle karşılaşırız.

Burada camilerimiz üzerinde durduğumuza göre, Erzurum'daki diğer İslam yapı unsurlarını erbabına bırakıyor ve bugün hâlâ içlerinde beş vakit huşuyla namazların eda edildiği mekânlara dikkat kesiliyoruz.

İşte şair Rıza Ümit'e, "Ufkunda beş vakit ezanın çağlar / Allah'a açılır yolun Erzurum" diye terennüm ettiren bazı tarihî Erzurum secdegâhları: Kale Mescidi, Ulu (Atabey) Camii, Lala Paşa Camii, Murat Paşa Camii, Esat Paşa Camii, Çifte Minareli Medrese (Eski Medrese Camii), Gürcü Kapısı (Ali Ağa) Camii, Boyahane Camii, Caferiye Camii, Kurşunlu (Feyziye) Camii, Pervizoğlu Camii, Derviş Ağa Camii, Gümrük Camii, Bakırcı Camii, Narmanlı Camii, İbrahim Paşa Camii, Emir Şeyh Camii, Şeyhler Camii, Cennetzade Camisi...

Erzurum, bırakalım diğer İslam eserlerini, sadece bu yapılarla, mensubu olduğu medeniyeti temsil eden bir açık hava müzesi konumundadır...

Saltuklu Beyliği'nden Bir "Ulu Camii"

Anadolu'da, ilk fetih ordularının seri akınlarını takiben temelleri atılmaya başlanan camilerden Erzurum'un payına Saltuklular tarafından inşa edilen Kale Mescidi (1125-1150?) ile Ulu (Atabey) Camii düşmüştür.

Saltuklu mimarisi erken dönem Türk mimarisinin seçkin örneklerini sunması bakımından büyük değere sahiptir. Sade bir üslubun hâkim olduğu bu mimarinin günümüze kadar gelebilmiş eserlerini bugün sadece Erzurum'da görebilmekteyiz. Bunlar arasında, Erzurum Ulu Camii oldukça dikkat çekicidir.

Saltuklulara bağlanmakla beraber, Erzurum Ulu Camii'nin tarihiyle ilgili farklı görüşler öne sürülmüştür. Bunda, caminin yapım kitabesinin elde olmayışı en önemli sebep ise de, kimi afakî bakışların etkisi de vardır. Sözgelimi bazı Batılı kaynaklar Ulu Cami'nin eski bir kilise olduğunu ileri sürmüşlerdir. Oysa, Tarihçe-i Erzurum kitabının müellifi Mehmet Nusret, bugün mevcut olmayan bir kitabeden hareketle, caminin 1179'da inşa edilmiş olduğunu kaydeder. Aynı kitabeyi, yine bir Batılı olan Lynch de görmüş ve binanın belirtilen tarihte Türkler tarafından yapıldığını açıkça belirtmiştir. Konuyu İslam Ansiklopedisi'nde (MEB Yay.) gündeme getiren Besim Darkot, aksi görüşlerin kaynağını, "câmiin kadîm bir mâbet yerinde inşa edilmiş bulunmasından galat" şeklinde işaret etmiştir. Bu arada, caminin 1049 (1639) tarihli en eski tamir kitabesinde, "Hüseyin bin Nasuh Paşa kıldı Atabek Camiin ihya" denilerek Atabey olarak da bilinen Saltuklulara işaret edilmesi, önemli bir delildir. Genel kabullere aykırı bir durum olarak büyük Evliya Çelebi'nin, Ulu Camii için "Akkoyunlu yapısıdır" şeklindeki hükmü ise, konuyla ilgili herhangi bir dayanağa yaslanmamaktadır.

Şu halde, gerek tarihî ve mimarî özellikleri gerekse bazı araştırmacılar tarafından zikredilen kayıp kitabedeki kayıtlar, Erzurum Ulu Camii'nin Saltuklu yapısı olduğuna yeterli delil oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, ittifak edilen bir başka husus, caminin 1179'da İzzeddin Saltuk'un oğlu Ebu'l-Feth Melik Muhammed (Nasuriddin Aslan Mehmet) tarafından yaptırılmış olduğudur.

Şehrin fethinden yaklaşık 90-100 yıl sonra, Erzurum'un o zamanki gözde alanlarından olan Tebriz kapısı yakınına inşa edilmiş olan Ulu Cami, bugünkü Tebriz Kapı Mahallesi'ndeki Cumhuriyet Caddesi üzerinde, Çifte Minareli Medrese'yle yan yanadır.

Yapının Planı: İki Yüz Direkli Cami

Seyahatname yazarı Evliya Çelebi, 1640'dan itibaren Erzurum'a birkaç defa gelmiş ve Ulu Cami'yi ziyaret etmiş, diğer bir ifade ile caminin bilinen ilk tamirinden sonraki hâlini görmüştür. Bu ziyaretlerine bağlı olarak büyük seyyah, camiiyle ilgili "Eni ve boyu ikiyüz adımdır. (...) İçinde tertipli olarak dizilmiş iki yüz adet çam direkler üzerinde yine çam kirişler vardır." şeklinde bilgiler vermiştir. Anadolu'daki ağaç direkli camilerde ortalama 40-50 direk bulunduğu, ayrıca Ulu Cami büyüklüğündeki camilerde iki yüz adet direğin olmasının imkânsızlığı düşünüldüğünde, Evliya Çelebi'nin anlatımı mübalağalı bulunacaktır.

Beş Şehir yazarı Ahmet Hamdi Tanpınar da Ulu Camii üzerine kalem oynatan ender edebiyatçılar-

dandır. Tanpınar, "...sade bir planda yapılmış olan Ulu Cami, beş beşikli içi ile mağrip camilerini hatırlatır. Dıştan onlar gibi sadedir." diyerek, kısmen tartışılabilir bir yaklaşım içine girmektedir.

Kuşkusuz, özgün biçimini 12. yüzyılda aldığı sanılan ve 830 yıllık bir geçmişe sahip olan Erzurum Ulu Cami, gerek bu uzun geçmişi içinde uğradığı tahribatlar, gerekse gördüğü bakım ve onarımlara bağlı olarak birçok değişikliğe uğramış, özgün şeklini kaybetmiştir.

Kırk Payel, Yedi Sütun, Bir Kubbe

Söz konusu değişiklikler bir tarafa, Ulu Caminin planı 20. Yüzyılın ortalarında Oktay Aslanapa tarafından sarih bir şekilde çıkarılmıştır. Buna göre, 54

m./41.7 m. (İçten: 50.80 m./38.60 m.) boyutlarında, kareye yakın dikdörtgen bir plana sahip olan Erzurum Ulu Camii çok ayaklı ve mihrap duvarına dikey uzanan yedi sahınlıdır. Caminin söz konusu yedi sahınını, bulundukları yere ve taşıyacakları ağırlığa göre genellikle dikdörtgen kesitli, muhtelif şekil ve ölçülerde yapılmış olan ve 16'sı duvarlara bitişik olan toplam 40 paye belirlemektedir.

Caminin orta sahını, genişliği, yüksekliği, taşıyıcı ayak (paye) ve kemerlerinin düzenlenişi ile diğerlerinden farklı bir görünüşe sahiptir. Bir defâ, orta sahının mihrap önü kısmında ahşaptan yapılmış, 'kırlangıç örtü' olarak isimlendirilen bir kubbe bulunmaktadır. Burada daha önceden kademeli silmeler ve kavallardan hafif sivri kemerler üzerine oturan pandantifli kâgir bir kubbenin olduğu sanılmaktadır. Şimdiki ahşap kubbe, ikisi kıble duvarına bağlı ve ikisi de L şeklindeki iki büyük ayak ile taşınmaktadır. Mihrap önü kubbesini cümle kapısı yönünde bir aynalı tonoz, onu da mukarnas dolgulu bir kare tonoz izler. Daha sonra da mihrap eksenine dik yönde yan yana iki tane beşik tonoz yer alır. Böylece, beş bölüm hâlindeki orta sahın, diğer sahınlardan daha geniş olarak baskın şekilde belirtilmiştir. Burada, piramidi andıran altı sıra mukarnas dolgulu kare biçimindeki tonoz, caminin orta ekseninde en gösterişli bölümüdür. Ulu Cami, gerek ilk hâlindeki pandantifli büyük mihrap önü kubbesi ile gerekse aynı eksen üzerindeki mukarnas dolgulu örtüsüyle erken dönem Anadolu Türk mimarisinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bu noktada, orta eksenin gösterişli bölümündeki aydınlanma fenerine de temas edelim ve Erzurum Ulu Camii'nin, Divriği Ulu Camii (Mengücekler, 1228) ve Kayseri Hunad Hatun Camii (Selçuklular, 1238) ile birlikte Anadolu Selçukluları döneminde geliştirilen 'aydınlanma feneri olan camiler' tipinin ilk örnekleri arasında yer aldığını belirtelim.

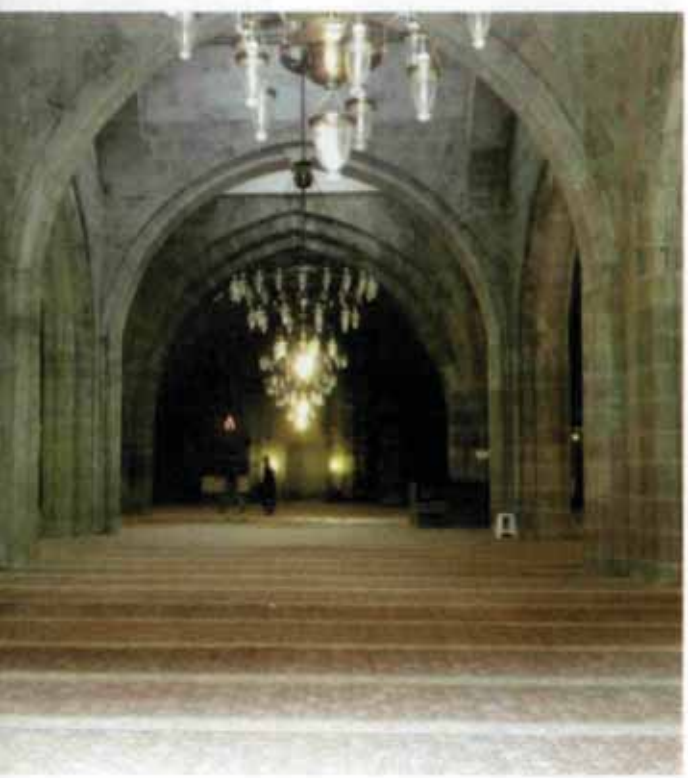

Ulu Camii'nin her biri takriben 6 m. genişliğindeki yan sahınları, boydan boya, kıble duvarına dik birer beşik tonozla örtülüdür. Fakat en doğudaki sahının üzerinde kıble duvarına parelel altı tane beşik tonoz vardır. Caminin üstü düz bir toprak damla örtülmüştür.

Avlusuz olarak yapıldığı tahmin edilen Erzurum Ulu Camii'nin beden duvarları kesme taşla ve çok yalın biçimde örülmüştür. Fakat, mevcut duvarlar arasında gözle görülebilir bir nitelik farkı da söz konusudur. Bunu, gerek işçilik, gerekse mimarî unsurlar yönünden camiin kıble duvarıyla diğer kısımları arasındaki bariz farklar yoluyla açıklayabiliriz. Şöyle ki, diğer kısımlar geç devir karakteri gösterirken, kıble duvarında sonradan ortaya çıkarılan ana ve tali mihraplarda erken devir hususiyetleri gözlenmektedir. Örneğin, ana mihrapta görülen geometrik şekil Selçuklu devri geometrik tezyinatıyla sıkı bir bağlılık göstermektedir.

Mihrapta Sonsuzluk Prensibi

İlk yapıdan günümüze ulaştığını belirttiğimiz Erzurum Ulu Camii'nin mihrabı, kıble duvarı üzerinde içe doğru kademeli olarak derinleşen enli ve yüzeysel dört silmeden oluşur. Sivri kemerli bu mihrap, üç sıra mukarnas kavsaralı olarak yapılmıştır. Sade mihrap nişinin etrafını geniş dikdörtgen bordür çevrelemektedir. Bordürde sekizgenlerden meydana gelen geometrik örgü motifleri yüksek kabartma hâlinde işlenmiştir. Bunlar daha büyük sekizgenlerle dörder dörder birbirine bağlanmıştır. Mihrapta, sonsuzluk prensibi içerisinde tasarlanmış olan bu geometrik süsleme şeridi, Selçuklu Devri'nin karakteristik özelliklerini taşıyan bir süsleme motifidir.

Caminin doğudan ve batıdan ikinci sahınlarında da farklı düzenlenmiş sade birer (tali) mihrap bulunmaktadır.

Ulu Cami'nin üçü kuzey, ikisi doğu cephelerinde olmak üzere beş kapısı bulunmaktadır. Bu kapıların hiç birisi birbirine benzememektedir. Caminin aydınlatılmasında ise 28 pencere kullanılmaktadır.

"Saltuklu Mimarisi" başlıklı makalesinde Haldun Özkan'ın Erzurum Ulu Camii'nin kapılarını Selçuklu taçkapılarıyla kıyaslanamayacak kadar sade bulduğunu ve Osmanlı'nın son dönem mimari özelliklerini yansıtan Batılılışma tarzı özelliklere sahip gördüğünü belirtelim.

Camiin kuzey cephesi, üç kapının yanı sıra altı pencere ile en hareketli cepheyi oluşturmaktadır. Cephenin ortasındaki kapı, mihrap eksenine rastlamaktadır. Kuzey cephede bulunan üç kapı da kitabesizdir. İki kapının bulunduğu doğu cephedeki pencere sayısı da altıdır. Bu cephedeki kuzeydoğu kapısının üzerinde 1860 tarihli tamir kitabesi bulunmaktadır. Bu kapının iki yanında ayrıca birer mihrapçık vardır.

Güney cephede ise mihrap önü bölümünde iki öküzgözü pencere, yanlarda da altı pencere yer almaktadır. Güneydeki ikinci pencere üzerinde 1826 tarihli onarım kitabesi bulunmaktadır.

Caminin minaresi kuzeybatı köşeye yerleştirilmiştir. Bu minare, alt kısmı moloz taş, üst kısmı kesme taş kaplı yüksek bir kaide üzerine oturtulmuştur. Yüksekte bulunan kapısına, kaide ile caminin kuzey duvarı arasına yerleştirilen bir merdivenle çıkılan minarenin pabucu, dam hizasından başlamaktadır. Tuğla ile örülmüş silindirik gövde, ancak şerefe hizasına kadar sağlam kalabilmiştir. Sonradan inşa edilmiş olan bu minareye cami içerisinden çıkılabilmektedir.

Erzurum Ulu Camii'nin yapı özellikleriyle ilgili son ayrıntıyı da verelim: Mekânın kuzey duvarının doğuya yakın iç yüzünde, merdivenle çıkılan küçük bir oda bulunmaktadır. Araştırmacıların 'kütüphane' veya 'itikaf odası' olarak adlandırdıkları bu hücrenin altında, kemeri profilli bir niş yer almaktadır.

Erzurum Ulu Camii pek çok onarım geçirmiştir. Duvarlarında, bu onarımlardan beşini belirten kitabeler vardır. Erzurum Valisi Hüseyin Paşa 1639'da, Ali Efendi 1826'da camiyi onarmış, bunu 1858, 1860 yıllarında yapılan onarımlar izlemiştir.

Caminin 1639 tarihli en eski tamir kitabesi batıdan birinci sahnın kıble duvarındaki pencerenin solunda bulunmaktadır. Ayrıca, mevcut kubbenin kirişleri üzerinde boya ile yazılmış biri güney tarafında açılmış olan dikdörtgen küçük pencerenin alt kenarını teşkil eden üçüncü sıradaki kiriş üzerinde (M. 1787-88), diğeri kuzey tarafında dördüncü sırada (Bünyad-ı sene M. 1858-59) şeklinde iki tarih görülmektedir.

Erzurum Ulu Camii, 1957-1965 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarıma alınmış, hatta, 1967 Erzurum Yıllığı'nda kaydedildiğine göre, bu onarım 1967'de de devam etmiştir.

Cami son olarak 2008 Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından beş aylık bir süreç içinde gerçekleştirilen restorasyona tabi tutulmuştur. Bu bakım ve onarım çalışmaları kapsamında cami duvarlarının iç ve dış temizlikleri yapılmış, ahşap döşemeleri yenilenmiştir.

portre

Doç. Dr. Adem Apak
Uludağ Üniv. İlahiyat Fak.

Hz. Peygamber'in Kızı

Fatıma (r.anha)

Rasulüllah (s.a.s.)'ın terbiyesiyle yetişen Hz. Fatıma (r.anha) onun hem haya ve edep gibi özelliklerine, hem de konuşma tarzından yürüyüşüne kadar birçok vasfına sahip oldu. Babasının uygun gördüğü hayat tarzını benimseyerek onun gibi sade bir yaşadı.

Miladi 609 yılında Mekke'de doğdu. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in en küçük kızıdır. Lakabı "beyaz, parlak ve aydınlık yüzlü kadın" anlamında Zehra olmakla beraber "iffetli ve namuslu kadın" anlamındaki Betül lakabıyla da anılmıştır.

Rasul-i Ekrem (s.a.s.)'in her fırsatta Ali (r.a.) ile Fatıma (r.anha)'nın evine gelerek ikisinin arasına oturması, hem kızına hem de damadına beslediği derin sevgiyi ifade etmesi onları birbirine bağlamış, hatta zaman zaman her biri Rasulüllah (s.a.s.)'ın kendisini daha çok sevdiğini ileri sürerek onun gönlündeki müstesna yerlerinden emin olduklarını göstermişlerdir.

Siyer kaynaklarında Hz. Fatıma (r.anha)'nın adı ilk kez müşriklerin Hz. Peygamber (s.a.s.)'e karşı gerçekleştirdikleri bir saldırı vesilesiyle geçer. Buna göre Kâbe'de namaz kılmakta olan Rasul-i Ekrem (s.a.s.)'in secdeye vardığı sırada omuzlarına müşriklerden Ukbe b. Ebu Muayt tarafından bir deve işkembesinin atılması üzerine küçük yaştaki Fatıma koşarak babasının üzerindeki pislikleri temizlemiş ve bunu yapanlara kızıp söylenmiştir. Hicretten bir müddet sonra Hz. Fatıma (r.anha)'nın yanlarında Hz. Ali (r.a.) ile annesi Fatıma bint. Esed (r.anha) olduğu halde Sevde (r.anha), kız kardeşi Ümmü Gülsüm (r.anha) ve Ebu Bekir (r.a.)'in ailesiyle birlikte Medine'ye hicret ettikleri bilinmektedir.

Önce Hz. Ebu Bekir (r.a.), ardından da Hz. Ömer (r.a.) Hz. Fatıma (r.anha) ile evlenmek istedi. Allah Rasulü (s.a.s.) her iki teklife de olumlu cevap vermemiş, bunun ardından Hz. Ali (r.a.) Fatıma (r.anha)'ya talip olmuş ve o da bu talebi kabul etmiştir. O sıralarda fakir bir delikanlı olan Hz. Ali (r.a.) mehir verecek kadar malı bulunmadığından Bedir Gazvesi'nde ganimetten payına düşen zırhı, bazı rivayetlere göre ise devesini ve bir kısım eşyasını satarak 450 dirhem gümüş civarında bir mehir vermiştir. Düğün esnasında Hz. Fatıma (r.anha)'nın çeyizi kadife bir örtü, içine hurma lifi doldurulmuş deri bir yastık, iki el değirmeni ve deriden yapılma iki su kabından ibaretti.

Hz. Fatıma (r.anha) hicretin 3. yılının ramazan ayında (Şubat 625) ilk çocuğu

olan Hasan'ı, bir yıl sonra Şaban (Ocak) ayında Hüseyin'i dünyaya getirdi. Daha sonraki yıllarda küçük yaşta ölen Muhassin ile Ümmü Gülsüm ve Zeyneb doğdu. Evliliklerinin ilk yıllarında Hz. Ali (r.a.) ile Fatıma (r.anha) arasında küçük çapta bazı anlaşmazlıklar olmuş ancak Rasul-i Ekrem (s.a.s.)'in aralarını bulması ve Hz. Fatıma (r.anha)'ya kocasına itaati tavsiye etmesi üzerine kırgınlıklar sona ermiş, Hz. Ali (r.a.) de artık eşini hiçbir şekilde üzmeyeceğine dair söz vermiştir.

Uhud Gazvesinde on hanımla birlikte gazilere yiyecek ve su taşıyan Hz. Fatıma (r.anha) aynı zamanda yaralıları tedavi etmiştir. Bu savaşta Hz. Peygamber (s.a.s.)'in dişinin kırılması üzerine yüzündeki kanları temizledi. Kanın dinmediğini görünce bir hasır parçasını yakıp küllerini Rasulüllah (s.a.s.)'ın yüzüne bastırmak suretiyle kanı durdurmayı başardı.

Allah Rasulü (s.a.s.) Hz. Fatıma (r.anha)'ya son hastalığı sırasında Kur'an-ı Kerim'i Cebrail ile her yıl bir defa birbirlerine okuduklarını, bu sene Cebrail'in aynı maksatla iki defa geldiğini, bunun ise vefatının yaklaştığına işaret olduğunu söylemesi üzerine Fatıma (r.anha) ağlamaya başlamış; Hz. Peygamber (s.a.s.)'in, ailesinden ilk önce kendisine onun kavuşacağını, ayrıca onun mümin kadınların hanımefendisi olduğunu söylemesi üzerine de gülüp sevinmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.s.)'e çok düşkün olan Fatıma (r.anha) babasının vefatından dolayı çok sarsıldı. Rasul-i Ekrem (s.a.s.) defnedildikten sonra gördüğü Enes b. Mâlik (r.a.)'e "Rasulüllah'ın üzerine çarçabuk toprak atmaya eliniz nasıl vardı, gönlünüz nasıl razı oldu?" diyerek ağladı ve daha sonra da günlerce gözyaşı döktü.

Hz. Peygamber (s.a.s.)'in vefatının ardından Fatıma (r.anha) ile Abbas b. Abdülmuttalib (r.a.) Halife Ebu Bekir (r.a.)'e gelerek Rasulüllah (s.a.s.)'ın mirasından hisselerini istediler. Bu miras Fedek ve Hayber'deki hurmalıklarla Medine'deki bir bahçeden ibaret olup Hz. Peygamber (s.a.s.) bu arazilerin gelirini halkın hizmetine, yolcularla misafirlere ve kendi ailesine harcamaktaydı. Halife onlara, Rasulüllah (s.a.s.)'ın peygamberlerin miras bırakmayacağına dair hadisini hatırlatarak onun mirasının söz konusu olamayacağını, fakat ailesinin geçiminin eskiden olduğu gibi yine buraların gelirinden sağlanacağını, kendisinin bu araziyi Hz. Peygamber (s.a.s.)'in yaptığı şekilde bir mütevelli gibi kullanacağını söyledi. Hz. Âişe (r.anha) ile diğer bazı sahâbîlerin bu hadisi tasdik etmeleri üzerine miras iddiasından vazgeçildi.

Hz. Fatıma (r.anha), Rasulüllah (s.a.s.)'ın ölümünden beş buçuk ay sonra 3 Ramazan 11 (22 Kasım 632) tarihinde vefat etti. Cenaze namazını Hz. Abbas (r.a.) veya Hz. Ali (r.a.) kıldırdı. Vasiyeti üzerine geceleyin Hz. Ali (r.a.), Hz. Abbas (r.a.) ile oğlu Fazl (r.a.) tarafından Cennetü'l-Bakî'a defnedildi.

portre

Rasulüllah (s.a.s.)'ın terbiyesiyle yetişen Hz. Fatıma (r.anha) onun hem haya ve edep gibi özelliklerine, hem de konuşma tarzından yürüyüşüne kadar birçok vasfına sahip oldu. Babasının uygun gördüğü hayat tarzını benimseyerek onun gibi sade bir yaşadı. Bu güzel vasıfları sebebiyle Rasul-i Ekrem (s.a.s.) Fatıma (r.anha)'yı görünce sevinir, kendisini ayakta karşılar, elini tutarak yanaklarından öper, ona iltifat edip yanına veya kendi yerine oturturdu. Babası kendi evine gelince Fatıma (r.anha) da onu aynı şekilde karşılayıp ağırlardı. Hz. Peygamber (s.a.s.) sefere giderken aile fertlerinden en son Fatıma (r.anha) ile vedalaşır, seferden dönünce de ilk olarak onunla görüşürdü. Kadınlardan en çok Fatıma (r.anha)'yı, erkeklerden de Ali (r.a.)'yi sevdiğini söyleyen Rasul-i Ekrem (s.a.s.), "Fatıma benim bir parçamdır, onu sevindiren beni sevindirmiş, onu üzen de beni üzmüş olur" ve "Bana melek gelerek Fatıma (r.anha)'nın cennetliklerin hanımefendisi olduğunu müjdeledi" demiş cennetlik kadınların en faziletlilerini saydığı bir başka hadisinde de önce Hz. Hatice (r.anha) ile Fatıma (r.anha)'nın, sonra da Âsiye ile Meryem'in adlarını söylemiştir.

Hz. Peygamber (s.a.s.)'in Fatıma (r.anha)'ya olan sevgisini gösteren önemli bir olay, Mekke'nin fethinden sonra Hz. Ali (r.anha)'nin Ebu Cehil'in kızı Cüveyriyye ile evlenmek istemesi veya Ebu Cehil'in yakınlarının kızlarını Hz. Ali (r.a.) ile evlendirmek için Rasul-i Ekrem (s.a.s.)'in iznini talep etmeleri üzerine onun gösterdiği tepkidir. Bu vesile ile yaptığı konuşmalarda Fatıma (r.anha)'nın kendisinin bir parçası olduğunu, onun üzülmesini istemediğini, Rasulüllah (s.a.s.)'ın kızı ile Allah düşmanının kızının bir araya gelemeyeceğini, ancak Ali (r.a.)'nin Fatıma (r.anha)'yı boşadıktan sonra bir başka kadınla evlenebileceğini söyledi. Diğer taraftan Hz. Peygamber (s.a.s.)'in konuşmasına başlarken öbür damadı Ebü'l-Âs'ın kendisine verdiği sözde durduğunu belirtmesi, Ebü'l-Âs'a Zeyneb (r.anha)'in üzerine bir başka kadınla evlenmemeyi şart koştuğunu hatıra getirmekte, aynı şekilde Hz. Ali (r.a.)'den de böyle bir söz aldığını, fakat Ali (r.a.)'nin bunu unutmuş olabileceğini düşündürmektedir. Bu olaydan sonra Hz. Ali (r.a.) Fatıma (r.anha)'nın vefatına kadar bir başka kadınla evlenmediği gibi cariye de edinmemiştir. Rasul-i Ekrem (s.a.s.)'in her fırsatta Ali (r.a.) ile Fatıma (r.anha)'nın evine gelerek ikisinin arasına oturması, hem kızına hem de damadına beslediği derin sevgiyi ifade etmesi onları birbirine bağlamış, hatta zaman zaman her biri Rasulüllah (s.a.s.)'ın kendisini daha çok sevdiğini ileri sürerek onun gönlündeki müstesna yerlerinden emin olduklarını göstermişlerdir.

Allah Rasulü (s.a.s.) Fatıma (r.anha)'nın oğulları olan Hasan (r.a.) ve Hüseyin (r.a.)'i çok severdi ve onlarla sık sık oynardı. Ebu Hureyre (r.a.) bir gün Allah'ın Rasulü (s.a.s.) ile dışarı çıktıklarını ve Fatıma (r.anha)'nın evine geldiklerinde Peygamber (s.a.s.)'in Hasan (r.a.)'ı kastederek "Küçük adam orada mı? Küçük adam orada mı?" buyurduğunu ve Hasan (r.a.)'ın geldiğini, kucaklaştıkları sırada Allah'ın Rasulü (s.a.s.)'nün: "Ey Allah'ım ben onu seviyorum, senin de onu ve onu sevenleri sevmeni niyaz ediyorum!" buyurduğunu rivayet etmiştir. Üsame b. Zeyd (r.a.)'in rivayetine göre, Hz. Peygamber (s.a.s.) Hasan (r.a.)'ı ve onu alır: "Ey Allah'ım! Onları sevdiğim için, onları sevmeni niyaz ediyorum" diye dua ederdi. Bir başka rivayette Üsâme b. Zeyd (r.a.) Rasulüllah (s.a.s.)'ın kendisini ve Hasan (r.a.)'ı dizlerine aldığını bir dizine kendisi ve bir dizine Hasan (r.a.)'ı oturttuğunu ve "Ey Allah'ım! Onlara merhamet etmeni niyaz ediyorum, çünkü ben onlara merhamet ediyorum" diye dua ettiğini söylemiştir. Yine Üsame b. Zeyd (r.a.) şöyle der: "Bir gece bir işim için gittiğimde, Peygamber dışarıya elbisesinin içinde bir şeyle çıktı. Ben, ona işimden bahsetmeyi bitirdiğimde, elbisesinin içinde ne olduğunu sorunca elbisesini açtığında Hasan (r.a.) ile Hüseyin (r.a.)'i gördüm. Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurdu: "Bunlar benim oğullarım, benim kızımın oğulları! Ey Allah'ım ben onları seviyorum, senin de onları ve onları sevenleri sevmeni niyaz ediyorum."

Hz. Fatıma (r.anha)'dan on sekiz hadis rivayet edilmiş olup tamamı Kütüb-i Sitte'de yer almakta, bunlardan ikisi hem Sahîh-i Buhârî hem de Sahîh-i Müslim'de bulunmaktadır. Kendisinden Hz. Ali (r.a.), Hz. Hasan ile Hüseyin, Hz. Âişe, Ümmü Seleme, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hizmetkârı Ümmü Râfi'in karısı Selma, Enes b. Mâlik ve başkaları rivayette bulunmuşlardır. Ayrıca Hz. Hüseyin'in kızı Fatıma'nın ve daha başka ravilerin ondan mürsel rivayetleri vardır.

Peygamberimi Öğreniyorum

- Azerbaycan Türkçesi
- Kazak Türkçesi
- Danca

Yeni

yayınlarımız

Yurt içinde Diyanet yayınları satış yerlerinden,
yurt dışında Müşavirlik ve Ataşeliklerimizden temin edebilirsiniz.

Biz, kısık sesleriz... minareleri
Sen, ezansız bırakma Allah'ım!

Ya çağır şurda bal yapanlarını
Ya kovansız bırakma Allah'ım!

Mahyasızdır minareler... göğü de
Kehkeşansız bırakma Allah'ım!

Arif Nihat Asya